

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΒΡΑΣΜΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΟΡΜΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΣΠΙΩΤΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ (Α.Μ. 2309)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ – ΓΟΝΑΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής, Επιβλέπων
2. ΜΠΕΚΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, Καθηγητής
3. ΒΑΘΙΩΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Επίκουρος Καθηγητής

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ANTI ΠΡΟΛΟΓΟΥ

1. Εισαγωγή στην προβληματική σελ. 9
2. Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Αρχαίο Ελληνικό και Βυζαντινο-ρωμαϊκόδίκαιο και στα δίκαια των σύγχρονων Ευρωπαϊκών κρατών..... σελ. 13

B. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΒΡΑΣΜΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΟΡΜΗΣ

I. Η έννοια και το περιεχόμενο του βρασμού ψυχικής ορμής

1. Ορισμοί στη θεωρία και τη νομολογία σελ. 20
2. Βρασμός ψυχικής ορμής και προμελετημένο έγκλημα σελ. 28
3. Το περιεχόμενο και η φύση του βρασμού ψυχικής ορμής σελ. 31
 - i. Το περιεχόμενο της υπό μελέτη έννοιας..... σελ. 31
 - α) Η αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους σελ. 32
 - β) Η ψυχική υπερδιέγερση σελ. 36
 - γ) Ο αποκλεισμός της σκέψης του δράστη σελ. 37
 - ii. Η χρονική διάρκεια του βρασμού ψυχικής ορμής σελ. 42
 - iii. Η φύση του βρασμού ψυχικής ορμής σελ. 44
4. Βρασμός ψυχικής ορμής και αψιθυμίες σελ. 49

- i. Η έννοια των αψιθυμιών σελ. 51
- ii. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των αψιθυμιών σελ. 52
- iii. Οι επιδράσεις των αψιθυμιών στην ψυχική και σωματική κατάσταση του ανθρώπου..... σελ. 54
- iv. Η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με τις αψιθυμίες σελ. 55

II. Η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με άλλες διατάξεις του Π.Κ.

- 1. Αναλογική εφαρμογή σε του βρασμού ψυχικής ορμής σε άλλες διατάξεις σελ. 59
- 2. Η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με τις περί του καταλογισμού διατάξεις σελ. 65
- 3. Η ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 84§2 γ' ΠΚ σελ. 74

III. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

- 1. Ο βρασμός ψυχικής ορμής στην περίπτωση του «τυραννικού συζύγου» υπό το πρίσμα των αποφάσεων του ΜΟΕφΑθ 105, 106,109 και 110 / 2008 σελ. 82
 - i. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του θύτη και του θύματος σελ. 83
 - ii. Η ποινική αντιμετώπιση της τυραννοκτόνου συζύγου σελ. 85
 - iii. Το «Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας» σελ. 94

Γ. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ σελ. 98

Δ. ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... σελ. 103

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Άρθ.	άρθρο
ΑΠ	Άρειος Πάγος
αποφ.	απόφαση
αριθ.	αριθμός
Βλ.	βλέπε
Βουλ.	Βούλευμα
Γεν.Μ.	γενικό μέρος
Ειδ. Μ.	ειδικό μέρος
εκδ.	έκδοση
επ.	επόμενος, -η, -ο
Εφ.	Εφετείο
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
λ.χ.	λόγου χάρη
Ν.	νόμος
ό.π.	όπως παραπάνω
περ.	περίπτωση
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
πδ	ποινικό δίκαιο
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
Πλημ.	Πλημμελειοδικείο

Ποιν.Δνη	Ποινική Δικαιοσύνη (νομικό περιοδικό)
Ποιν.Χρ.	Ποινικά Χρονικά (νομικό περιοδικό)
Π.Χ.	παραδείγματος χάρη
σελ.	σελίδα
στ.	στοιχείο
τ.	τόμος
Συμβ.ΑΠ	Συμβούλιο Αρείου Πάγου
Συμβ.Εφ.	Συμβούλιο Εφετών
Συμβ.Πλημ.	Συμβούλιο Πλημμελειοδικών
Συντ.	Σύνταγμα
Υπερ.	Υπεράσπιση (νομικό περιοδικό)
Nomos	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών NOMOS

A. ANTI ΠΡΟΛΟΓΟΥ

1. Εισαγωγή στην προβληματική

Το εγκληματικό φαινόμενο αποτέλεσε (και αποτελεί μέχρι και σήμερα) ζήτημα μελέτης πολλών επιστημονικών κλάδων (Νομική, Εγκληματολογία, Ψυχολογία, Κοινωνιολογία, Θεολογία κ.ά.). Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο εξελίσσεται συνεχώς, με τρόπους που επηρεάζονται τόσο από τις συνθήκες που επικρατούν στις εκάστοτε κοινωνίες όσο και από τις μεταβολές που παρουσιάζονται στην κοινωνική ζωή. Υπάρχει επομένως μια διαρκής ανάγκη μελέτης του εγκληματικού φαινομένου, πρωτίστως ως σύνολο, προκειμένου να εξακριβωθούν τα βαθύτερα αίτιά του και να εφαρμοστούν αποτελεσματικοί τρόποι αντιμετώπισής του.

Εξ άλλου, σκοπός του Δικαίου γενικώς, και πολύ περισσότερο του Ποινικού Δικαίου, είναι η επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων και η διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης. Μάλιστα, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το Ποινικό Δίκαιο συχνά θεωρείται ως «το δίκαιο των κοινωνικών συγκρούσεων». Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Μανωλεδάκης συνδέει το Ποινικό Δίκαιο με τον κοινωνικό ανταγωνισμό¹, και για το λόγο αυτό θεωρεί ότι είναι ο πλέον αρμόδιος κλάδος για την επίλυση των σοβαρότερων μορφών των κοινωνικών συγκρούσεων, κυριότερη μορφή των οποίων θεωρείται το εγκληματικό φαινόμενο. Επιτυγχάνεται με τον τρόπο αυτό η διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης, καθώς το Ποινικό Δίκαιο επεμβαίνει άλλοτε προληπτικά και άλλοτε κατασταλτικά για την επίλυση των συγκρούσεων αυτών².

1 Ι. Μανωλεδάκης, *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 1998, σελ. 3 επ.

2 Ο Παρασκευόπουλος θεωρεί μάλιστα ότι, προκειμένου να είναι αποτελεσματικότερη η λειτουργία του, το δίκαιο θα πρέπει να λειτουργεί φιλελεύθερα και όχι αντεγκληματικά. Βλ. σχετικά Ν. Παρασκευόπουλος, *Φρόνημα και καταλογισμός στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 17.

Ένα έγκλημα το οποίο τυποποιείται σε όλες ανεξαιρέτως τις ποινικές νομοθεσίες παγκοσμίως, ασφαλώς με ορισμένες διαφορές και διαβαθμίσεις ως προς την προβλεπόμενη ποινή, είναι η ανθρωποκτονία. Με τον τρόπο αυτό προστατεύεται ο άνθρωπος – κοινωνός του δικαίου από επιθέσεις κατά του σπουδαιότερου όλων των κοινωνικών αγαθών, αυτού της ζωής του. Το έννομο αγαθό³ επομένως που προστατεύεται στην περίπτωση του συγκεκριμένου εγκλήματος είναι το υπέρτατο αγαθό της ανθρώπινης ζωής, το οποίο με τον τρόπο αυτό αποδεικνύεται ότι έλαβε ιδιαίτερη αξία για τον ποινικό νομοθέτη.

Στην ελληνική ποινική νομοθεσία, το έγκλημα της ανθρωποκτονίας παρουσιάζεται με μεγάλες διαβαθμίσεις, καθώς έχουν παρατηρηθεί πολλοί τρόποι και αίτια για την τέλεσή του. Πέρα από το προσωπείο του στυγνού και ψυχρού δολοφόνου, ο οποίος τελεί τις πράξεις του ήρεμα, συνειδητά και με μεθοδικότητα, υπάρχει και ο δολοφόνος που προέβη στην πράξη του υπό ιδιαίτερες συνθήκες ψυχικής ταραχής, για κάποια αιτία που δεν αποκλείεται να είναι και δικαιολογημένη σε κάποιες περιπτώσεις. Σαφώς και δεν συμβαδίζει όχι μόνο με τη λογική του ποινικού νομοθέτη, αλλά ούτε και με το κοινό περί δικαίου αίσθημα της κοινωνίας, η τυχόν ίση ποινική αντιμετώπιση αυτών των δύο εγκληματικών μορφών.

Ακολουθώντας λοιπόν την κοινωνική πραγματικότητα, ο ποινικός νομοθέτης τυποποίησε τη βασική μορφή του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας στο άρθ. 299§1 ΠΚ, και στη συνέχεια ακολουθεί μια σειρά άρθρων που τυποποιούν τις ανωτέρω διαβαθμίσεις: λχ. η ανθρωποκτονία με συναίνεση (άρθ. 300 ΠΚ) ή η παιδοκτονία (άρθ. 303 ΠΚ). Με τις ανωτέρω διατάξεις αποδεικνύεται ότι ο ποινικός νομοθέτης λαμβάνει υπόψη του όχι μόνο την αυτή καθ' αυτή πράξη της αφαίρεσης ανθρώπινης ζωής, αλλά και τις ειδικότερες συνθήκες κάτω από τις οποίες τελέστηκε. Ωστόσο, σε καμία άλλη διάταξη δεν γίνεται περισσότερο εμφανής η σημασία που δίνει ο ποινικός νομοθέτης στην ψυχική κατάσταση του δράστη απ' ότι στο έγκλημα του άρθ. 299§2 ΠΚ (ανθρωποκτονία σε βρασμό ψυχικής ορμής).

3 Κατά την Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου τα έννομα αγαθά είναι δικαιοκές έννοιες οι οποίες οι οποίες εκφράζουν την κοινωνική ταυτότητα των προστατευόμενων συμφερόντων. Βλ. σχετικά Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά Προσωπικών Αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 4.

Με μια πρώτη ανάγνωση του άρθ. 299 ΠΚ, θα διαπιστώσει κανείς ότι στις δύο παραγράφους του τυποποιούνται δύο εγκλήματα βλάβης κατά της ζωής: αφενός του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας σε ήρεμη ψυχική κατάσταση (άρθ. 299§1 ΠΚ) και αφετέρου της ανθρωποκτονίας σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής (άρθ 299§2 ΠΚ).

Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται ότι το έγκλημα της παραγράφου 1 είναι το βασικό έγκλημα της ανθρωποκτονίας από πρόθεση, ενώ το έγκλημα της παραγράφου 2 αποτελεί διακεκριμένη μορφή του – υπόθεση που στηρίζεται κατ' αρχήν στη γραμματική ανάλυση του άρθ. 299 ΠΚ. Ωστόσο, χρησιμοποιώντας την ιστορικοβουλευτική όσο και τη λογικοσυστηματική ερμηνεία της ανωτέρω διάταξης, διαπιστώνει κανείς ότι πρόκειται ουσιαστικά για το ίδιο έγκλημα, του οποίου το πλαίσιο ποινής διαμορφώνει ο ίδιος ο ποινικός νομοθέτης, ανάλογα με την ψυχική κατάσταση του δράστη⁴. Συνεπώς, δεν πρόκειται για δύο διαφορετικά βασικά εγκλήματα ανθρωποκτονίας, ούτε για δύο εγκλήματα τα οποία βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση βασικό – διακεκριμένο, αλλά για δύο διαφορετικές κι ισάξιες υποπεριπτώσεις του ίδιου εγκλήματος, του οποίου την διαβάθμιση της ποινής την καθορίζει κατά την κρίση του ο νομοθέτης βασιζόμενος στην ψυχική κατάσταση του δράστη – κάτι που σε άλλα εγκλήματα το αναθέτει στον εφαρμοστή του δικαίου.

Από τα παραπάνω λοιπόν διαφαίνεται ότι το στοιχείο που διακρίνει τα εγκλήματα που τυποποιούνται στις δύο παραγράφους του άρθ. 299 ΠΚ, το οποίο άλλωστε βαρύνει αποκλειστικά για την διαφορετική ποινική μεταχείριση του δράστη, είναι η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής. Ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι μια έννοια που χρησιμοποιείται κατά κόρον από τους συνηγούς υπεράσπισης σε δίκες κατηγορουμένων για εγκλήματα ανθρωποκτονιών από πρόθεση. Δικαίως λοιπόν θεωρείται «το κλειδί των ποινολόγων». Καθώς μάλιστα πρόκειται για μια διαθετική έννοια, η οποία αφορά εσωτερικά ψυχολογικά στοιχεία του ψυχισμού του δράστη, και δεν μπορεί να αποδειχθεί παρά μόνο με τη βοήθεια εξωτερικών ενδείξεων, οι συνήγοροι υπεράσπισης προτιμούν να την χρησιμοποιούν ως

4 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα 2001, σελ. 21 επ.

υπερασπιστικό ισχυρισμό σχεδόν σε κάθε υπόθεση ανθρωποκτονίας από πρόθεση.

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρηθεί η μελέτη ορισμένων ειδικότερων ζητημάτων αναφορικά με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, μιας έννοιας που εκφράζει ακριβώς αυτή την ελαστικότητα του ποινικού νομοθέτη σχετικά με την ποινική αντιμετώπιση των ανθρωποκτονιών. Συγκεκριμένα θα μελετηθούν ειδικά ζητήματα που αφορούν τον βρασμό ψυχικής ορμής, όπως είναι η έννοιά του και η σχέση του με άλλες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα.

Οι προβληματικές γύρω από την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής σχηματοποιήθηκαν στα εξής πεδία επιστημονικής αναζήτησης: α) στην έννοια και το περιεχόμενό της, β) στη σχέση του με άλλες συναφείς διατάξεις του ΠΚ, γ) στο ρόλο των στοιχείων του συγγνωστού, δ) στην επίδραση της υπαιτιότητας στον προσδιορισμό της εν λόγω έννοιας και στη συμμετοχή της στην αξιολόγηση της συμπεριφοράς του δράστη του εγκλήματος.

Για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των ειδικότερων ζητημάτων που θα μας απασχολήσουν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, κρίθηκε χρήσιμο να πραγματοποιηθεί αρχικά μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, προκειμένου να διαπιστωθεί πώς αντιμετωπίζονταν οι περιπτώσεις αυτές σύμφωνα με το αρχαίο ελληνικό και βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, αλλά και μια συγκριτική παρουσίαση ανάλογων διατάξεων που ισχύουν σε σύγχρονες νομοθεσίες χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί τόσο η έννοια όσο και τα βασικά συστατικά στοιχεία του βρασμού ψυχικής ορμής, καθώς και η φύση και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά του. Για το λόγο αυτό, θα παρουσιαστούν εν πρώτοις οι διάφοροι ορισμοί που διατυπώθηκαν στη θεωρία και τη νομολογία, και στη συνέχεια θα γίνει μια σύντομη ανάλυση της έννοιας και των βασικών χαρακτηριστικών του. Ακολούθως, θα επιχειρηθεί η ένταξή του στο σύστημα της ποινικής διδασκαλίας για το άδικο, τον καταλογισμό και την ενοχή, ενώ τέλος θα συσχετιστεί η εν λόγω έννοια με την έννοια του προμελετημένου εγκλήματος. Κλείνοντας, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα νομολογιακής έρευνας με έμφαση στην ανάλυση του φαινομένου του αποκαλούμενου «τυραννικού συζύγου».

2. Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Αρχαίο Ελληνικό και Βυζαντινο-ρωμαϊκό δίκαιο και στα δίκαια των σύγχρονων Ευρωπαϊκών κρατών.

Ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν αποτελεί νομικό δημιούργημα του ελληνικού ποινικού δικαίου της σύγχρονης εποχής. Η διάκριση ανάμεσα στα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας που τελούνται από έναν ήρεμο και ψύχραιμο δράστη, ο οποίος έχει σταθμίσει τις συνθήκες και έχει μελετήσει και προσχεδιάσει τον τρόπο με τον οποίο θα τελήσει το έγκλημά του, και σε ένα δράστη που κατ' εξαίρεση δεν προμελετά το έγκλημά του και δεν το εκτελεί εσκεμμένα, έχοντας σταθμίσει όλες τις παραμέτρους της συμπεριφοράς του, αλλά ξαφνικά, υπό την επήρεια οργής ή θυμού, είχε αποτυπωθεί τόσο στα πρώτα ελληνικά νομοθετήματα, όσο και σε σύγχρονα νομοθετήματα άλλων χωρών.

Στις ποινικές νομοθεσίες ως εκ τούτου εμφανίζονταν πάντοτε τυποποιημένες δύο τουλάχιστον μορφές ανθρωποκτονίας με πρόθεση. Γινόταν διάκριση ανάμεσα στην ανθρωποκτονία που τελούνταν από το δράστη εκ προμελέτης ή σε ήρεμη ψυχική κατάσταση («φόνος») αφενός και στην ανθρωποκτονία που τελούνταν από το δράστη αιφνίδια, όταν εκείνος βρισκόταν σε ταραγμένη ψυχολογική κατάσταση ή δεν είχε προσχεδιάσει την πράξη του («αναίρεση») αφετέρου. Σε όλες τις ανωτέρω νομοθεσίες, ο φόνος τιμωρούνταν με την εσχάτη των ποινών (συνήθως ισόβια κάθειρξη ή θάνατο) ενώ η αναίρεση με ελαφρύτερη ποινή (συνήθως πρόσκαιρη κάθειρξη, της οποίας τα όρια ωστόσο ποικίλλουν και είναι εξαιρετικά ευρέα). Η διάκριση αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι κάθε μορφή ανθρωποκτονίας δεν είναι ίσης βαρύτητας, με αποτέλεσμα κάποιες μορφές να θεωρούνται από την κοινωνία ιδιαίτερα απεχθείς, ενώ άλλες να έχουν μικρότερο βαθμό απαξίας, λόγω των συνθηκών κάτω από τις οποίες τελέστηκαν⁵. Οι πρώτες ανέκαθεν τιμωρούνταν με τις έσχατες των ποινών (θάνατο ή ισόβια κάθειρξη), με δεδομένο ότι η ανθρώπινη ζωή είναι ύψιστης αξίας έννομο αγαθό, το οποίο θα πρέπει να τυγχάνει ιδιαίτερης προστασίας, ενώ για τις δεύτερες προβλέπονταν ελαφρύτερες ποινές.

5 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα 2001, σελ. 246 - 247.

Στο **Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο**⁶ γινόταν διάκριση ανάμεσα στην ανθρωποκτονία εκ προμελέτης («φόνος εκ προνοίας»), η οποία επέσυρε βαρύτατες ποινές, και στην ανθρωποκτονία που γινόταν ακούσια («ακούσιος φόνος»)⁷, η οποία τιμωρούνταν ελαφρύτερα. Ωστόσο η διάκριση αυτή προσομοιάζει περισσότερο με τη διάκριση ανάμεσα στην ανθρωποκτονία εκ προμελέτης και στην μη προμελετημένη ανθρωποκτονία, καθώς η έννοια του ακούσιου στη συγκεκριμένη περίπτωση ταυτίζεται όχι με εκείνη της αμέλειας αλλά του βρασμού ψυχικής ορμής. Κατά τον Παύλου άλλωστε στο πρώιμο αρχαίο αττικό δίκαιο η «πρόνοια» είναι απόλυτα ταυτισμένη με το «εκούσιο», το οποίο συνδεόταν με την έννοια της «προμελέτης»⁸.

Ο Πλάτων, κατά την κλασική περίοδο, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο τη βούληση του δράστη, διακρίνει ανάμεσα στον εκούσιο και τον ακούσιο φόνο⁹, αν και επισημαίνει ότι η κατάταξη της κάθε ανθρωποκτονίας σε μία από τις δύο κατηγορίες δεν είναι πάντα εύκολη. Ωστόσο, ο ακούσιος φόνος, όπως τον εννοεί στους Νόμους του ο Πλάτωνας, δεν ταυτίζεται με την ανθρωποκτονία εξ αμελείας, καθώς ο φόνος ενέχει πάντοτε το στοιχείο του δόλου. Συνεπώς, ακούσιος φόνος (ήτοι η ανθρωποκτονία την οποία δεν επιθυμούσε ο δράστης) είναι αυτή που συνέβη ξαφνικά, χωρίς ο δράστης να την έχει σχεδιάσει. Ταυτίζεται λοιπόν κατά μια ευρύτερη έννοια με την έννοια της ανθρωποκτονίας σε βρασμό ψυχικής ορμής. Η συμβολή ωστόσο της πλατωνικής φιλοσοφίας στη διδασκαλία του ποινικού δικαίου αναφορικά με τις ανθρωποκτονίες είναι πολύ σημαντική, καθώς πραγματοποιείται για πρώτη φορά μία τόσο ακριβής και ξεκάθαρη διάκριση των μορφών ανθρωποκτονίας, και μάλιστα χρησιμοποιώντας ένα κριτήριο ψυχολογικής

6 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 1, και Τ. Φιλιππίδης, *Μαθήματα Ποινικού Δικαίου, Ειδικόν Μέρος, τ. Α'*, 1979, σελ. 29.

7 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλας, 1995, σελ. 243 επ.

8 Στ. Παύλου, *Μεταβολές Ποινών στο Αττικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, 1985, ανάπτυπο από τον Αρμενόπουλο, σελ. 65 – 66.

9 Πλάτωνος, *Νόμοι Θ'*, 866 d, όπως αναφέρεται στο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 2

φύσης, και συγκεκριμένα αυτό του θυμού, το οποίο προσομοιάζει σε μεγάλο βαθμό με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής¹⁰.

Ο Αριστοτέλης, κατά την ίδια περίπου περίοδο, προβαίνει σε διάκριση ανάμεσα στα εγκλήματα που τελούνται με προαίρεση από εκείνα που γίνονται εκούσια¹¹. Με προαίρεση θεωρεί ότι τελείται η ανθρωποκτονία από το δράστη μετά από σχεδιασμό και μελέτη των λεπτομερειών του εγκλήματος, ενώ διακρίνει την προαίρεση από την οργή, την οποία θεωρεί σαν κάτι λιγότερο από την πρώτη. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε εξάλλου ότι ο δράστης ο οποίος οδηγείται στο έγκλημα από οργή δεν μπορεί να έχει προαίρεση, δηλαδή σκοπό και επιθυμία να το τελήσει, αφού πρόκειται για έννοιες λογικά αντικρουόμενες. Με άλλα λόγια, αν ήταν ήρεμος ο δράστης στην περίπτωση αυτή, δεν θα τελούσε το έγκλημα. Με τον τρόπο αυτό ο Σταγειρίτης φιλόσοφος διακρίνει την ανθρωποκτονία σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, την οποία έχει σχεδιάσει και επιθυμεί ο δράστης, από την ανθρωποκτονία που τελήστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής.

Κατά το **Ρωμαϊκό Δίκαιο**, ακολουθείται το ίδιο μοτίβο της διάκρισης ανάμεσα στην *homicidium ex proposito*, δηλαδή την ανθρωποκτονία εκ προμελέτης, και την *homicidium ex impectu*, δηλαδή την ανθρωποκτονία που δεν είναι προμελετημένη, που τελείται σε βρασμό ψυχικής ορμής. Η διάκριση αυτή συνεχίζει να υφίσταται και στην Βυζαντινή περίοδο, όπως αποδεικνύεται ενδεικτικά από τη νομοθεσία των Ισαύρων, και πέρασε έτσι σταδιακά και στις νομοθεσίες πολλών ευρωπαϊκών κρατών στη σύγχρονη εποχή¹².

Εάν προσπαθήσουμε τώρα να εξετάσουμε το πώς αντιμετωπίζεται το έγκλημα της ανθρωποκτονίας στα ποινικά δίκαια των ευρωπαϊκών κρατών, θα διαπιστώσουμε πως σε όλες τις ποινικές νομοθεσίες γίνεται μεν διάκριση ανάμεσα στις δύο μορφές ανθρωποκτονίας, ωστόσο η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής παρουσιάζεται παραλλαγμένη (αν και σε μικρό βαθμό) από

10 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 3.

11 Αριστοτέλη, *Ηθικά Νικομάχεια* 1111 β, 5-10, όπως αναφέρεται στο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 2.

12 Βλ. σχετικές αναφορές στο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 3 επ.

ότι στο Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο. Βεβαίως δεν μεταβάλλεται η ουσία της έννοιας: πρόκειται για μια διαθετική – ψυχολογική έννοια, κατά την οποία η ψυχική ηρεμία του δράστη έχει διαταραχθεί (συνήθως λόγω κάποιου έντονου συναισθήματος), με αποτέλεσμα να μη μπορεί να σκεφτεί ψύχραιμα, προβαίνοντας έτσι τελικά στην άδικη πράξη του – στην οποία φυσικά δεν θα είχε προβεί εάν ήταν ήρεμος.

Στο Αγγλοσαξονικό δίκαιο λχ. δεν έχει θεσπιστεί η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής όπως τη γνωρίζουμε στην ελληνική ποινική νομοθεσία, αλλά η συγγενής με αυτήν έννοια της provocation¹³ Η έννοια αυτή, η οποία μπορεί να αποδοθεί στην ελληνική γλώσσα με τον όρο «πρόκληση», αποτελεί μια σύνθεση η οποία περιλαμβάνει στοιχεία από την προκλητική κατάσταση στην οποία βρέθηκε ο δράστης αλλά και την επίδρασή της στον ψυχικό του κόσμο. Επιπλέον, έχει διαμορφωθεί ένα διπλό κριτήριο για την κατάφαση των στοιχείων της provocation: αφενός το εάν ο δράστης εξωθήθηκε από μια αιτία στο να χάσει τον έλεγχό του (αντικειμενικό κριτήριο), και αφετέρου το εάν αυτή η πρόκληση είναι αρκετή για να κάνει έναν λογικό άνθρωπο να πράξει όπως έπραξε (υποκειμενικό κριτήριο).

Σύμφωνα λοιπόν με το Βρετανικό ποινικό δίκαιο, η provocation αποτελεί ένα είδος «πρόκλησης» για το δράστη, η οποία είναι αποτέλεσμα ενός συνόλου γεγονότων που μπορεί να είναι επαρκή για να αναγκάσουν έναν λογικό άνθρωπο να χάσει την ψυχραιμία και τη λογική σκέψη του. Με άλλα λόγια, ο δράστης τελεί την ανθρωποκτονία επειδή κάποιος «τον προκάλεσε», τον ώθησε δηλαδή με την συμπεριφορά του σε αυτό. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η εγκληματική ενέργεια που τελείται από το δράστη έχει μικρότερη κοινωνική απαξία από μια προμελετημένη πράξη που γίνεται μετά από καθαρή σκέψη, και συνεπώς θα πρέπει να τύχει ευνοϊκότερης ποινικής μεταχείρισης.

Όπως και ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, έτσι και η έννοια της provocation στο αγγλοσαξονικό δίκαιο (ήτοι σε ώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, ο Καναδάς και η Αυστραλία), χρησιμοποιείται για να βελτιώσει την ποινική κατάσταση του δράστη μόνο για το έγκλημα της

13 D. David Ormerod, *Smith & Hogan's Criminal Law*, σελ. 489 επ.

ανθρωποκτονίας, και όχι σε άλλα εγκλήματα. Χρησιμοποιείται για την μετατροπή της κατηγορίας από το βαρύτερο έγκλημα του «φόνου» (murder) στο ελαφρύτερο της «αναίρεσης» (manslaughter)¹⁴.

Στη Γερμανική Ποινική νομοθεσία, και συγκεκριμένα στην §211 του γερμανικού Ποινικού Κώδικα (Strafgesetzbuch), προβλέπεται η ποινή της ισόβιας κάθειρξης ως ποινή για τον φόνο (Mord), ενώ αμέσως δίνεται ορισμός του δολοφόνου (Mörder)¹⁵, ενώ στην §212 δίνεται ο ορισμός της αναίρεσης (Totschlag), η οποία είναι διαφορετική μορφή ανθρωποκτονίας, που τιμωρείται με ποινή ελαφρύτερη από το φόνο, και συγκεκριμένα με κάθειρξη όχι μικρότερη των πέντε ετών, ενώ σε εξαιρετικές περιπτώσεις ενδέχεται να επιβληθεί και η ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Ως αναίρεση θεωρείται και η ανθρωποκτονία η οποία αποφασίστηκε και τελέστηκε σε κατάσταση κοχλάζουσας ζέσης της οργής (in auffallender Hitze des Zornes), η οποία συνεπώς αντιμετωπίζεται επιεικέστερα από το φόνο¹⁶. Η διάκριση αυτή των δύο μορφών ανθρωποκτονίας (φόνου και αναίρεσης) εισήχθη στο γερμανικό ποινικό δίκαιο από τον Feuerbach, μέσω του βαυαρικού ποινικού κώδικα του 1813, ο οποίος επηρεάστηκε από το διαχωρισμό που είχε γίνει με την Καρολίνα του 1532¹⁷.

Μάλιστα, μια διάκριση ανάμεσα στις δύο μορφές ανθρωποκτονίας υπήρχε και στο αρχαίο γερμανικό δίκαιο. Συγκεκριμένα, η ανθρωποκτονία τιμωρούνταν βαρύτερα εάν τελούνταν στα κρυφά ή με ύπουλες μεθόδους¹⁸ ή γενικώς με ανέντιμο τρόπο, ενώ αντίστοιχα τιμωρούνταν ελαφρύτερα σε

14 Βλ. ιδιαίτερα για την Αυστραλία την Crimes Act του 1900, που είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα http://www.austlii.edu.au/au/legis/nt/consol_act/cca115/sch1.html.

15 Strafgesetzbuch (StGB), §211, σύμφωνα με την οποία: “(1) Ο δολοφόνος τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη. (2) Δολοφόνος είναι εκείνος που από απληστία ή άλλως από ταπεινά κίνητρα, ύπουλα ή σκληρά ή με επικίνδυνα μέσα ή για να διευκολύνει ή να αποκρύψει την τέλεση ενός εγκλήματος, σκοτώνει έναν άνθρωπο” - βλ. <http://www.gesetze-im-internet.de>

16 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα 2001, σελ. 251.

17 Βλ. σχετικά Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα 2001, σελ. 250, υποσ. 16 και Feuerbach, *Kritik des Kleinschrodschen Entwurfs, B. III, 1804, σελ. 81 επ.*

18 Βλ. αναλυτικά Simson – Geerds, *Straftaten gegen die Person und Sittsichkeitsdelikte*, 1969, σελ. 7 επ., καθώς και Eser – Koch, *Die vorsätzlichen Tötungsbestände*, ZstW 1980, σελ. 491 επ., όπως αναφέρονται στο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 1.

περίπτωση που γινόταν στα πλαίσια μίας έντιμης διαμάχης¹⁹. Η διάκριση αυτή στηριζόταν ως εκ τούτου σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική ηθική της εποχής, καθώς οι έννοιες του έντιμου και του ανέντιμου μεταβάλλονται ανάλογα με τις εποχές και τις περιστάσεις.

Ο Γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1810 επίσης διέκρινε ανάμεσα σε δύο μορφές ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως: την βασική μορφή της «αναίρεσης» (meurtre), η οποία τιμωρούνταν με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης (άρθ. 295), και την διακεκριμένης μορφής του «φόνου» (assassinat), ήτοι της ανθρωποκτονίας που έγινε με προμελέτη ή με ενέδρα, για την οποία μπορούσε να επιβληθεί μέχρι και η ποινή του θανάτου (άρθ. 296).

Παράλληλα, ο Γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1810 έδινε στο αμέσως επόμενο άρθρο (297) τον ορισμό της έννοιας της προμελέτης (préméditation), ορίζοντας αυτήν ως *«σχέδιον καταρτισθέν προ της πράξεως κατατείνον εις την επιβουλήν της ζωής προσώπου τινός, ωρισμένου ή μη, και αν έτι η πραγμάτωσις του εν λόγω σχεδίου εξαρτάται εκ τινός περιστάσεως ή προϋποθέσεως»*, όπως ο ορισμός αυτός εκφράστηκε στην ελληνική γλώσσα από τον Ανδρουλάκη²⁰.

Από τη σύντομη αυτή ιστορική ανασκόπηση, καθώς και από τη συγκριτική παράθεση του πώς χρησιμοποιείται η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής από τις κυριότερες σύγχρονες ευρωπαϊκές νομοθεσίες, προκύπτει ότι το έννομο αγαθό της ζωής είχε ανέκαθεν πολύ μεγάλη (αν όχι τη μεγαλύτερη) σημασία για τον ποινικό νομοθέτη, ο οποίος προσπαθούσε σε κάθε εποχή να προσφέρει σε αυτό την ισχυρότερη δυνατή προστασία. Πραγματοποιώντας μια διάκριση ανάμεσα στο προμελετημένο – ηθελημένο και στο απρομελέτητο – αθέλητο έγκλημα της ανθρωποκτονίας, ο εκάστοτε ποινικός νομοθέτης αναγνώριζε τη σημασία της ανθρώπινης ψυχολογίας

19 Βλ. αναλυτικά Allfeld, *Die Entwicklung des Begriffes Mord bis zur Carolina*, 1969, σελ. 42 επ., καθώς και Maurach-Schröder, *Die vorsätzlichen Tötungsbestände*, ZstW 1980, σελ. 491 επ., όπως αναφέρονται στο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 1.

20 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλας, 1974, σελ. 37.

στην τέλεση του εγκλήματος, καθώς το κριτήριο που χρησιμοποιεί για τη διάκριση της βαρύτερης και της ελαφρύτερης μορφής ανθρωποκτονίας είναι καθαρά ψυχολογικής φύσεως. Χαρακτηριστικό είναι μάλιστα ότι η έννοια της προμελέτης ταυτίστηκε με την κατάσταση ψυχικής ηρεμίας του δράστη, ενώ η έννοια του απρομελέτητου με εκείνη του βρασμού ψυχικής ορμής – άποψη την οποία δέχεται το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας²¹.

Ως αποτέλεσμα, αντιμετώπιζε αυστηρότερα, προβλέποντας σχεδόν σε κάθε περίπτωση την βαρύτερη των ποινών (θάνατο ή ισόβια κάθειρξη), τον δράστη ο οποίος είχε μελετήσει και προσχεδιάσει την πράξη του, ενώ αντίθετα προέβλεπε μικρότερες ποινές (πρόσκαιρη κάθειρξη) για το δράστη που προέβη στην πράξη του κατ' εξαίρεση, χωρίς ουσιαστικά να το επιθυμεί, λόγω της ταραγμένης ψυχικής του κατάστασης.

Στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας θα μελετηθούν τα συστατικά στοιχεία του βρασμού ψυχικής ορμής, όπως αυτή θεσπίστηκε στην ελληνική ποινική νομοθεσία.

21 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 7.

Β. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΒΡΑΣΜΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΟΡΜΗΣ

I. Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΒΡΑΣΜΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΟΡΜΗΣ

1. Ορισμοί στη θεωρία και τη νομολογία

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, από την γραμματική ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 299 ΠΚ προκύπτει ότι σε αυτό τυποποιούνται δύο διαβαθμίσεις του ίδιου εγκλήματος (της ανθρωποκτονίας), ισάξια μεταξύ τους²²: στην παράγραφο 1 τυποποιείται το έγκλημα της ανθρωποκτονίας σε ήρεμη ψυχική κατάσταση και στην παράγραφο 2 το έγκλημα της ανθρωποκτονίας σε βρασμό ψυχικής ορμής. Με δεδομένο ότι όλα τα στοιχεία τόσο της αντικειμενικής όσο και της υποκειμενικής υπόστασης των δύο εγκλημάτων είναι κοινά, μοναδικό κριτήριο για την μεταξύ τους διάκριση αποτελεί η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής.

Παρά την εξαιρετική σημασία της για την ποινική αντιμετώπιση του δράστη της ανθρωποκτονίας, στον ΠΚ όχι μόνο δεν διατυπώνεται κάποιος ορισμός αναφορικά με τον βρασμό ψυχικής ορμής, αλλά ο ποινικός μας νομοθέτης δεν προβαίνει ούτε καν σε κάποια αυθεντική ερμηνεία του. Για το λόγο αυτό άλλωστε, η έννοια αυτή έχει επικριθεί από θεωρητικούς ως έννοια μη νομική και ασαφής, η οποία δημιουργεί μια πληθώρα ερμηνευτικών ζητημάτων²³. Η Επιστήμη ανέλαβε το έργο αυτό, με αποτέλεσμα, όπως

22 Αναφορικά με το ζήτημα του κατά πόσο τα εγκλήματα που τυποποιούνται στις δύο παραγράφους του άρθ. 299 ΠΚ είναι διαφορετικά μεταξύ τους ή το έγκλημα της παραγράφου 1 είναι το βασικό και αυτό της παραγράφου 2 είναι διακεκριμένη μορφή του, βλ. μεταξύ πολλών Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 21 επ.

23 Βλ. ενδεικτικά Κ. Βαθιώτης, *Εμβάθυνση σε ειδικά ζητήματα ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 2014, σελ. 89.

αναφέρθηκε, να διαμορφωθεί ένα ολόκληρο πλαίσιο συζήτησης για τον προσδιορισμό των ειδικότερων στοιχείων και της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής.

Ιδιαίτερα σημαντικός για την βαθύτερη κατανόηση της υπό μελέτη έννοιας, ήταν ο ορισμός τον οποίο διατύπωσε ήδη κατά τη δεκαετία του 1970 ο Ν. Χωραφάς²⁴, ο οποίος επικράτησε τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία, ενώ παράλληλα έθεσε και τις βάσεις για όλους τους ορισμούς που διατυπώθηκαν μεταγενέστερα. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, κατά την ακριβή διατύπωση του Χωραφά, *«ο βρασμός ψυχικής ορμής έγκειται εν τω αποκλεισμού της σκέψεως, ήτοι της σταθμίσεως των αιτίων των κινούντων προς τέλεσιν της πράξεως και των συγκρατούντων από την τέλεσιν αυτής, τω οφειλομένω εις ψυχικήν υπερδιέγερσιν προκαλουμένην εκ της αιφνιδίας υπερεντάσεως συναισθήματος ή πάθους»*.

Ο ορισμός αυτός περιείχε όλα τα βασικά στοιχεία της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, ώστε, με δεδομένη και την εκτίμηση της οποίας τύγχανε ο Χωραφάς στη μετά την έναρξη της ισχύος του Ποινικού Κώδικα εποχή, επικράτησε στη νομολογία. Έχοντας ως βάση αυτόν, διατυπώθηκαν αργότερα από άλλους θεωρητικούς του δικαίου και άλλοι ορισμοί, καθένας από τους οποίους προσέθετε το δικό του «λιθαράκι» στην προσπάθεια της επιστήμης για πληρέστερη κατανόηση της τόσο ασαφούς αυτής έννοιας; η οποία χρησιμοποιήθηκε από τον ποινικό νομοθέτη, και η οποία χρησιμοποιείται σε πολύ μεγάλο βαθμό κατά την υπεράσπιση κατηγορουμένων για το έγκλημα της ανθρωποκτονίας.

Για τον προσδιορισμό της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, ο Χωραφάς δεν έδωσε έμφαση μόνον στα οντολογικά στοιχεία του βρασμού ψυχικής ορμής, αλλά κυρίως στο αποτέλεσμα του, καθιστώντας και τα δύο ισότιμα μέλη του ορισμού που διατύπωσε. Ιδρύεται έτσι κατά τον Χωραφά ανάμεσά τους μια σχέση αιτίου αιτιατού, κατά την οποία η κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης του συναισθήματος ή πάθους στην οποία βρέθηκε ο δράστης, είχε σαν αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της σκέψης του (κατ' άλλους θεωρητικούς της *ήρεμης* σκέψης του). Δεν αρκεί επομένως για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής μόνον ο αποκλεισμός της σκέψης του δράστη,

24 Ν. Χωραφάς, *Ποινικόν Δίκαιον*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 9η έκδ., Αθήνα, 1978, σελ. 265.

αλλά απαιτείται αυτός να είναι αποτέλεσμα της ψυχικής του υπερδιέγερσης.

Σε ακολουθία με τον ορισμό του Χωραφά διατυπώθηκε και ο πάγιος ορισμός²⁵ που ακολουθείται μέχρι και σήμερα τόσο από τη νομολογία²⁶ όσο και από την θεωρία²⁷ (όπως θα παρουσιαστεί αμέσως παρακάτω) της νομικής επιστήμης. Σύμφωνα με αυτόν, ως βρασμός ψυχικής ορμής νοείται «η κατάσταση αποκλεισμού της σκέψης του δράστη αναφορικά με τη στάθμιση των κινήτρων υπέρ της τέλεσης της ανθρωποκτονίας και εκείνων που τείνουν να τον συγκρατήσουν και να τον αποτρέψουν από την τέλεση αυτή, εφόσον αυτός ο αποκλεισμός της σκέψης οφείλεται σε ψυχική υπερδιέγερση που προκλήθηκε από αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους»²⁸. Τέτοια συναισθήματα, που έχει κριθεί νομολογιακά ότι μπορούν να προκαλέσουν βρασμό ψυχικής ορμής, είναι η οργή, ο φόβος, ο έρωτας, η ζηλοτυπία, η βίαιη θλίψη κ.ά.²⁹

Με τον ορισμό του Χωραφά συμφωνεί και ο Ν. Ανδρουλάκης³⁰, ο οποίος ωστόσο επισημαίνει ότι το βασικότερο στοιχείο της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής είναι η αιφνίδια λήψη της απόφασης, η οποία τονίζει ότι ελήφθη από το δράστη λόγω της ψυχικής κατάστασης που δημιούργησε στον ψυχισμό του μια εξωτερική εξάπτουσα αφορμή. Εάν λείπει η αφορμή αυτή, δεν μπορεί σύμφωνα με τον Ανδρουλάκη, να γίνει λόγος για βρασμό ψυχικής ορμής. Για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής πάντως, δεν απαιτείται να δημιουργηθεί αυτό το έντονο συναίσθημα (λχ οργή ή τρόμος) μετά από μια έντονη διεργασία στον ψυχικό κόσμο του δράστη, αλλά αρκεί

25 Η Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου στο βιβλίο της «Εγκλήματα κατά της ζωής» (σελ. 264), αλλά και ο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς στο άρθρο του με τίτλο «Μπορεί να συνυπάρχει το ακαταλόγιστο με το βρασμό ψυχικής ορμής;», που δημοσιεύθηκε στα Ποιν.Χρ. 2002, (σελ.193), επισημαίνουν ότι ο ορισμός που δίνει η νομολογία αναφορικά με το βρασμό ψυχικής ορμής παραμένει αναλλοίωτος ήδη από το 1955, οπότε και αποτυπώθηκε με την απόφαση ΑΠ 206/1955.

26 Βλ. ενδεικτικά: ΑΠ 571/1996, Ποιν.Χρ. ΜΖ', σελ. 238, ΑΠ 1935/2001, Ποιν.Λογ. 2001, σελ. 2410, ΑΠ 219/2002, Ποιν.Λογ. 2002, σελ. 184.

27 Βλ. ενδεικτικά: Ν. Χωραφάς «Ποινικόν Δίκαιον», 9η έκδ. Αθήνα, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 1978, σελ. 265, και Γ. Μπέκα, «Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα», εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, 2004, σελ. 136.

28 Χαρακτηριστική είναι η υπ' αριθ. 600/1982 απόφαση του ΑΠ, δημοσιευμένη στα Ποιν.Χρ.ΛΒ', σελ. 364, στην οποία διατυπώνεται αυτούσιος ο ως άνω ορισμός.

29 Βλ. λ.χ. ενδεικτικά την ΑΠ 809/1997 Ποιν.Χρ. ΜΗ' σελ 248 και την ΑΠ 1217/1999 Ποιν.Χρ Ν' σελ 614.

30 Ν. Ανδρουλάκης, Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος, εκδ. Σάκκουλας, 1974, σελ. 48.

και μόνο ένα περιστατικό, ακόμη και φαινομενικά ασήμαντο, το οποίο θα πυροδοτήσει τον βρασμό του δράστη.

Η άποψη του Ανδρουλάκη σχετικά με την ανάγκη ύπαρξης εξωτερικής εξάπτουσας αφορμής έγινε αντικείμενο έντονης κριτικής από τη θεωρία. Ο αντίλογος στηρίζεται στο επιχείρημα ότι η άποψη αυτή είναι νομικά αστήρικτη³¹, καθώς δε βασίζεται σε καμία διάταξη όχι μόνο του ΠΚ, αλλά της ποινικής νομοθεσίας εν γένει.

Εξάλλου, η άποψη αυτή απορρίπτεται ήδη από την Αιτιολογική Έκθεση του Ποινικού Κώδικα του 1933, στην οποία ρητά αναφέρεται ότι «την αντίληψιν ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής πρέπει να οφείληται εις αιτίαν δεδικαιολογημένην δεν απεδέχθη το σχέδιον»³². Η διαπίστωση αυτή της προαναφερθείσας Αιτιολογικής Έκθεσης μας δείχνει λοιπόν ότι φαίνεται ήταν αδιάφορη για τον ποινικό νομοθέτη η αιτία που προκάλεσε τον βρασμό ψυχικής ορμής, ενώ το αν αυτή ήταν δικαιολογημένη ή όχι δεν έπαιζε κανένα ρόλο για την ποινική αντιμετώπιση του δράστη της ανθρωποκτονίας.

Με την άποψή του αυτή, ο Ανδρουλάκης φαίνεται να αναζήτησε απλώς ένα αίτιο, το οποίο θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη δημιουργία μιας τόσο έντονης συναισθηματικής κατάστασης στον ψυχικό κόσμο του δράστη. Φαίνεται να πρόσθεσε το επιπλέον αυτό στοιχείο, θεωρώντας ότι δεν μπορεί να τυγχάνει της ίδιας ποινικής αντιμετώπισης ο δράστης που δικαιολογημένα ταραχθηκε για κάποια αιτία, και ο δράστης ο οποίος ταραζεται χωρίς κανένα λόγο. Ωστόσο, το μειονέκτημα στο ανωτέρω επιχείρημα είναι η διαπίστωση ότι το ποια αιτία θα θεωρήσει ο κάθε άνθρωπος δικαιολογημένη και ποια όχι κρίνεται *in concreto*, και μάλιστα όχι μόνο με βάση τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά, αλλά θα πρέπει επιπλέον να συνυπολογιστεί και η ιδιοσυγκρασία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά.

Εξάλλου, έχει παρατηρηθεί εμπειρικά ότι για οποιονδήποτε λόγο και εάν δημιουργηθεί η ψυχική υπερδιέγερση, η επιρροή της στη νόηση αλλά και

31 Βλ. Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 403.

32 Αιτιολογική Έκθεσις Σχεδίου Ποινικού Κώδικος, σελ. 454, όπως αναφέρεται στο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 11.

τις ενέργειες του δράστη θα είναι η ίδια: με τον ίδιο τρόπο θα αντιδράσει εάν είναι ταραγμένος, είτε η ταραχή του είναι δικαιολογημένη είτε όχι³³. Δικαιολογητικός λόγος άλλωστε της ηπιότερης αντιμετώπισης του δράστη που έδρασε υπό τέτοιες συνθήκες είναι το γεγονός ότι λόγω της ψυχικής του κατάστασης δεν μπορεί να σκεφτεί και να ενεργήσει όπως ένας ήρεμος άνθρωπος.

Παρά τον αντίλογο που προαναφέρθηκε, ο Μπουρόπουλος³⁴ δέχεται ως προϋπόθεση την ύπαρξη εξωτερικής εξάπτουσας αφορμής, και μάλιστα προχωρά τον ορισμό του Χωραφά ένα βήμα περισσότερο. Θεωρεί δηλαδή ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν αρκεί μόνο να προκαλείται από μια εξωτερική εξάπτουσα αφορμή, αλλά πρέπει επιπλέον να *«παρακωλύη τον υπ' αυτού κατεχόμενον από του να σκεφθεί ηρέμως και να σταθμίσει τα ωθούντα και τα κωλύοντα την πράξιν αίτια, αποφασίζων ούτων άνευ προηγουμένης σταθμίσεως αυτών»*.

Προστίθεται έτσι στον ορισμό της υπό μελέτη έννοιας και το στοιχείο της «ήρεμης» σκέψης: δεν αρκεί να αποκλείεται εντελώς η σκέψη του δράστη, αρκεί και μόνο το να μην μπορεί αυτός να σκεφτεί ήρεμα. Αναμφίβολα, τα όρια του βρασμού ψυχικής ορμής χαράσσονται με τον τρόπο αυτό σημαντικά ευρύτερα, καθώς αναγνωρίζεται ο βρασμός ψυχικής ορμής ακόμη και στις περιπτώσεις που υπήρχε μεν σκέψη του δράστη, αλλά αυτή δεν ήταν ήρεμη³⁵. Με δεδομένο μάλιστα ότι το στοιχείο της ήρεμης σκέψης δεν θέτει καμία επιπλέον προϋπόθεση για την ποινική αντιμετώπιση του δράστη της ανθρωποκτονίας, αλλά μάλλον διευρύνει τα όριά του, η άποψη αυτή δεν αποτελεί απαγορευμένη στο ποινικό δίκαιο ερμηνεία σε βάρος του κατηγορουμένου.

Αντίστοιχα, και η Συμεωνίδου – Καστανίδου³⁶ υποστηρίζει πως, ενώ η κατάσταση ψυχικής ηρεμίας συνεπάγεται συνειδησιακή διαύγεια του δράστη,

33 Άλλος φυσικά είναι ο ρόλος που θα παίξει το στοιχείο της δικαιολογημένης αιτίας κατά την επιμέτρηση της ποινής που θα επιβληθεί στο δράστη: η δικαιολογημένη αιτία θα οδηγήσει στα χαμηλότερα στάδια του πλαισίου ποινής, ενώ η αδικαιολογητή αιτία θα οδηγήσει στα υψηλότερα στάδια και συνεπώς σε αυστηρότερες ποινές.

34 Α. Μπουρόπουλος, *Ερμηνεία Ποινικού Κώδικος*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 1960, σελ. 467 επ.

35 Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Ανδρουλάκης (βλ. Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον – Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1974, σελ. 47 επ.

36 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 26.

η κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής συνεπάγεται αποκλεισμό της δυνατότητας του δράστη να σκεφτεί λογικά και να σταθμίσει τα αίτια που τον ωθούν στην τέλεση της πράξης του και εκείνα που τον απωθούν από αυτήν. Επισημαίνει ακόμη ότι δεν είναι απαραίτητος ο πλήρης αποκλεισμός της σκέψης του δράστη: αρκεί να παρακωλύεται η ήρεμη σκέψη του.

Επιπλέον, σύμφωνα με την Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη προηγούμενης αφορμής από την πλευρά του θύματος, όπως απαιτούσε ο Ν. Ανδρουλάκης, καθώς μια τέτοια άποψη δεν μπορεί να στηριχθεί στο γράμμα του νόμου³⁷, και άλλωστε απορρίπτεται και από τον ίδιο τον σκοπό της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ.

Ομοίως, και ο Ν. Παρασκευόπουλος³⁸ αναγνωρίζει ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί μια κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης του ανθρώπου, η οποία αποκλείει τη δυνατότητά του να σκεφτεί καθαρά και ψύχραιμα. Ωστόσο αρνείται επίσης την άποψη του Ανδρουλάκη ότι για την κατάφασή του είναι αναγκαία η ύπαρξη προηγούμενης εξάπτουσας αφορμής, και δη δικαιολογημένης. Θεωρεί δηλαδή ότι δεν έχει σημασία το να είναι δικαιολογημένη η υπερδιέγερση στον ψυχικό κόσμο του δράστη, αρκεί αυτή να υπάρχει – από οποιονδήποτε λόγο και εάν έχει προκληθεί. Αν γινόταν αποδεικτική η άποψη αυτή, θα εισαγόταν ερμηνευτικά ένα επιπρόσθετο στοιχείο στην έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, κάτι που θα απέβαινε ωστόσο σε βάρος του κατηγορουμένου, κάτι που για το ποινικό δίκαιο είναι απαγορευμένο. Επιπλέον, με την ερμηνεία αυτή θα δημιουργούνταν μεγάλη ανασφάλεια δικαίου.

Επιπλέον, και η Μ. Καιάφα - Γκμπάντι³⁹ θεωρεί ότι η κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής συνεπάγεται αποκλεισμό της δυνατότητας του δράστη να σκεφτεί λογικά και να σταθμίσει τα αίτια που τον ωθούν στην τέλεση της πράξης του και εκείνα που τον απωθούν από αυτήν, ενώ επίσης δεν δέχεται ότι είναι απαραίτητο να υπάρχει μια προηγούμενη αφορμή που θα προκαλέσει την ψυχική αυτή κατάσταση στο δράστη της ανθρωποκτονίας,

37 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλας, 1995, σελ. 284 επ.

38 Ν. Παρασκευόπουλος, *Φρόνημα και καταλογισμός στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 157 επ.

39 Μ. Καιάφα – Γκμπάντι, *Χαρακτηριστικά του βρασμού ψυχικής ορμής στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας*, Υπεράσπιση 1993, σελ. 175 επ.

θεωρώντας ότι η άποψη του Ανδρουλάκη αντιβαίνει στη γραμματική διατύπωση της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, αλλά ούτε από την βουλευτική ερμηνεία της εν λόγω διάταξης προκύπτει.

Βάσιμα ο Γ. Μπέκας⁴⁰ αναλύει περισσότερο τον ορισμό της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, θεωρώντας ότι πρόκειται για «*μια ψυχική κατάσταση συναισθηματικής έξαρσης, ιδιαίτερα μεγάλης έντασης, που εμποδίζει τη λειτουργία των ανασταλτικών μηχανισμών του υπερεγώ του δράστη, ο οποίος αποφασίζει και εκτελεί την πράξη του χωρίς να μπορέσει να σταθμίσει τη σημασία της ανθρωποκτονίας, που εκείνη τη στιγμή φαντάζει για εκείνον μονόδρομος*». Κατά τον Μπέκα λοιπόν, παραμερίζεται κάθε στοιχείο λογικής του δράστη, ο οποίος ενεργεί καθαρά πλέον με βάση το ένστικτό του. Κατά τη στιγμή της ανθρωποκτονίας, ναι μεν ο δράστης αντιλαμβάνεται τι ακριβώς συμβαίνει – καθώς σε διαφορετική περίπτωση θα γινόταν λόγος για ελάττωση ή ακόμα και για πλήρη εξάλειψη του καταλογισμού του – ωστόσο δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί πλήρως τη σημασία των πράξεων που τελεί.

Εξάλλου, κατά τον Παπαγεωργίου – Γονατά,⁴¹ η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής ταυτίστηκε με την αναίρεση ως μορφή ανθρωποκτονίας. Θεωρεί και εκείνος ότι χαρακτηριστικό του είναι ο αποκλεισμός της σκέψης και την έλλειψη τη στάθμισης των αιτιών που οδηγούν σε ψυχική υπερδιέγερση. Προσθέτει ωστόσο και την διαπίστωση ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής κυριαρχεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, και καθορίζει τόσο την απόφαση όσο και την εκτέλεση της ανθρωποκτονίας.

Ασφαλώς δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε και τον ορισμό που δίνει για την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής ο Μαγκάκης⁴², ο οποίος εξηγεί ότι «ως βρασμός ψυχικής ορμής νοείται η απότομη υπερδιέγερση ενός συναισθήματος σε τέτοιο βαθμό που να μειώνεται ουσιαστικά η συμμετοχή της σκέψης στην ψυχική διαδικασία επιλογής των κινήτρων για το σχηματισμό της βούλησης, χωρίς να φτάνει στον ανώτατο βαθμό, ώστε να

40 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά «Δίκαιο και Οικονομία», εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 139.

41 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 15.

42 Βλ. Γ. Α. Μαγκάκης, *Ποινικό Δίκαιο – Διάγραμμα Γενικού Μέρους*, εκδ. Παπαζήση, 1984, σελ. 312.

δημιουργείται διατάραξη της συνείδησης και να αποκλείεται επομένως η ικανότητα για καταλογισμό».

Με τον εν λόγω ορισμό του, ο Μαγκάκης ουσιαστικά αναφέρει τα βασικά στοιχεία του βρασμού ψυχικής ορμής, δίνοντας ωστόσο πολύ μεγάλη έμφαση στην επίδραση της ψυχικής υπερδιέγερσης επάνω στη δυνατότητα του δράστη για ήρεμη σκέψη και συνακόλουθα την ικανότητά του για καταλογισμό.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και ο ορισμός του βρασμού ψυχικής ορμής όπως τον παραθέτει ο Παπαϊωάννου⁴³, επηρεασμένος από τους ορισμούς που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σύμφωνα λοιπόν με τον Παπαϊωάννου, «Ως βρασμός ψυχικής ορμής ορίζεται η ψυχική υπερδιέγερση, από απότομη και αιφνίδια υπερένταση, κάποιου συναισθήματος ή πάθους (πχ. οργής, φόβου, έρωτος, ζηλοτυπίας, φιλοτιμίας, θλίψης, απελπισίας) η οποία, α) έχει προκαθορισμένη κατεύθυνση, σκοπό και αντικείμενο και β) επειδή φτάνει, κατά τη συμβολική έκφραση του νόμου, σε κατάσταση βρασμού, αποκλείει την ψυχική ηρεμία η οποία απαιτείται για τη στάθμιση των αιτίων που ωθούν στην τέλεση μιας αξιόποινης πράξης ή συγκρατούν από την τέλεση αυτής». Επισημαίνει ωστόσο ότι η υπερένταση του συναισθήματος δεν φτάνει μέχρι το σημείο διατάραξης της συνείδησης του δράστη, με αποτέλεσμα να μην αποκλείει ή να μειώνει την ικανότητά του για καταλογισμό.

Συγκρίνοντας τους ορισμούς που παρατέθηκαν αναλυτικά παραπάνω, παρατηρεί κανείς ότι εμπεριέχουν μια κοινή βάση, που τέθηκε πρώτη από τον Ν. Χωραφά, ωστόσο κάθε ένας από τους ορισμούς αυτούς προσθέτει ένα ακόμη στοιχείο το οποίο συγκεκριμενοποιεί ακόμα περισσότερο την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής. Άλλα από τα στοιχεία αυτά στηρίζονται στη γραμματική ερμηνεία της διάταξης του άρθ. 299 2 ΠΚ, ενώ άλλα – ορισμένα από τα οποία δέχθηκαν ισχυρότατες κριτικές – στηρίζονται στην ιστορικοβουλευτική ή την τελολογική της ερμηνεία.

Στην επόμενη ενότητα θα γίνει μία ανάλυση των βασικών οντολογικών στοιχείων του βρασμού ψυχικής ορμής, όπως αυτά προκύπτουν με την συγκριτική εξέταση των ορισμών που παρατέθηκαν. Σκοπός της ανάλυσης

43 Π. Παπαϊωάννου, *Εγκλήματα Ζηλοτυπίας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2001, σελ. 121.

αυτής είναι να γίνει όσο το δυνατόν κατανοητός ο δικαιολογητικός λόγος για τον οποίο τυποποιήθηκε η έννοια αυτή στο ποινικό μας σύστημα.

2. Βρασμός ψυχικής ορμής και προμελετημένο έγκλημα

Ζήτημα έρευνας για τη θεωρία του ποινικού δικαίου αποτέλεσε η σχέση ανάμεσα στα εγκλήματα που τυποποιούνται στις δύο παραγράφους του άρθ. 299 ΠΚ. Διατυπώθηκαν επ' αυτού του θέματος διάφορες απόψεις, ανάλογα με το εάν γινόταν δεκτό ότι επρόκειτο για δύο ισάξια εγκλήματα ανθρωποκτονίας, ή για ένα βασικό έγκλημα και μια διακεκριμένη παραλλαγή του.

Κατά τον Στ. Παπαγεωργίου - Γονατά⁴⁴, η ανθρωποκτονία σε βρασμό ψυχικής ορμής δεν αποτελεί μια απλή παραλλαγή του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας, αλλά ένα ιδιώνυμο έγκλημα με διαφορετική ηθική και κοινωνική απαξία. Έχει εντελώς διαφορετικά στοιχεία από το έγκλημα της ανθρωποκτονίας του άρθ. 299 § 1 ΠΚ, τόσο από εγκληματολογική όσο και από κοινωνικοηθική άποψη⁴⁵. Πρόκειται δηλαδή για ένα εντελώς διαφορετικό έγκλημα ανθρωποκτονίας, το οποίο ορισμένες φορές δεν αποκλείεται να είναι και δικαιολογημένο⁴⁶.

Την άποψή του ο Παπαγεωργίου – Γονατάς τη βασίζει στη διαφορετική ποινική μεταχείρισή των δύο αυτών εγκλημάτων, καθώς στην περίπτωση της ανθρωποκτονίας σε ήρεμη ψυχική κατάσταση προβλέπεται η βαρύτερη ποινή της ισόβιας καθείρξεως, ενώ στην περίπτωση της ανθρωποκτονίας σε βρασμό ψυχικής ορμής διαμορφώνονται εξαιρετικά ελαστικά πλαίσια ποινής, τα οποία κυμαίνονται από 5 έως 20 έτη κάθειρξης⁴⁷. Με δεδομένη ωστόσο την μεγάλη ποικιλία στους τρόπους με τους οποίους μπορεί να παρουσιαστεί το έγκλημα της ανθρωποκτονίας, δεν φαίνεται καθόλου περίεργη η μεγάλη

44 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ανθρωποκτονία από πρόθεση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 82.

45 Βλ. σχετικό ορισμό του ιδιώνυμου εγκλήματος του Μαγκάκη σε Γ. Α. Μαγκάκης, *Ποινικό Δίκαιο – Διάγραμμα Γενικού Μέρους*, εκδ. Παπαζήση, 1981 σελ. 133.

46 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ανθρωποκτονία από πρόθεση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 82.

47 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ανθρωποκτονία από πρόθεση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 82.

διαβάθμιση και στις προβλεπόμενες ποινές, καθώς η ποινή βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την κοινωνική απαξία που λαμβάνει το κάθε έγκλημα.

Παλαιότερα, και συγκεκριμένα στον Ποινικό Νόμο, η ανθρωποκτονία σε ήρεμη ψυχική κατάσταση είχε συνδεθεί με τον προμελετημένο δόλο, ενώ αντίστοιχα η ανθρωποκτονία σε βρασμό ψυχικής ορμής με τον απρομελέτητο δόλο. Την άποψη αυτή υποστήριξε στη θεωρία κυρίως ο Χωραφάς⁴⁸, ο οποίος εντόπιζε το κριτήριο διάκρισης ανάμεσα στο φόνο και στην αναίρεση στον προμελετημένο και τον απρομελέτητο δόλο. Ωστόσο η έννοια της «προμελέτης» αλλά και της «εσκεμμένης τέλεσης του εγκλήματος» έχουν γίνει αντικείμενο έντονης κριτικής από την επιστήμη, καθώς πρόκειται για έννοιες ασαφείς⁴⁹ και αόριστες, ιδιαίτερα κατά τα μέσα του 19ου αιώνα⁵⁰.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το βασικό επιχείρημα στην κριτική που ασκήθηκε στην παραπάνω άποψη, αφορά στο γεγονός ότι οι έννοιες της «προμελέτης» και του «απρομελέτητου» δεν έχουν διασαφηνιστεί παρά τις μεγάλες προσπάθειες της επιστήμης. Έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες απόψεις, ωστόσο ποτέ δεν υπήρξε ομοφωνία για το περιεχόμενο και τα στοιχεία της προμελέτης. Άλλοι υποστήριξαν ότι δράστης δρα προμελετημένα όταν δρουν με βάση κάποιο εγκληματικό σχέδιο, το οποίο καταρτίστηκε πριν από την πράξη και το οποίο καθόριζε με λεπτομέρειες τα μέσα και την μέθοδο τέλεσης της ανθρωποκτονίας, άλλοι απαιτούν επιπλέον και τη στάθμιση των αιτίων που ωθούν το δράστη στην τέλεση της πράξης και των αιτίων που τον απωθούν από αυτή. Τέλος έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι για να υπάρξει προμελέτη, θα πρέπει να μεσολαβεί ένα χρονικό διάστημα ανάμεσα στην λήψη της απόφασης και την τέλεση της πράξης από το δράστη, καθ' όλη τη διάρκεια του οποίου εκείνος θα εμμένει συνεχώς στην εγκληματική του πρόθεση⁵¹.

Εξ άλλου, ακόμη και εάν γίνει δεκτή η άποψη ότι η προμελέτη συνεπάγεται την ύπαρξη ενός οργανωμένου εγκληματικού σχεδίου, παρουσιάζεται εσφαλμένη η άποψη ότι η προμελετημένη ανθρωποκτονία

48 Ν. Χωραφάς, *Ποινικόν Δίκαιον*, 9η έκδ., 1978, σελ. 260 επ.

49 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 22.

50 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Μελέτες Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 436.

51 Η. Γάφος, *Ποινικόν Δίκαιον, Ειδικόν Μέρος*, 1963, σελ. 24.

είναι πάντοτε βαρύτερη από την απρομελέτητη. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα ενός διαρρήκτη, ο οποίος δεν γνώριζε ότι εντός του διαμερίσματος στο οποίο εισήλθε βρισκόταν ο ένοικός του, και τον θανατώνει χωρίς να το έχει προσχεδιάσει, αλλά και ενός πατέρα, ο οποίος απελπισμένος λόγω της δεινής οικονομικής του κατάστασης σχεδιάζει με λεπτομέρεια και θανατώνει τα τέκνα του και στη συνέχεια επιχειρεί να αυτοκτονήσει. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η πρώτη ανθρωποκτονία είναι βαρύτερη, παρότι δεν είναι προσχεδιασμένη, ενώ η δεύτερη θα πρέπει να τύχει επιεικέστερης ποινικής αντιμετώπισης, παρότι ο δράστης την είχε προσχεδιάσει λεπτομερώς.

Δεν πρέπει να παραβλέπουμε, τέλος, ότι, παρά το γεγονός ότι η προμελέτη συνήθως αντιδιαστέλλεται με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, αυτό δεν είναι πάντοτε απόλυτα ορθό⁵². Το γεγονός ότι ο δράστης τέλεσε την πράξη του σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας δε σημαίνει απαραίτητα ότι ο δράστης οργάνωσε και τέλεσε την πράξη του με βάση κάποιο εγκληματικό σχέδιο. Αλλά και αντιστρόφως: η κατάσταση του βρασμού ψυχικής ορμής δεν σημαίνει αυτομάτως ότι ο δράστης λειτουργούσε δίχως σχέδιο ή κάποια – υποτυπώδη έστω – οργάνωση.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, ο ποινικός νομοθέτης στον σύγχρονο Ελληνικό Ποινικό Κώδικα έχει καταργήσει κάθε αναφορά στην έννοια της προμελέτης ή της εσκεμμένης τέλεσης του εγκλήματος, ως χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του φόνου. Το νέο κριτήριο που τίθεται πλέον για τη διάκριση ανάμεσα στις δύο μορφές της ανθρωποκτονίας από πρόθεση (φόνος – αναίρεση) εντοπίζεται πλέον στην ψυχική κατάσταση του δράστη κατά τη χρονική στιγμή που αποφάσισε και τέλεσε τελικά την πράξη του.

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, προκύπτει το συμπέρασμα ότι τα εγκλήματα που τυποποιούνται στις δύο παραγράφους του άρθρου 299 ΠΚ είναι ισότιμα μεταξύ τους. Από τη στιγμή που το έγκλημα της παραγράφου 1 προσδιορίζεται από το στοιχείο της ψυχικής ηρεμίας, το οποίο δεν υπάρχει στο έγκλημα της παραγράφου 2. Συνεπώς, το έγκλημα της παραγράφου 1 δεν μπορεί να θεωρηθεί ως βασικό έγκλημα ανθρωποκτονίας.

52 Βλ. σχετικά Fr. v Liszt, *Verbrechen und vergehen wider das Leben*, V. D., B. T., E', 1905, σελ. 64, ό.π. στο Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Μελέτες Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 437.

3. Το περιεχόμενο και η φύση του βρασμού ψυχικής ορμής

i. Το περιεχόμενο της υπό μελέτη έννοιας.

Ως περιεχόμενο μιας έννοιας νοούνται όλα εκείνα τα αναγκαία στοιχεία, οντολογικά και αξιολογικά, αντικειμενικά και υποκειμενικά, τα οποία την οριοθετούν και τη διακρίνουν από άλλες συγγενείς με αυτήν έννοιες. Σε περιπτώσεις που το κείμενο του νόμου δεν δίνει το περιεχόμενο της έννοιας που ενδιαφέρει το μελετητή, το έργο αυτό αναλαμβάνει η επιστήμη. Στην προσπάθειά της αυτή, χρησιμοποιεί όλες τις γνωστές ερμηνευτικές μεθόδους (γραμματική, λογικοσυστηματική, τελολογική, ιστορικοβουλευτική), καθώς και οποιοδήποτε άλλο στοιχείο μπορεί να την βοηθήσει στο έργο της, όπως είναι λχ. αυτά που προσφέρουν άλλες επιστήμες, από τις οποίες ενδέχεται η νομική επιστήμη να έχει «δανειστεί» την εν λόγω έννοια.

Οι ορισμοί που διατυπώθηκαν στην αμέσως παραπάνω ενότητα αποτελούν μια προσπάθεια της θεωρίας να μας προσφέρει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για το περιεχόμενο της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, καθώς η γραμματική διατύπωση της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ δεν προσφέρει κανένα ερμηνευτικό στοιχείο για την κατανόησή της. Ξεκινώντας από τη γραμματική ανάλυση της εν λόγω διάταξης, και αξιοποιώντας τα στοιχεία που προσφέρει τόσο η ιστορικοβουλευτική όσο και η λογικοσυστηματική ερμηνεία της, γίνεται προσπάθεια να αποσαφηνιστεί το περιεχόμενο του βρασμού ψυχικής ορμής, έτσι ώστε να διαμορφωθούν ορισμένα κοινά πλαίσια για την αναγνώριση και την εφαρμογή στη δικαιοπρακτική αυτής της τόσο ασαφούς έννοιας.

Από την συγκριτική ανάλυση των ορισμών που διατυπώθηκαν, παραπάνω, προκύπτει ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελείται από τα τρία ακόλουθα στοιχεία⁵³:

53 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 136.

- α) την αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους,
- β) την ψυχική υπερδιέγερση την οποία αυτή προκαλεί και
- γ) τον αποκλεισμό της σκέψης του δράστη.

α) Η αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους.

Αναφορικά με ζήτημα του κατά πόσο, προκειμένου να γίνει δεκτός ο βρασμός ψυχικής ορμής, απαιτείται η υπερένταση του συναισθήματος ή του πάθους να είναι αιφνίδια, ή αν μπορεί να αναπτύσσεται και σταδιακά στον ψυχικό κόσμο του δράστη της ανθρωποκτονίας, έχουν διατυπωθεί από τη θεωρία διάφορες απόψεις. Άλλες από αυτές θεωρούν το «αιφνίδιο» της υπερέντασης σημαντικό στοιχείο του βρασμού ψυχικής ορμής, άλλες ωστόσο για την κατάφασή του αρκούνται σε οποιαδήποτε υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, χωρίς να δίνουν σημασία στο εάν δημιουργήθηκε αιφνιδίως ή σταδιακά.

Ξεφεύγοντας από την στενά νομική θεώρηση της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, και εξετάζοντάς την σε πλαίσια ευρύτερα από εκείνα της Νομικής επιστήμης, φαίνεται να είναι ορθή η άποψη ότι η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο έλκει την καταγωγή του από τον χώρο των φυσικών επιστημών. Όπως στις φυσικές επιστήμες ένα υγρό αντιδρά στην απότομη άνοδο της θερμοκρασίας και ξεκινά να βράζει, έτσι και ο άνθρωπος, αντιδρά σε κάποια απότομη αλλαγή στον κοινωνικό του περίγυρο με την έντονη υπερδιέγερση κάποιου συναισθήματος⁵⁴. Η παρομοίωση αυτή, η οποία εκφράστηκε από τη θεωρία ώστε να γίνει πιο παραστατική η εικόνα του βρασμού ψυχικής ορμής, χρησιμοποιήθηκε και από τη νομολογία, όπως φαίνεται ενδεικτικά από το Βούλευμα του ΑΠ υπ' αριθ. 377/1980⁵⁵.

54 Βλ. σχετικά Στ. Παπαγεωργίου – Γονατά, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 9.

55 Βουλ. ΑΠ 377/1980, δημοσιευμένη στο νομικό περιοδικό ΠοινΧρον. Λ' (1980), σελ. 566.

Με δεδομένη λοιπόν την προαναφερθείσα ομοιότητα του βρασμού ψυχικής ορμής με την έννοια του βρασμού, όπως αυτή νοείται στις φυσικές επιστήμες⁵⁶, είναι κατ' αρχήν εύλογο να δεχθούμε ότι το αιφνίδιο της υπερέντασης του συναισθήματος ή πάθους που επηρέασε τον ψυχικό κόσμο του δράστη, δεν είναι πρωτεύουσας σημασίας για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής. Όπως στις φυσικές επιστήμες η ύλη δεν περιέρχεται σε κατάσταση βρασμού από τη μια στιγμή στην άλλη, έτσι και στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής ενδέχεται η υπερένταση στον ψυχικό κόσμο του δράστη να μην προήλθε αιφνίδια, από κάποιο συγκεκριμένο περιστατικό, αλλά να είναι το αποτέλεσμα μιας κατάστασης στην οποία ο δράστης βρισκόταν εκτεθειμένος για μεγάλο χρονικό διάστημα, και η οποία τον οδήγησε, όταν τελικά παρουσιάστηκε η κατάλληλη αφορμή, σε κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης⁵⁷.

Την άποψη ότι για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής είναι αδιάφορο το εάν ο αποκλεισμός της ήρεμης σκέψης οφείλεται σε αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, υποστήριξε ο Μπέκας⁵⁸, παρατηρώντας ότι κανένας σχετικός περιορισμός δεν τίθεται στο νόμο. Συνεπώς βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να υπάρξει ακόμη και εάν η υπερένταση του συναισθήματος ή πάθους είναι σταδιακή και όχι απότομη ή ξαφνική. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και η Συμεωνίδου – Καστανίδου⁵⁹, με το σκεπτικό ότι στη διάταξη του άρθ. 299 §2 ΠΚ ο νομοθέτης ενδιαφέρεται όχι για το εάν η ένταση του βρασμού ψυχικής ορμής αυξάνεται απότομα ή όχι, αλλά για την ύπαρξή του αυτή καθ' αυτή. Ομοίως, την άποψη ότι «ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν αποκλείεται να συνδέεται και με καταστάσεις μη αιφνίδιας

56 Την άποψη αυτή δέχονται, εκτός από τον Στ. Παπαγεωργίου – Γονατά, και άλλοι θεωρητικοί, όπως η Καϊάφα – Γκμπάντι και η Συμεωνίδου – Καστανίδου.

57 Ο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς εξηγεί ότι η χρήση της λέξης «βρασμός» γίνεται «σε μια προσπάθεια να αποδοθεί με παραστατικό τρόπο το στοιχείο της ξαφνικής και απότομης υπερέντασης, όπως μια απότομη άνοδος της θερμοκρασίας που προκαλεί το βρασμό του υγρής μορφής περιεχομένου που βρίσκεται πάνω στη φωτιά». Βλ. σχετικά Στ. Παπαγεωργίου – Γονατά, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 9.

58 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλας, 2004, σελ. 138.

59 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλας, 2001, σελ. 272.

υπερέντασης συναισθήματος ή πάθους» εξέφρασε και η Καϊάφα – Γμπάντι⁶⁰, αλλά και ο Φιλιππίδης⁶¹.

Με την άποψη αυτή συντάσσεται και ο Παπαγεωργίου – Γονατάς⁶², θεωρώντας ότι κρίσιμο στοιχείο για την διαπίστωση του βρασμού ψυχικής ορμής δεν είναι το εάν η ψυχική υπερδιέγερση προήλθε από αιφνίδια ή σταδιακή υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, αλλά το κατά πόσο η υπερένταση αυτή κυριαρχεί και καθορίζει τόσο τη λήψη όσο και την τέλεση της συγκεκριμένης ανθρωποκτονίας. Τον ποινικό νομοθέτη ενδιαφέρει επομένως ο βαθμός στον οποίο επηρέασε την τέλεση του εγκλήματος η ψυχική κατάσταση του δράστη, και όχι το εάν αυτό συνέβη αιφνιδίως ή όχι.

Τέλος υπέρ της άποψης ότι δεν είναι αναγκαία για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής η *αιφνίδια ή απότομη* υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους, τίθεται και ο Βαθιώτης⁶³, επισημαίνοντας μάλιστα ότι δε συνάδει με τη λογική το να απορρίψουμε το βρασμό ψυχικής ορμής σε περιπτώσεις που η υπερένταση του συναισθήματος ή πάθους είναι σταδιακή. Και σε αυτή την περίπτωση εξ άλλου, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο δράστης που λαμβάνει την απόφαση και τελεί την ανθρωποκτονία βρίσκεται σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, αλλά μάλλον η ψυχική του υπερένταση είναι δεδομένη, και συνεπώς δεν μπορεί να μην του αναγνωριστεί ότι βρίσκεται σε βρασμό ψυχικής ορμής.

Παρά την σχεδόν ομόφωνα αντίθετη άποψη της θεωρίας, ωστόσο, η νομολογία μας θέτει ως προαπαιτούμενο όρο για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής το να είναι η υπερένταση του συναισθήματος ή του πάθους του δράστη αιφνίδια⁶⁴. Ωστόσο, η απαίτηση αυτή της νομολογίας όχι μόνο δεν

60 Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα, 2006, σελ. 412

61 Τ. Φιλιππίδης, *Μαθήματα Ποινικού Δικαίου – Ειδικό Μέρος*, τ. Α', εκδ. Σάκκουλα, 1979, σελ. 58.

62 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλας, 2001, σελ. 15.

63 Κ. Βαθιώτης, *Εμβάθυνση σε ειδικά ζητήματα ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 2014, σελ. 84.

64 Βλ. ενδεικτικά τις πρόσφατες αποφάσεις ΑΠ 996/2009 και ΑΠ 898/2015, αμφότερες δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα του ίδιου του Ανώτατου Ακυρωτικού μας (<http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis>), στις οποίες γίνεται δεκτό ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δημιουργείται από αιφνίδια / απότομη υπερένταση συναισθήματος ή πάθους.

στηρίζεται στο γράμμα του νόμου, αφού σε κανένα σημείο του άρθ. 299 § 2 ΠΚ δεν ορίζεται καμία τέτοια προϋπόθεση, αλλά αντιβαίνει και προς τη λογική, αφού δράστης ο οποίος κατά την ώρα που αποφασίζει και τελεί την ανθρωποκτονία βρίσκεται σε υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, δεν μπορεί να μη βρίσκεται σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής. Μια τέτοια άποψη αποτελεί απαγορευμένη από το ποινικό δίκαιο ερμηνεία της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, και μάλιστα σε βάρος του κατηγορουμένου, καθώς αντιβαίνει στην αρχή «in dubio pro mitiore».

Ενδεικτικό παράδειγμα για την ενίσχυση της ως άνω άποψης αποτελεί το παράδειγμα του τυραννικού συζύγου, στο οποίο η δράστης προβαίνει στην ανθρωποκτόνο ενέργεια σε βάρος του τυραννικού συζύγου της, και μάλιστα σε χρονική στιγμή που εκείνος είναι αδρανοποιημένος και δεν μπορεί να αντιδράσει⁶⁵, όχι μετά από ένα συγκεκριμένο περιστατικό, αλλά ευρισκόμενη σε κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης που προκλήθηκε μετά από χρόνια κακοποίησή της από εκείνον.

Τέλος, ένα ζήτημα συναφές με την προβληματική που εξετάζεται στην παρούσα ενότητα, είναι το πώς θα αντιμετωπιστούν οι περιπτώσεις όπου ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν είναι αποτέλεσμα μιας απότομης υπερδιέγερσης συναισθήματος ή πάθους, όπως συμβαίνει με τις αψιθυμίες, αλλά δημιουργείται σταδιακά μέσω αλληπάλληλων γεγονότων. Παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης μπορούν να αποτελούν και οι περιπτώσεις γυναικών που βιώνουν συστηματικά κακοποίηση, με αποτέλεσμα να σωρεύονται στον ψυχικό τους κόσμο αισθήματα οργής, μίσους ή φόβου – αισθήματα που όσο περνάει ο καιρός γίνονται όλο και εντονότερα.

Σε αυτές τις περιπτώσεις σαφώς και δεν μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα η άποψη ότι ο δράστης βρίσκεται σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας. Ωστόσο, ούτε ο βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να καταφαθεί με ευκολία, καθώς λείπει το στοιχείο της απότομης υπερδιέγερσης συναισθήματος ή πάθους. Τη λύση στο ζήτημα αυτό μας δίνει το ίδιο το γράμμα της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, καθώς ο ποινικός νομοθέτης δεν φαίνεται να ενδιαφέρεται για το εάν η υπερδιέγερση του συναισθήματος ή του πάθους

65 Κατά τον ορισμό που έδωσε ο Κ. Βαθιώτης στο σχολιασμό επί των υπ' αριθ. 60-65/2004 αποφάσεων του ΜΟΔΛαρ., Ποιν.Δνη 10/2012 σελ. 868 επ.

ήταν αιφνίδια ή σταδιακή. Συνεπώς, σε αυτές τις περιπτώσεις η κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής και η συνακόλουθη εφαρμογή της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ φαίνεται μονόδρομος⁶⁶.

β) Η ψυχική υπερδιέγερση

Με τον όρο υπερδιέγερση, ο οποίος έχει σε κάθε περίπτωση αρνητική χροιά, νοείται μια υπερβολή στην ένταση μιας ψυχικής κατάστασης, η οποία εκφράζεται στον εξωτερικό κόσμο μέσω τόσο σωματικών (λχ. σύσφιξη μυών) όσο και ψυχικών εκδηλώσεων. Δεν αποκλείεται μάλιστα να επιφέρει θόλωση της συνείδησης, η οποία δεν επιτρέπει πάντοτε σε αυτόν που τη βιώνει να ελέγχει απόλυτα τις αντιδράσεις του. Ως αποτέλεσμα, οι ενέργειες και οι αντιδράσεις του διαφέρουν ουσιωδώς από αυτές που θα είχε εάν βρισκόταν σε κατάσταση ηρεμίας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, υποστηρίχθηκε ότι η ψυχική υπερδιέγερση αποτελεί μια κατάσταση έντονης συναισθηματικής έξαψης, η οποία εμποδίζει τη λειτουργία των ανασταλτικών μηχανισμών του υπερεγώ του δράστη της ανθρωποκτονίας, ο οποίος αποφασίζει και περνά στην πράξη χωρίς να μπορεί να σταθμίσει τη σημασία της ανθρωποκτονίας, η οποία εκείνη την ώρα εμφανίζεται στη συνείδησή του ως μονόδρομος⁶⁷. Παρά ταύτα, ο δράστης εξακολουθεί να έχει πλήρη αντίληψη των όσων συμβαίνουν στο περιβάλλον του, απλώς δεν είναι σε θέση να αντιδράσει χρησιμοποιώντας τη λογική του.

Με την παραπάνω έννοια, η ψυχική υπερδιέγερση αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του βρασμού ψυχικής ορμής. Η άποψη αυτή συνδέεται άλλωστε απόλυτα τόσο με τη λογική όσο και με τη βούληση του ποινικού νομοθέτη, καθώς στη διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ θέλησε να αντιμετωπίσει επιεικέστερα το δράστη που τέλεσε την ανθρωποκτονία ευρισκόμενος σε τέτοια ψυχική υπερδιέγερση, επειδή ακριβώς αναγνωρίζει ότι δεν μπορούσε να ελέγξει απόλυτα τις αντιδράσεις του. Αφενός δεν ήθελε να τον αφήσει

66 Βλ. σχετικά Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 272 επ.

67 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 139.

ατιμώρητο, επειδή ακριβώς είχε συνείδηση του τι συνέβαινε, ωστόσο δεν ήθελε να τον αντιμετωπίσει με την ίδια αυστηρότητα που αντιμετωπίζει το δράστη που τέλεσε την ανθρωποκτονία ψυχρά, υπολογιστικά και με ψυχραιμία.

Η παραπάνω διαπίστωση δε σημαίνει απαραίτητα ότι ο δράστης που βρίσκεται σε ψυχική υπερδιέγερση λειτουργεί οπωσδήποτε τυχαία. Ο Ανδρουλάκης⁶⁸ επισημαίνει ότι, προκειμένου να γίνει δεκτό ότι η απόφαση του δράστη να τελέσει την ανθρωποκτονία λήφθηκε σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, θα πρέπει αυτός να αποφάσισε όλα τα ουσιώδη στοιχεία του τρόπου τέλεσής της καθοδηγούμενος από την ψυχική του υπερδιέγερση.

Ωστόσο, η άποψη αυτή δε φαίνεται να είναι απόλυτα πειστική, καθώς όταν ο δράστης βρίσκεται σε τέτοια ψυχολογική κατάσταση, ώστε να φτάσει στο σημείο να του αναγνωριστεί ότι βρίσκεται σε βρασμό ψυχικής ορμής, δεν έχει εκ των πραγμάτων τη δυνατότητα να σκεφτεί και να προβλέψει τον τρόπο με τον οποίο θα προβεί τελικά στην τέλεση της ανθρωποκτονίας, καθώς αυτός θα εξαρτηθεί από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα συναντήσει τελικά το θύμα του.

γ) Ο αποκλεισμός της σκέψης του δράστη

Από τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται σαφές ότι για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής δεν αρκεί απλώς να υπάρχει μια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους. Η υπερένταση αυτή ενδέχεται άλλωστε να είναι τόσο μικρής έντασης, που να μην έχει κανένα απολύτως αποτέλεσμα ούτε στην βούληση του δράστη ούτε και στη διανοητική του κατάσταση, με αποτέλεσμα να έχει πλήρη συνείδηση των πράξεών του και των συνεπειών που αυτές θα έχουν στον εξωτερικό κόσμο. Συνεπώς, για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής θα πρέπει η υπερένταση να είναι μεγάλης έντασης, ώστε να επιδρά άμεσα στην νόηση του δράστη, ώστε αυτός να μην έχει πλέον τη δυνατότητα να σκεφτεί λογικά και να αντιληφθεί τη σημασία της πράξης που σκοπεύει να τελέσει.

Η άποψη αυτή γίνεται ομόφωνα δεκτή στη θεωρία, και οι διαφορές στις

68 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον – Ειδικόν μέρος*, εκδ. Σάκκουλας, 1976, σελ. 48 επ.

απόψεις που εκφράστηκαν σχετίζονται μόνο με το εάν θα πρέπει ο αποκλεισμός της σκέψης του δράστη να είναι πλήρης ή αν αρκεί να μην μπορεί αυτός να σκεφτεί ήρεμα και με ψυχραιμία.

Αναφορικά με τον αποκλεισμό της σκέψης του δράστη, έχουν υποστηριχθεί στη θεωρία διάφορες απόψεις. Από πολλούς θεωρητικούς υποστηρίχθηκε ότι δεν είναι αναγκαίος ο πλήρης αποκλεισμός της σκέψης, αλλά αρκεί και ο αποκλεισμός της *ήρεμης σκέψης*. Με την άποψη αυτή συντάσσονται, μεταξύ άλλων, η Συμεωνίδου – Καστανίδου⁶⁹ και ο Μπουρόπουλος⁷⁰, ενώ ο Παπαγεωργίου – Γονατάς⁷¹ θεωρεί μεν τον αποκλεισμό της ήρεμης σκέψης του δράστη απαραίτητο στοιχείο του βρασμού ψυχικής ορμής, ωστόσο επισημαίνει ότι για την κατάφασή του αρκεί η υπερένταση του συναισθήματος ή του πάθους να οδήγησε σε απώλεια της ικανότητας του δράστη να σταθμίσει τα αίτια που τον ωθούν στην τέλεση της ανθρωποκτονίας και αυτών που τον συγκρατούν από την τέλεσή της. Εξάλλου, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο ίδιος τονίζει ότι κύριο χαρακτηριστικό του βρασμού ψυχικής ορμής δεν είναι τόσο το αιφνίδιο ή μη της λήψης της απόφασης, όσο το γεγονός ότι η ψυχική υπερδιέγερση κυριαρχεί στον ψυχικό κόσμο του δράστη και καθορίζει τόσο την απόφαση όσο και την τέλεση της πράξης της ανθρωποκτονίας.

Η Συμεωνίδου – Καστανίδου⁷², υποστήριξε την άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν είναι ανάγκη να αποκλείει τη σκέψη του δράστη γενικώς, αλλά αρκεί και ο αποκλεισμός της ήρεμης σκέψης, στηρίζοντας την άποψή της αυτή τόσο στην ιστορικοβουλευτική όσο και στη λογική ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 299 § 2 ΠΚ. Υποστηρίζοντας την άποψη ότι η απουσία βρασμού ψυχικής ορμής δεν συνεπάγεται την ύπαρξη ψυχικής ηρεμίας, θεωρεί προβληματική την εφαρμογή του άρθ. 299 § 1 ΠΚ σε περιπτώσεις που η απόφαση και η τέλεση του εγκλήματος έγινε από δράστη του οποίου δεν είχε αποκλειστεί εντελώς η σκέψη, αλλά του είχε αποκλειστεί απλώς η

69 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 273

70 Α. Μπουρόπουλος, *Ερμηνεία Ποινικού Κώδικος*, τ. Β', εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1960, σελ. 467.

71 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 15.

72 Ε. Συμεωνίδου- Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα', 2001, σελ. 267.

ήρεμη σκέψη. Επισημαίνει ότι και πάλι το έγκλημα δεν τελέστηκε σε ήρεμη ψυχική κατάσταση.

Τέλος, έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι για την κατάφαση βρασμού ψυχικής ορμής δεν αρκεί μόνο η υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, αλλά απαιτείται επιπλέον αυτή να έχει προκληθεί στο δράστη από αιτία δικαιολογημένη. Από τους κυριότερους υποστηρικτές της άποψης αυτής είναι ο Ανδρουλάκης⁷³. Ωστόσο η άποψή του αυτή δέχθηκε έντονες κριτικές και δεν επικράτησε στη θεωρία, διότι δεν στηρίζεται σε καμία διάταξη του ΠΚ, και συνεπώς θεωρείται αστήρικτη νομικά⁷⁴.

Σημειωτέον ότι η συγκεκριμένη άποψη είχε απορριφθεί ήδη κατά το χρονικό διάστημα πριν την έναρξη της ισχύος του ΠΚ. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι και στην ίδια την Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Ποινικού Κώδικα του 1933 απορρίπτονταν κατηγορηματικά η άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι απαραίτητο να οφείλεται σε κάποια δικαιολογημένη προηγούμενη αφορμή. Εκείνο λοιπόν που έχει σημασία για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής είναι η ψυχικής υπερδιέγερση, και όχι η αιτία που τον προκάλεσε. Από τη στιγμή που ο ψυχικός κόσμος του δράστη έχει διαταραχθεί, τα αποτελέσματα της ψυχικής του υπερδιέγερσης στην συμπεριφορά και τη συνείδησή του θα είναι τα ίδια, είτε αυτή προκλήθηκε από αιτία δικαιολογημένη είτε όχι.

Εξετάζοντας λοιπόν κανείς με προσοχή την συγκεκριμένη άποψη για την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, θα διαπιστώσει ότι πρόκειται για ένα αξιολογικό κριτήριο, το οποίο είναι καθαρά θεωρητικό και σκοπό έχει να μην προστατεύσει, με επιεικέστερη ποινική του αντιμετώπιση, έναν δράστη ο οποίος προέβη στην τέλεση της ανθρωποκτονίας για ασήμαντη αφορμή, ακόμη και αν αυτός έδρασε όντως ευρισκόμενος σε συναισθηματική υπερένταση. Ο Κωστάρας⁷⁵ λχ. αρνείται την αναγνώριση βρασμού ψυχικής

73 Βλ. σχετικά Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλας, 1974, σελ. 48.

74 Με την άποψη αυτή συντάσσονται: η Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλας, 1995, σελ. 284 επ., ο Ν. Παρασκευόπουλος, *Φρόνημα και καταλογισμός στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, 1987, σελ. 157 επ. κ.ά.

75 Α. Κωστάρας, *Έννοιες και θεσμοί του Ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλας, 2001, α.π. 1432, όπως στο Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 137, υποσημ. 250.

ορμής από ανθρώπινα πάθη, όπως το ερωτικό πάθος, η ζηλοτυπία και η εκδίκηση, επειδή θεωρεί ότι αυτές είναι ψυχικές καταστάσεις τις οποίες ο άνθρωπος οφείλει και μπορεί να ελέγξει, χρησιμοποιώντας τη δύναμη της θέλησής του.

Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν έμεινε χωρίς αντίλογο. Ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι ψυχική κατάσταση που οφείλει την ύπαρξή της ακριβώς σε ανθρώπινα πάθη, όπως αυτά που επικαλείται ο Κωστάρας. Άλλωστε, πρόκειται για ψυχικές καταστάσεις που μπορεί μεν ο άνθρωπος να οφείλει να τις ελέγξει, αλλά αυτό δεν σημαίνει πάντοτε ότι έχει τη δυνατότητα να το κάνει. Πρόκειται για πάθη, τα οποία δεν είναι πάντοτε δυνατόν να τιθασευτούν. Άλλωστε, εάν ο δράστης μπορούσε να ελέγξει τα πάθη του, δεν θα είχε νόημα η αναφορά στην έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, αφού ποτέ δε θα βρισκόταν σε κατάσταση αποκλεισμού της σκέψης του, ούτε καν της ήρεμης σκέψης του. Η ίδια η υπερένταση στον ψυχικό κόσμο του δράστη άλλωστε αποδεικνύει ότι δεν κατάφερε να ελέγξει τα συναισθήματα και τα πάθη του⁷⁶.

Όλες οι ανωτέρω απόψεις, και οι περιορισμοί που θέτουν για την αναγνώριση του βρασμού ψυχικής ορμής, δεν βρίσκουν επαρκές έρεισμα στην γραμματική διατύπωση του άρθ. 299 § 2 ΠΚ⁷⁷, αφού η διάταξη του άρθρου αυτού δεν παρέχει απολύτως κανένα στοιχείο για την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής.

Για την ερμηνεία της, ο νόμος αρκείται μόνο στο ψυχολογικό κριτήριο, ήτοι στην υπερένταση του συναισθήματος ή του πάθους και στην ψυχική υπερδιέγερση που αυτή προκαλεί και η οποία έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της σκέψης του δράστη. Είναι αδιάφορος για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής ο προσδιορισμός του συγκεκριμένου συναισθήματος ή πάθους που τον προκάλεσε ή η έντασή του, όπως αδιάφορο είναι και το κατά πόσο το θύμα της ανθρωποκτονίας συντέλεσε με την συμπεριφορά του στην περιέλευση του δράστη σε κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης.

Το κατά πόσο ο δράστης έλαβε την απόφασή του να τελέσει την

76 Έτσι και ο Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 137, υποσημ. 250.

77 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 138.

ανθρωποκτονία αιφνιδίως, ή το κατά πόσο προέβη σε προπαρασκευαστικές της ανθρωποκτονίας πράξεις, μόνο ενδείξεις για τη διαπίστωση του βρασμού ψυχικής ορμής μόνο ενδείξεις μπορούν να αποτελέσουν, και σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αποτελέσουν κριτήρια και βάσεις για την κατάφασή του⁷⁸. Οι ενδείξεις αυτές ωστόσο είναι πρακτικά βοηθήματα του εφαρμοστή του δικαίου, και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως στοιχεία που θα ορίσουν την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής⁷⁹.

Κλείνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι γίνεται ομόφωνα αποδεκτό από τη θεωρία ότι η μη ύπαρξη βρασμού ψυχικής ορμής δεν μπορεί να αποτελεί τεκμήριο για την ύπαρξη ψυχικής ηρεμίας⁸⁰. Όπως πολύ εύστοχα παρατηρήθηκε από τον Στ. Παπαγεωργίου - Γονατά⁸¹, στην αλφαβητική κλίμακα, η κατάσταση ψυχικής ηρεμίας αποτελεί το Α, ενώ η κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής αποτελεί το Ω: υπάρχουν πολλά ενδιάμεσα στάδια στα οποία μπορεί να καταταγεί η ψυχική κατάσταση του ανθρώπου. Συνεπώς, ενδέχεται ο δράστης να μην βρίσκεται μεν σε κατάσταση συναισθήματος ή πάθους, ωστόσο αυτό δε σημαίνει αυτόματα ότι είναι ψυχικά ήρεμος. Η ψυχική του κατάσταση μπορεί ακόμη να είναι ταραγμένη απέναντι στην κατάσταση που βιώνει, ωστόσο η ταραχή του να μη φτάνει στο σημείο του βρασμού ψυχικής ορμής.

Συνεπεία των όσων αναφέρθηκαν, για την εφαρμογή της πρώτης παραγράφου του άρθ. 299 ΠΚ είναι αναγκαίο να καταφάσκει θετικά η ψυχική ηρεμία του δράστη. Και αυτό διότι τόσο ο βρασμός ψυχικής ορμής όσο και η ψυχική ηρεμία αποτελούν ενδιάθετες καταστάσεις του ανθρώπου οι οποίες θα πρέπει να αποδεικνύονται θετικά, μέσω ενδείξεων. Η μη

78 Έτσι και ο Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 138.

79 Ορθώς ο Κ. Βαθιώτης, στο σχολιασμό του επί των υπ' αριθ. 60-65 / 2004 αποφάσεων του ΜΟΔ Λάρισας, αναφερόμενος στην περίπτωση της συζυγοκτόνου η οποία προέβη σε πράξη θανάτωσης του τυραννικού συζύγου της για να αποφύγει μελλοντική κακοποίησή της, επισημαίνει ότι μία επί πεντάλεπτο ταλάντευση (... ενν. του δράστη) μαρτυρεί οπωσδήποτε ψύχραιμη στάθμιση της κατάστασης από τη δράστη.

80 Βλ. μεταξύ άλλων: Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 266 επ., Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα, 2006, σελ. 411.

81 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ανθρωποκτονία από πρόθεση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 80

συνδρομή της μίας κατάστασης στο πρόσωπο ενός δράστη δε σημαίνει αυτομάτως συνδρομή της άλλης.

ii. Η χρονική διάρκεια του βρασμού ψυχικής ορμής

Ένα επιπλέον ζήτημα που απασχόλησε τη θεωρία, είναι η χρονική διάρκεια που θα πρέπει να έχει ο βρασμός ψυχικής ορμής, ώστε να εφαρμοστεί το άρθρο 299 § 2 ΠΚ. Σύμφωνα με την γραμματική διατύπωση της διάταξης του άρθ. 299§2 ΠΚ, απαιτείται ο βρασμός ψυχικής ορμής να υπάρχει τόσο κατά τη λήψη της απόφασης από το δράστη για την τέλεση της ανθρωποκτονίας, όσο και κατά την εκτέλεσή της («*Αν η πράξη αποφασίστηκε και εκτελέστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής ...*»). Η άποψη αυτή στηρίζεται συνεπώς στο γράμμα του νόμου και γίνεται παγίως δεκτή από τη θεωρία.

Ωστόσο, καθώς ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι μια κατάσταση η οποία προκαλείται λόγω κάποιων συναισθημάτων, τα οποία δεν είναι στιγμιαία, αλλά ενδέχεται να διαρκέσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα (ακόμα και ολόκληρες ημέρες, όπως γίνεται δεκτό από τη θεωρία)⁸², αποτέλεσε ζήτημα για τη θεωρία το κατά πόσο μπορεί να καταφαθεί η ύπαρξη βρασμού ψυχικής ορμής σε περιπτώσεις στις οποίες ο δράστης προβαίνει στην παράνομη πράξη του όχι κατά τη στιγμή που γεννιέται μέσα του ο βρασμός ψυχικής ορμής, αλλά έπειτα από ένα χρονικό διάστημα.

Ο βρασμός ψυχικής ορμής, όπως άλλωστε ρητά απαιτεί η διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, απαιτείται να συντρέχει τόσο κατά την λήψη της απόφασης από το δράστη, όσο και κατά την τέλεσή της. Ορισμένοι θεωρητικοί ωστόσο, όπως ο Μπέκας⁸³, επισημαίνουν ότι, παρότι ενδέχεται ο βρασμός ψυχικής ορμής να συνεχίζει να υφίσταται καθ' όλο το χρονικό διάστημα ανάμεσα στη λήψη της απόφασης και την τέλεση της πράξης, είναι κρίσιμο να υπάρχει κατά τα συγκεκριμένα εκείνα χρονικά σημεία της λήψης της απόφασης και της

82 Η Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου δέχεται ότι βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να νοηθεί ακόμα και εάν ανάμεσα στην λήψη της απόφασης από το δράστη και στην εκτέλεση της άδικης πράξης του μεσολάβησε πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, ακόμα και ολόκληρες ημέρες. Βλ. σχετικά παρατηρήσεις της ίδιας, Ποιν.Δικ. 2003, σελ. 504 επ.

83 Μπέκας Γιάννης, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο & Οικονομία, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 140

τέλεσης της πράξης από το δράστη.

Ενώ λοιπόν ο Μπέκας⁸⁴, στηριζόμενος όπως προαναφέρθηκε, στη γραμματική ερμηνεία της διάταξης του άρθ. 299§2 ΠΚ, αρκείται μόνο στην ύπαρξη του βρασμού ψυχικής ορμής κατά τις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές της λήψης της απόφασης για την τέλεση παράνομης πράξης και της εκτέλεσής της, άλλοι θεωρητικοί, όπως η Ε. Συμεωνίδου - Καστανίδου⁸⁵ απαιτούν επιπλέον να διαρκεί ο βρασμός καθ' όλο το χρονικό διάστημα ανάμεσα στη λήψη της απόφασης και την εκτέλεσή της, και να μην μεσολαβεί στο χρονικό αυτό διάστημα ήρεμη σκέψη⁸⁶. Στην περίπτωση αυτή ο δράστης θα είχε όχι μόνο τη συνειδησιακή διαύγεια και τη λογική, αλλά και τον αναγκαίο χρόνο που απαιτείται προκειμένου να σταθμίσει την κατάσταση και να μην προβεί τελικά στην άδικη πράξη του.

Διαφορετική ωστόσο άποψη εκφράζει ο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς⁸⁷, ο οποίος θεωρεί ότι ο βρασμός είναι υποχρεωτικό να υπάρχει μόνο κατά την τέλεση της ανθρωποκτονίας. Την άποψή του τη στηρίζει στη σκέψη ότι εκείνο που ενδιαφέρει τον ποινικό νομοθέτη εν προκειμένω είναι η ψυχική κατάσταση του δράστη την ώρα που εκτελεί την πράξη του. Εάν την αποφάσισε μεν σε χρονική στιγμή που βρισκόταν σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, αλλά την τέλεσε όταν πλέον ήταν ψυχικά ήρεμος, δεν είναι δογματικά ορθή η εφαρμογή της παρ. 2 του άρθ. 299 ΠΚ.

Ο Ανδρουλάκης⁸⁸ μάλιστα ανάγει την παρεμβολή χρονικού διαστήματος ανάμεσα στη λήψη της απόφασης και την τέλεση της πράξης σε κριτήριο για την ύπαρξη βρασμού ψυχικής ορμής, θεωρώντας ότι, όταν υπάρχει βρασμός ψυχικής ορμής, η εκτέλεση ακολουθεί αμέσως την απόφαση, εφόσον φυσικά αυτό είναι δυνατόν. Συνεπώς, όταν μεσολαβεί μεγάλο χρονικό διάστημα ανάμεσα στην λήψη της απόφασης και στην τέλεση της πράξης, τεκμαίρεται ότι ο δράστης βρισκόταν σε κατάσταση ψυχικής

84 Μπέκας Γιάννης, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο & Οικονομία, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 140

85 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 30.

86 Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Ν. Δημητράτος. Βλ. σχετικά Παρατηρήσεις στη ΑΠ 1549/2000, Ποιν.Δικ. 2001, σελ. 810 επ.

87 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 243 επ.

88 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλας, 1974, σελ. 49.

ηρεμίας. Η εν λόγω άποψη επομένως, την οποία ενστερνίζεται και η Συμεωνίδου - Καστανίδου⁸⁹ ορίζει μια ένδειξη για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής, ωστόσο επισημαίνεται ότι το στοιχείο αυτό από μόνο του δεν είναι αρκετό⁹⁰.

Με το εν λόγω ζήτημα έχει ασχοληθεί έντονα και η νομολογία. Πάγια θέση της νομολογίας⁹¹ είναι ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής πρέπει να υφίσταται τόσο κατά τη χρονική στιγμή της λήψης της απόφασης όσο και κατά τη χρονική στιγμή της τέλεσης της πράξης. Εάν απουσιάζει σε μια από τις εν λόγω χρονικές στιγμές, τότε ο δράστης θεωρείται ότι ενήργησε σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας.

Κατά την γνώμη της γράφουσας, ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι μια κατάσταση που αποτελεί το γενεσιουργό λόγο της τέλεσης της ανθρωποκτονίας του άρθρου 299§2 ΠΚ, και πρέπει να συντρέχει τόσο κατά τη χρονική στιγμή της λήψης της απόφασης όσο και κατά τη χρονική στιγμή της τέλεσης της ανθρωποκτονίας. Το εάν στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα ή όχι μεσολάβησε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας δεν έχει καμία σημασία, από τη στιγμή που κατά το κρίσιμο χρονικό σημείο της τέλεσης η ψυχική ηρεμία έχει πλέον αναιρεθεί και ο δράστης επανέρχεται και πάλι σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.

iii. Η φύση του βρασμού ψυχικής ορμής

Ως έννοια, ο βρασμός ψυχικής ορμής, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Παπαγεωργίου – Γονατάς⁹², έλκει την καταγωγή του από τις φυσικές επιστήμες. Αλλά και το ίδιο το Ανώτατο Ακυρωτικό μας Δικαστήριο, ο ΑΠ, επισημαίνει στο υπ' αριθ. 377/180 Βούλευμά του, ότι με την παρομοίωση αυτή αποδίδεται με παραστατικό τρόπο το στοιχείο της ξαφνικής και

89 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 280-281.

90 Παπαγεωργίου – Γονατάς Στυλιανός, *Ανθρωποκτονία από πρόθεση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 83.

91 Ενδεικτικά αναφέρονται οι ΑΠ 1339/2005, ΑΠ 362/2013 και η ΑΠ 1779/2008, δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου (www.areiospagos.gr), καθώς και οι ΑΠ 1828/1999, Υπερ. 2000, σελ. 297, ΑΠ 870/2002, Ποιν.Λογ. 2002, σελ. 1003.

92 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σελ. 9.

απότομης υπερέντασης του συναισθήματος ή του πάθους του δράστη: όπως μια απότομη άνοδος της θερμοκρασίας προκαλεί το βρασμό του υγρής μορφής περιεχομένου που βρίσκεται πάνω στη φωτιά, έτσι και η απότομη υπερδιέγερση του συναισθήματος ή του πάθους του δράστη έχει ως αποτέλεσμα την τέλεση εκ μέρους του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας.

Συγκεκριμένα, στο υπ' αριθ. 377/1980 Βούλευμα του ΑΠ αναφέρεται ότι «δια την ύπαρξιν βρασμού ψυχικής ορμής δεν αρκεί απλώς μια αιφνίδια και απότομος υπερδιέγερσις συναισθήματος τινός, αλλ' απαιτείται να εξιχθή κατά την μεταφορικήν έκφρασιν του νόμου εις κατάστασιν βρασμού, ως ούτος νοείται εις τας φυσικάς επιστήμας, εκ των οποίων ελήφθη η έννοιά του δια το παραστατικώτερον, ώστε να έχη ως αποτέλεσμα την έλλειψη σταθμίσεως των ωθούντων εις την πράξιν ή συγκρατούντων απ' αυτήν αιτίων»⁹³.

Η μελέτη αναφορικά με τη φύση του βρασμού ψυχικής ορμής προϋποθέτει την αναζήτηση της βαθύτερης ουσίας της εν λόγω έννοιας, προκειμένου να εξεταστεί καλύτερα ο τρόπος με τον οποίο επιδρά στο πρόσωπο του δράστη. Για τον προσδιορισμό της φύσης της υπό διερεύνηση έννοιας, αναγκαίο είναι να ξεκινήσει η μελέτη από την γραμματική ερμηνεία του, όπως αυτή δίνεται στο άρθ. 299 § 2 ΠΚ, η οποία ωστόσο θα συμπληρωθεί με διαπιστώσεις από τη λογικοσυστηματική ερμηνεία.

Με την ανάγνωση της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, και ήδη από την ίδια την ονομασία του όρου («*ψυχικής*»), διαπιστώνεται ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί μια διαθετική έννοια. Πρόκειται δηλαδή για μία έννοια που εντάσσεται στον ψυχικό κόσμο του δράστη και δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή – κατά την απολύτως κρατούσα στη θεωρία άποψη – παρά μόνο με βάση ενδείξεις και εμπειρικά δεδομένα. Η έννοια του «*ψυχικού*», όπως είναι γνωστό, αναφέρεται σε ενδιάθετες εσωτερικές διεργασίες του ατόμου, και συνεπώς εντάσσεται στην υποκειμενική πλευρά του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας. Από κανένα στοιχείο της έννοιας δεν προκύπτει ότι αναφέρεται σε δεδομένα του εξωτερικού κόσμου, με αποτέλεσμα να μην

93 Βλ. σχετικά και τα όσα αναφέρει ο Τιμολέων Ηλιόπουλος ήδη από στο βιβλίο του «*Ελληνικόν Ποινικόν Δίκαιον*» (εκδ. 1936), στη σελ. 205, αλλά και ο Ηλίας Γάφος στο βιβλίο του «*Ελληνικόν Ποινικόν Δίκαιον*» (εκδ. 1947) στη σελ. 175.

μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα ότι ανήκει στην αντικειμενική πλευρά του εγκλήματος του άρθρου 299§2 ΠΚ.

Ως παραδείγματα για να δείξουν την ψυχολογική φύση της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, χρησιμοποιήθηκαν συναισθήματα όπως ο φόβος, η οργή, ο έρωτας, η ζηλοτυπία κ.ά. Ωστόσο, το συναίσθημα με το οποίο συνδέθηκε στενότερα ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι η οργή⁹⁴. Πολλά από τα συναισθήματα αυτά ανήκουν και στο χώρο των αψιθυμιών, και μάλιστα εντάσσονται – κατά την παραδοσιακή διάκριση – είτε στις σθενικές είτε στις ασθενικές αψιθυμίες, με κριτήριο το εάν δημιουργούν ψυχική πίεση που βασίζεται στην ωμή δύναμη ή την αδυναμία. Παρά ταύτα, στην έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής δεν περιλαμβάνονται μόνο οι αψιθυμίες, αλλά γενικώς κάθε υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους. Πρόκειται συνεπώς για μια έννοια ευρύτερη των αψιθυμιών, η οποία τις περιλαμβάνει.

Η άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί διαθετική – ψυχολογική έννοια, η οποία θα πρέπει να μελετάται στην υποκειμενική πλευρά του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας, υποστηρίχθηκε σθεναρά από τη θεωρία. Ο Φιλιππίδης⁹⁵ λχ. θεωρεί ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι ένα καθαρά ψυχικό φαινόμενο. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Μπέκας⁹⁶, θεωρώντας ότι ο βρασμός είναι *«μια ψυχική κατάσταση συναισθηματικής έξαψης, ιδιαίτερα μεγάλης έντασης, που εμποδίζει τη λειτουργία των ανασταλτικών μηχανισμών του υπερεγώ του δράστη, ο οποίος αποφασίζει και περνά στην πράξη, χωρίς να μπορεί να σταθμίσει τη σημασία της ανθρωποκτονίας, που εκείνη την ώρα εμφανίζεται ως μονόδρομος»*. Επισημαίνει ωστόσο ότι η κατάσταση αυτή δεν φτάνει στην έλλειψη ικανότητας για καταλογισμό, όπως αυτή νοείται στο άρθ. 34 ΠΚ, μπορεί ωστόσο, αν συντρέχουν οι όροι του άρθ. 36 ΠΚ να μειώσει τον καταλογισμό του δράστη.

Ομοίως, η Καϊάφα – Γκμπάντι χαρακτηρίζει το βρασμό ψυχικής ορμής ως μια διαθετική έννοια, η οποία αναφέρεται στον εσωτερικό κόσμο του δράστη και μπορεί να διαπιστωθεί μόνο με τη βοήθεια εξωτερικών

94 Βλ. Ν. Χωραφάς, *Ποινικόν Δίκαιον*, 9η έκδ. 1978, σελ. 261, Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 56.

95 Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 56.

96 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της βλάβης της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο & Οικονομία, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 139.

ενδείξεων⁹⁷. Οι διαθετικές έννοιες, κατά το Μυλωνόπουλο⁹⁸, είναι «έννοιες διαθέσεως», δηλαδή έννοιες που εκφράζουν την τάση ή την ικανότητα ή την κλίση ενός ανθρώπου να αντιδρά με συγκεκριμένο τρόπο όταν βρεθεί σε συγκεκριμένες συνθήκες ή όταν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις.

Για την πληρέστερη λοιπόν κατανόηση της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής, δεν μπορούμε παρά να την εντάξουμε στη γενικότερη προβληματική των διαθετικών εννοιών, ήτοι των εννοιών εκείνων που δεν μπορούν να αποτελέσουν άμεσα αντικείμενο παρατήρησης, αλλά για τον εντοπισμό των οποίων θα πρέπει να γίνει μια συστηματική έρευνα, μέσω ενδείξεων. Τέτοιες ενδείξεις θα μπορούσαν να αποτελέσουν λ.χ. το γεγονός ότι ο δράστης προέβη στη δράση του αιφνιδίως και χωρίς να έχει προβεί σε κανένος είδους προπαρασκευής και προετοιμασίας της πράξης του.

Δεδομένης της ψυχογενούς φύσης του, και συνδέοντας τον βρασμό ψυχικής ορμής με τον απρομελέτητο δόλο και την κατάσταση ψυχικής ηρεμίας με τον προμελετημένο δόλο, οι περισσότεροι θεωρητικοί του Ποινικού Δικαίου, όπως ο Ανδρουλάκης⁹⁹ ή ο Χωραφάς, θεωρούν ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής εντάσσεται εννοιολογικά στο χώρο της υποκειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας από πρόθεση.

Με την άποψη αυτή συμφωνεί μόνο εν μέρει η Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, η οποία διατύπωσε την άποψη ότι «τόσο η ψυχική ηρεμία όσο και ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελούν στοιχεία που ανήκουν στο αξιολογικό περιεχόμενο της ενοχής του δράστη, δηλαδή στοιχεία της υποκειμενικής πλευράς, αλλά όχι της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος»¹⁰⁰, και συγκεκριμένα του τελικού καταλογισμού¹⁰¹. Την άποψή της στηρίζει στο επιχείρημα ότι, αφού η ψυχική ηρεμία και ο βρασμός ψυχικής ορμής καθορίζουν τον βαθμό συνειδησιακής διαύγειας του δράστη,

97 Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία*, εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 401.

98 Βλ. σχετικά μελέτη του Χρ. Μυλωνόπουλου, *Διαθετικές Έννοιες και Ποινικό Δίκαιο*, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα <http://www.mylonopoulos.gr>.

99 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος*, 1974, σελ. 46

100 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλας, 2001, σελ. 284.

101 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 30.

επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ελευθερία του κατά την επιλογή του αδίκου, στοιχείο που καθορίζει την ενοχή του δράστη για την πράξη του.

Με την άποψη αυτή της Ε. Συμεωνίδου - Καστανίδου συντάσσεται και η Καϊάφα – Γκμπάντι, η οποία επίσης θεωρεί ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί στοιχείο του αξιολογικού περιεχομένου της ενοχής του δράστη, θεωρώντας παράλληλα ότι αποτελεί «ιδιαιτέρo στοιχείο ικανότητας για καταλογισμό» του δράστη¹⁰².

Διαφορετική άποψη εξέφρασε ο Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, ο οποίος υποστηρίζει ότι «ο βρασμός ψυχικής ορμής, ο οποίος υπονοεί μια κατάσταση ζωής πρόσφορη να προκαλέσει στο συγκεκριμένο δράστη έκρηξη πάθους ή συναισθήματος, είναι ουσιαστικά ένα στοιχείο μικτής φύσης»¹⁰³, ενέχοντας τόσο αντικειμενικά όσο και υποκειμενικά χαρακτηριστικά. Η άποψη αυτή ωστόσο δεν φαίνεται να είναι ορθή, καθώς συγχέει τον ίδιο τον βρασμό ψυχικής ορμής, ο οποίος είναι υποκειμενικής φύσεως, με το αντικειμενικό στοιχείο της συνδρομής του, το οποίο προϋποθέτει ως όρο η διάταξη του άρθ. 299§2 ΠΚ. Τα παραδείγματα των εγκλημάτων υποκειμενικής τάσης ή σκοπού που χρησιμοποιεί για να στηρίξει τη θέση του δεν εξυπηρετούν, καθώς σε αυτά θα πρέπει η πράξη του δράστη να είναι αντικειμενικά πρόσφορη να επιφέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα¹⁰⁴.

Εκφράστηκε ωστόσο και η εντελώς αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής αποτελεί στοιχείο όχι της υποκειμενικής υπόστασης (ούτε καν της υποκειμενικής πλευράς), αλλά της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας. Συγκεκριμένα, η άποψη αυτή εκφράστηκε στη νομολογία το 1989 από τον τότε Αντεισαγγελέα του ΑΠ Σπ. Κανίνια κατά την αγόρευσή του στην υπ' αριθ. ΑΠ 1155/1989¹⁰⁵, ανοίγοντας έναν γόνιμο διάλογο στην επιστήμη αναφορικά με το κατά πόσο η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής αποτελεί στοιχείο της υποκειμενικής ή της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας. Ωστόσο

102 Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Η φύση και η λειτουργία των ελαφρυντικών περιστάσεων του άρθρου 84 ΠΚ*, στη μνήμη Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκια, τ. Α', σελ. 35 – 36.

103 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2005, σελ. 32.

104 Ι. Μανωλεδάκη/ Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι / Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γενικού μέρους, ζ' έκδοση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 379.

105 ΑΠ 1155/1989, Π.Χρ. Μ' (1990), σελ. 435 και 438.

τόσο η Συμεωνίδου – Καστανίδου¹⁰⁶ όσο και ο Μπέκας, αλλά και ο Παπαγεωργίου - Γονατάς¹⁰⁷, εκφράζουν την άποψη ότι επρόκειτο για ένα εκ παραδρομής λάθος του αιμνήστου Αντισταγγελέα.

Παρά ταύτα, η άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί έννοια που εντάσσεται στο τμήμα της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας από πρόθεση, και όχι στο τμήμα της υποκειμενικής υπόστασης υποστηρίχθηκε και στη θεωρία από τον Τ. Φιλιππίδη¹⁰⁸, ο οποίος ωστόσο θεωρεί παράλληλα το βρασμό ένα αμιγώς ψυχικό φαινόμενο¹⁰⁹. Ζήτημα αποτελεί ωστόσο το κατά πόσο είναι εύστοχο να τοποθετεί κανείς έναν ψυχολογικό όρο, ο οποίος εντάσσεται στον εσωτερικό κόσμο του δράστη και επηρεάζει έτσι τη βούλησή του και την ψυχική του στάση ως προς το έγκλημα, στην αντικειμενική του υπόσταση, η οποία ασχολείται καθαρά με τα αντικειμενικά στοιχεία της τέλεσης του εγκλήματος.

Παρά την αντίθετη άποψη που εκφράστηκε τόσο στη νομολογία όσο και στη θεωρία, είναι ολοφάνερη η διαπίστωση ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί μια διαθετική έννοια, η οποία εντάσσεται στην υποκειμενική πλευρά του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να γίνει δεκτό το αντίθετο, από τη στιγμή που ο βρασμός ψυχικής ορμής αναφέρεται στην ψυχική στάση του δράστη απέναντι στο έγκλημά του, και όχι στα αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος. Οι απόψεις περί ένταξης του βρασμού ψυχικής ορμής στη διδασκαλία για την αντικειμενική πλευρά του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας αποτελούν μεμονωμένα περιστατικά και προφανώς οφείλονται σε παραδρομή των εκφραστών τους.

4. Βρασμός ψυχικής ορμής και αψιθυμίες

Η Νομική επιστήμη, λόγω της ευρύτητας του αντικειμένου της, δανείζεται συχνά έννοιες και από άλλες επιστήμες, όπως λχ την Ιατρική ή την

106 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, 1995, σελ. 279

107 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, 2012, σελ. 26

108 Τ. Φιλιππίδης, *Μαθήματα Ποινικού Δικαίου, Ειδικόν Μέρος, τ. Β', Εγκλήματα κατά της ζωής – Σωματικά Βλάβαι – Εγκλήματα κατά των ηθών*, εκδ. Κυριακίδη, 1981, σελ. 57.

109 Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, β' έκδοση, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 56.

Ψυχολογία, προκειμένου να ερμηνεύσει έννοιες που τυποποιούνται στις διάφορες διατάξεις που καλείται να χρησιμοποιήσει ο εφαρμοστής του δικαίου. Μια τέτοια έννοια, την οποία η Νομική δανείζεται από την επιστήμη της Ψυχολογίας, προκειμένου να περιγράψει επαρκώς εκείνες τις ψυχολογικές καταστάσεις κατά τις οποίες ένας άνθρωπος επηρεάζεται σε τέτοιο βαθμό ψυχολογικά από ένα συναίσθημα ή μια κατάσταση που εμφανίζεται ξαφνικά και απότομα στο περιβάλλον του, ώστε να μην είναι πλέον σε θέση να σκεφτεί ψύχραιμα και να ελέγξει τις αντιδράσεις του, είναι η έννοια των «αψιθυμιών».

Ο ποινικός μας νομοθέτης, ιδίως σε ότι αφορά τα εγκλήματα βίας, και πολύ περισσότερο το έγκλημα της ανθρωποκτονίας, κατανόησε σε μεγάλο βαθμό την ιδιαιτερότητα αυτών των καταστάσεων και του ψυχολογικού υποβάθρου που δημιουργούν στο δράστη. Εξάλλου, όταν υπό το κράτος τέτοιων ψυχολογικών καταστάσεων τελούνται εγκληματικές πράξεις, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι ενέργειες του δράστη έχουν τον ίδιο βαθμό απαξίας από την κοινωνία.

Για το λόγο αυτό, ο ίδιος ο ποινικός νομοθέτης κάμπτεται σε μια σειρά από διατάξεις του ΠΚ την αυστηρότητά του¹¹⁰, και προβλέπει μικρότερες ποινές για εγκλήματα που τελούνται όταν ο ψυχικός κόσμος του δράστη έχει διαταραχθεί, με αποτέλεσμα εκείνος να μην μπορεί να σκεφτεί λογικά και να δρα παρορμητικά¹¹¹. Δικαιολογητικός λόγος αυτής της κάμψης της αυστηρότητας του νομοθέτη είναι ακριβώς αυτές οι ειδικές συναισθηματικές επιδράσεις που αναπτύσσονται στον ψυχισμό του δράστη, οι οποίες ορισμένες φορές δεν αποκλείεται να είναι εξαιρετικά έντονες.

110 Βλ. ενδεικτικά τις διατάξεις των άρθ. 22, 84§2γ', 299§2, 308§3 και 361§3 ΠΚ, στις οποίες θεσπίζεται ευνοϊκότερη ποινική αντιμετώπιση σε περιπτώσεις άμυνας (η οποία αίρει το άδικο της πράξης), σε περιπτώσεις που ο δράστης οδηγήθηκε στην πράξη του από οργή ή βίαιη θλίψη που του προκάλεσε προηγούμενη άδικη σε βάρος του πράξη (στην οποία ορίστηκε ελαφρυντική περίπτωση), στην περίπτωση που τέλεσε το έγκλημα της ανθρωποκτονίας σε βρασμό ψυχικής ορμής (όπου τυποποιείται ευνοϊκότερη μορφή του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας), στην περίπτωση που προκάλεσε εξύβριση τον παθόντα ή του σωματική βλάβη λόγω δικαιολογημένης αγανάκτησης (που αποτελεί λόγο δυνητικής άφεσης της ποινής). Είναι εμφανές ότι σε όλες τις προαναφερθείσες διατάξεις ο ποινικός νομοθέτης λαμβάνει υπόψη του τον ψυχικό κόσμο του δράστη και τα συναισθήματα που βιώνει κατά την τέλεση της πράξης του, τα οποία σαφώς και μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο που σκέφτεται και συνεπώς και τις ενέργειές του.

111 Ν. Παρασκευόπουλος, *Ποινολογία*, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ. 152.

ι. Η έννοια των αψιθυμιών

Η Ψυχολογία, ως αψιθυμίες ορίζει τα βίαια συναισθήματα που συγκλονίζουν ψυχικά και σωματικά τον άνθρωπο¹¹² που τα βιώνει. Με άλλα λόγια, αψιθυμίες καλούνται όλες εκείνες οι ιδιαίτερα έντονες, αλλά παροδικές συναισθηματικές καταστάσεις (είτε ευχάριστες είτε δυσάρεστες), οι οποίες παρουσιάζονται σαν ολική (ψυχή και σώμα) αντίδραση του οργανισμού σε απροσδόκητες συνθήκες που καλείται να αντιμετωπίσει και τον ωθούν σε έντονες αντιδράσεις, συνοδευόμενες πολλές φορές και από σωματικές και νευροφυτικές μεταβολές¹¹³.

Ο άνθρωπος οδηγείται σε αψιθυμική κατάσταση όταν καλείται να αντιμετωπίσει έκτακτες συνθήκες οι οποίες ξεπερνούν τους αμυντικούς μηχανισμούς του, όπως αυτοί έχουν οριστεί από την επιστήμη της Ψυχολογίας, και για το λόγο αυτό μπορεί να οδηγηθεί σε ακραίες αντιδράσεις, όπως το έγκλημα. Σημαντικό είναι ωστόσο να διευκρινιστεί ότι δεν πρόκειται για μια νοσηρή κατάσταση, η οποία χρήζει αντιμετώπισης από ειδικό.

Γίνεται έτσι φανερή η χρησιμότητα της έννοιας των αψιθυμιών για τη Νομική επιστήμη γενικότερα, και για το Ποινικό Δίκαιο και την Εγκληματολογία ειδικότερα, καθώς η ψυχολογική κατάσταση του εγκληματία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην ποινική του αντιμετώπιση, αλλά και στη μελέτη της προσωπικότητας. Δανειζόμενη λοιπόν την εν λόγω έννοια από την Ψυχολογία, η Νομική την όρισε ως την *«διέγερση συναισθήματος ή πάθους που πραγματοποιείται ξαφνικά και απότομα, και έχει ιδιαίτερα μεγάλη ένταση»*¹¹⁴. Ο ορισμός αυτός χρησιμοποιήθηκε και από πολλούς θεωρητικούς, όπως ο Ανδρουλάκης και ο Γαρδίκας¹¹⁵.

112 Ε. Π. Παπανούτσου, *Ψυχολογία Β' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, 1981, σελ. 121.

113 Λ. Κοτσαλής, *Δικαστική Ψυχιατρική*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 122

114 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον – Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλα, 1974, σελ. 491 επ.

115 Κ. Γαρδίκας, *Τα παρορμητικά εγκλήματα*, Ποιν.Χρον. ΙΕ', σελ. 129 επ.

ii. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των αψιθυμιών

Από τον ορισμό που έδωσαν τόσο η Ψυχολογία όσο και η Νομική επιστήμη για τις αψιθυμίες, προκύπτει ότι πρόκειται για μια ενδιάθετη έννοια, η οποία εμφανίζεται στον ψυχικό κόσμο του δράστη με αφορμή συνήθως ένα γεγονός του εξωτερικού κόσμου, και έχει ποικίλα αποτελέσματα επάνω του τόσο σε ψυχολογικό όσο και σε σωματικό επίπεδο.

Ο Ε. Κρέτσεμερ (Kretschmer) συνδέει τις αψιθυμίες με τα αρχέγονα, πρωτόγονα ένστικτα του ανθρώπου, θεωρώντας τις ως «ανώτατου βαθμού πρωτόγονες αντιδράσεις»¹¹⁶. Είναι εξάλλου αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι οι αντιδράσεις ενός ανθρώπου, ο οποίος επηρεαστεί ψυχολογικά από μία αψιθυμική κατάσταση, διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από εκείνες ενός συγκροτημένου ανθρώπου, ο οποίος μπορεί να κρίνει καταστάσεις και να αντιδρά με ψυχραιμία και αυτοέλεγχο σε ότι συμβαίνει στον ίδιο και στον κοινωνικό του περίγυρο.

Σε περιπτώσεις λοιπόν αψιθυμικών αντιδράσεων του ανθρώπου, φαίνεται, σύμφωνα με τον Ε. Kretschmer, να κυριαρχούν επάνω του τα κατώτερα ανθρώπινα ένστικτα, τα οποία συνεπάγονται άμεσες, ορμητικές και ιδιαίτερα δυναμικές αντιδράσεις. Αναπόφευκτο αποτέλεσμα αυτών των αντιδράσεων είναι το να τίθενται ασυνείδητα στο περιθώριο παντός είδους αναστολές του ανθρώπου. Δεν αποκλείεται μάλιστα οι αψιθυμίες να είναι ιδιαίτερα μεγάλης έντασης και να επηρεάσουν τον άνθρωπο σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι αντιδράσεις του να είναι καθαρά παρορμητικές, χωρίς ο ίδιος να έχει συνείδηση των πράξεών του. Έχει υποστηριχθεί εξάλλου και η άποψη ότι οι αψιθυμικές αντιδράσεις αποτελούν ένα είδος ψυχολογικής άμυνας του ανθρώπινου οργανισμού, απέναντι σε καταστάσεις που εκείνος αδυνατεί να διαχειριστεί¹¹⁷. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορούμε να πούμε ότι δεν αποκλείεται ακόμα και η άρση του καταλογισμού του δράστη.

Σύμφωνα με τον Καντ, οι αψιθυμίες διακρίνονται σε «σθενικές» και «ασθενικές». Σθενικές αποκαλούνται εκείνες που μαρτυρούν ορμή και δύναμη (όπως η οργή, το μίσος, η ζηλοτυπία, αλλά και η έντονη χαρά ή ο

116 Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 59.

117 Β. Ράιχ, *Η ανάλυση του χαρακτήρα 3 – από την Ψυχανάλυση στην βιοσύνθεση της οργάνης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1980, σελ. 231 επ.

ενθουσιασμός κ.ά.), ενώ ως ασθενικές εκείνες που μαρτυρούν ψυχική πίεση βασισμένη σε αδυναμία (όπως η λύπη, ο τρόμος, το άγχος, η απόγνωση, η αηδία, η ντροπή κ.ά.). Κατά την άποψη του Ανδρουλάκη¹¹⁸, οι σθενικές αψιθυμίες έχουν συνήθως ως αποτέλεσμα την τέλεση εγκλημάτων βίας, ενώ οι ασθενικές έχουν ως αποτέλεσμα εγκλήματα φυγής ή αποτυχίας. Κατά την άποψη αυτή λοιπόν, το βίαιο της συμπεριφοράς του δράστη ο οποίος βρίσκεται σε μια αψιθυμική κατάσταση, δεν είναι δεδομένο, αλλά εξαρτάται από το είδος της κάθε μίας, αλλά και την ψυχοσύνθεση του κάθε δράστη.

Σημαντικό ρόλο τόσο για τον προσδιορισμό της έννοιας της αψιθυμίας όσο και της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής παίζει το στοιχείο του «πάθους». Ως πάθος νοείται η έντονη, συνεχής και παρορμητική επιθυμία ή τάση επίτευξης ορισμένου σκοπού. Ο Φιλιππίδης¹¹⁹ ωστόσο ρητά υποστηρίζει ότι το πάθος διαφοροποιείται από τις αψιθυμίες, καθώς το πρώτο παρουσιάζεται ως μια εμμονική κατάσταση (εμμονή), η οποία επαναλαμβάνεται, ενώ η αψιθυμία εμφανίζεται ξαφνικά και απότομα, ενώ το ίδιο απότομα εξαφανίζεται και δεν επαναλαμβάνεται. Κριτήριο λοιπόν της διάκρισης μεταξύ πάθους και αψιθυμίας αποτελεί η επαναληπτικότητα της ψυχικής αυτής κατάστασης και όχι η χρονική της διάρκεια, αφού τόσο το πάθος όσο και η αψιθυμία αποτελούν έντονες συναισθηματικές καταστάσεις, ωστόσο έχουν διαφορετική χρονική διάρκεια η κάθε μία.

Σημαντική είναι στο σημείο αυτό η επισήμανση ότι, όπως απότομα εμφανίζεται η αψιθυμία, έτσι απότομα και εξαφανίζεται, στοιχείο που αποτελεί και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της: οι αψιθυμίες δεν παραμένουν σε λήθαργο στον ψυχικό κόσμο του δράστη, ώστε να αμβλύνονται και να υποχωρούν ανάλογα με τις συνθήκες, αλλά εξαφανίζονται¹²⁰.

Οι αψιθυμίες επομένως μπορεί να είναι εξ ορισμού εξαιρετικά έντονες, ωστόσο συνήθως έχουν μικρή διάρκεια και υποχωρούν μόλις υποχωρήσει και το γεγονός που τις προκάλεσε. Δεν αποκλείεται ωστόσο να είναι και μεγαλύτερης διάρκειας, σε περιπτώσεις πχ χρόνιας κακοποίησης του δράστη

118 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον – Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλα, 1974, σελ. 491-492.

119 Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 58. Για την πληρέστερη κατανόηση της έννοιας του πάθους, ο συγγραφέας αναφέρει ως παραδείγματα τα πάθη της ζηλοτυπίας ή της εκδίκησης.

120 Λ. Κοτσαλής, *Δικαστική Ψυχιατρική*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 122 υποσ. 43.

από το μετέπειτα θύμα του, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή σώρευση ψυχολογικής πίεσης, που δεν εκδηλώνει την παρουσία της άμεσα, αλλά όταν παρουσιαστεί η κατάλληλη αφορμή¹²¹. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αφορμή είναι ουσιαστικά «η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι», και έτσι οδηγείται ο δράστης στην άδικη πράξη του.

iii. Οι επιδράσεις των αψιθυμιών στην ψυχική και σωματική κατάσταση του ανθρώπου.

Οι αψιθυμίες μπορούν να επηρεάσουν τον άνθρωπο τόσο ψυχολογικά, διαταράσσοντας την πορεία της σκέψης και των παραστάσεων του¹²², όσο και σωματικά, αυξάνοντας ή μειώνοντας λ.χ. την κυκλοφορία του αίματος, προκαλώντας τη συστολή των μυών (λχ. στις σθενικές αψιθυμίες, όπως είναι η οργή) ή τη χαλάρωσή τους (λχ. στις ασθενικές αψιθυμίες, όπως ο τρόμος). Με όποιον τρόπο και για όποιον λόγο και εάν δημιουργηθούν αυτές οι καταστάσεις, συνοδεύονται από μεταβολές, με επιπτώσεις τόσο στην ψυχολογική όσο και στην σωματική υγεία του ατόμου. Βασική αιτία τους θεωρείται η συνείδηση της κατάστασης που έχει δημιουργηθεί και το πώς το άτομο αντιδρά στην προσπάθειά του να διαχειριστεί τα συναισθήματά του.

Σύμφωνα με τον Ανδρουλάκη, οι αψιθυμίες έχουν ως αποτέλεσμα μόνο την κάμψη των αντιστάσεων του δράστη και όχι την απώλεια της συνείδησής του¹²³, και συνεπώς διαφέρουν από τις εκρηκτικές εκείνες καταστάσεις, όπου η ισχύς των ανωτέρω αντιδράσεων του δράστη είναι ακόμα μεγαλύτερες, και δεν αποκλείεται να φτάνουν μέχρι και στο σημείο απώλειας της συνείδησής του. Συνεπώς, κατά τον Ανδρουλάκη, στις περιπτώσεις των αψιθυμιών υφίσταται πράξη, όπως αυτή προσδιορίζεται στο άρθ. 14 ΠΚ.

121 Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 58.

122 Ε. Παπανούτσου, *Ψυχολογία*, ΟΕΔΒ, 1981, σελ. 121, όπου σε επεξήγηση της ως άνω θέσης αναφέρεται ότι οι άνθρωποι “στη λύπη δυσκολεύονται, χάνουν τη σαφήνεια, τον ειρμό τους κλπ, ενώ στη χαρά η ροή τους ευκολύνεται, συντάσσονται κανονικότερα κλπ”.

123 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον – Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλα, 1974, σελ. 156-157.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι αψιθυμίες δεν επιδρούν μόνο στην ψυχολογική κατάσταση του δράστη, αλλά έχουν και σωματικά συμπτώματα. Τέτοια συμπτώματα μπορεί να είναι υπερκινητικότητα, εφίδρωση (ιδίως σε περιπτώσεις τρόμου), συσπάσεις των μυών κ.ο.κ. Ανάλογα με την έντασή τους, επιδρούν στο νευρικό σύστημα και ενδέχεται να προκαλέσουν αύξηση των παλμών της καρδιάς, διαστολή των ματιών, ακανόνιστη αναπνοή, αλλά και διαταραχές στο πεπτικό (αναγούλες ή τάση προς έμετο) ή το ουροποιητικό σύστημα (ακράτεια) του ανθρώπου που τις βιώνει. Όσο εντονότερη είναι η αψιθυμία, τόσο εντονότερα είναι και τα συμπτώματά της, τα οποία ωστόσο υποχωρούν όσο υποχωρεί και η αψιθυμία, καθώς δεν πρόκειται για μια παθολογική κατάσταση. Παρά τη γρήγορη υποχώρησή τους ωστόσο, τα σωματικά συμπτώματα με τα οποία εκδηλώνονται οι αψιθυμίες στον ανθρώπινο οργανισμό μπορούν να αποτελέσουν ενδείξεις προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξή τους στο πρόσωπο του δράστη της ανθρωποκτονίας, ώστε να τύχει της ανάλογης ποινικής αντιμετώπισης.

iv. Η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με τις αψιθυμίες.

Από τα όσα αναφέρθηκαν, γίνεται φανερό ότι οι αψιθυμίες, όπως η έννοιά τους παρουσιάστηκε ανωτέρω, εμφανίζουν ομοιότητες με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, καθώς σε αμφότερες εμφανίζεται ένα αρχικά έντονο συναίσθημα, μια έντονη ταραχή, η οποία ωστόσο σύντομα ξεθυμαίνει και παραμένει στον ψυχισμό του ατόμου ως μια διάθεση ευθυμίας ή δυσαρέσκειας, μικρότερης μεν έντασης, αλλά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το συναίσθημα αυτό συνεχίζει να παραμένει στον ψυχικό κόσμο του ατόμου ακόμη και μετά την πάροδο του γεγονότος που το προκάλεσε, και μπορεί να το συντηρήσει για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Η διαπίστωση αυτή άλλωστε δικαιολογεί και την άποψη που υποστηρίζει ότι μπορεί να καταφαθεί η ύπαρξη βρασμού ψυχικής ορμής ακόμα και όταν ανάμεσα στη λήψη της απόφασης για την τέλεση της ανθρωποκτονίας και στην εκτέλεσή της έχει μεσολαβήσει ένα σημαντικό χρονικό διάστημα.

Ο Τ. Φιλιππίδης¹²⁴ ταυτίζει την έννοια των αψιθυμιών με εκείνη της ψυχικής ορμής και της ψυχικής παραφοράς, παραπέμποντας επί της ουσίας στη διάταξη του άρθ. 299§2 ΠΚ. Ωστόσο παρά τα κοινά τους σημεία, οι δύο αυτές έννοιες δεν ταυτίζονται απολύτως. Οι αψιθυμίες μπορούν να οδηγήσουν σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, σε μια σχέση αιτίου προς αιτιατό, ενώ το αντίστροφο δύσκολα μπορεί να νοηθεί.

Ωστόσο, για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής είναι αδιάφορο το κατά πόσο η υπερένταση του συναισθήματος ή του πάθους είναι αιφνίδια, ή το κατά πόσο αυτή δεν ήταν ούτε ξαφνική ούτε απότομη. Όπως άλλωστε φαίνεται και από το γράμμα της ίδιας της διάταξης του άρθρου 299§2 ΠΚ, εκείνο που έχει σημασία για το νομοθέτη είναι η ύπαρξη της ψυχικής ορμής, και όχι ο τρόπος ή ο χρόνος κατά τον οποίο αυτή δημιουργήθηκε.

Από τα όσα αναφέρθηκαν, γίνεται αντιληπτό ότι η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής δεν ταυτίζεται με τις αψιθυμίες¹²⁵, αλλά είναι έννοια ευρύτερη που περιλαμβάνει τις αψιθυμίες¹²⁶. Αυτό σημαίνει ότι οι αψιθυμίες είναι ένα μέρος μόνο των συναισθημάτων που μπορούν να φέρουν το δράστη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, καθώς αυτό μπορεί να συμβεί, όπως επισημαίνει ο Γαρδίκας¹²⁷, λόγω οποιασδήποτε ψυχικής ώθησης, η οποία σε αντίθεση με τα ορμήματα, που δεν έχουν ορισμένο σκοπό και προδιαγεγραμμένη μορφή ικανοποίησης, έχει προκαθορισμένη κατεύθυνση, σκοπό και αντικείμενο.

Η Καϊάφα – Γκμπάντι¹²⁸ υποστηρίζει ότι το μίσος, η οργή και η αγανάκτηση – συναισθήματα που κατ' εξοχήν συμμετέχουν στην έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής – επιβάλλουν ενεργητικά την επιλογή του αδίκου. Συνιστούν μια εσωτερική ώθηση προς τα έξω, πιέζοντας το δράστη, και

124 Τ. Φιλιππίδης, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988, σελ. 58.

125 Κ. Γαρδίκας, *Τα παρορμητικά εγκλήματα*, Ποιν.Χρον. ΙΕ, 1965, σελ. 129 επ.

126 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 27

127 Κ. Γαρδίκας, *Τα παρορμητικά εγκλήματα*, Ποιν.Χρον. ΙΕ, 1965, σελ. 67, Στ. Παπαγεωργίου – Γονατά, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, σελ. 12 – 13.

128 Ι. Μανωλεδάκη/ Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι / Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γενικού μέρους, ζ'* έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 735

επομένως προϋποθέτουν διαμόρφωση ψυχικής στάσης που δεν συνδέεται άμεσα με το εξωτερικό γεγονός που τις προκάλεσε, αλλά με ορισμένη εσωτερική παρόρμηση¹²⁹.

Η έννοια των αψιθυμιών διαδραματίζει μέχρι και σήμερα σπουδαίο ρόλο σε πολλά σημαντικά σημεία της διδασκαλίας του ποινικού δικαίου. Ωστόσο, ειδικότερα σε ότι αφορά τις αψιθυμίες, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι θα πρέπει να εφαρμόζεται η αρχή «in dubio pro reo»¹³⁰. Εν αμφιβολία επομένως, θα πρέπει ο εφαρμοστής του δικαίου να κρίνει το κατά πόσο υπήρχε ή όχι η αψιθυμική κατάσταση με γνώμονα το συμφέρον του ίδιου του κατηγορουμένου, ώστε να εφαρμοστεί η ευνοϊκότερη για την περίπτωση του διάταξη.

Κλείνοντας τη μελέτη μας για την ενότητα των αψιθυμιών και τη σχέση τους με τον βρασμό ψυχικής ορμής, αξίζει να αναφέρουμε ότι τα συναισθήματα παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαδικασία που οδηγεί από τα κίνητρα στη δράση, και κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορούν τα ίδια τα συναισθήματα να λειτουργήσουν από μόνα τους ως κίνητρα. Για το λόγο αυτό οι εγκληματικές ενέργειες στις οποίες προβαίνει ο δράστης, λειτουργώντας παρορμητικά υπό την επήρεια των συναισθημάτων του, ακόμη και στις περιπτώσεις που αυτά δεν είναι τέτοιας έντασης που να μειώνουν τον καταλογισμό του δράστη, είναι μειωμένης απαξίας σε σχέση με τις ίδιες πράξεις, όταν τελούνται σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας. Αυτός είναι άλλωστε και ο δικαιολογητικός λόγος για τον οποίο ο ποινικός μας νομοθέτης επέλεξε στις περιπτώσεις αυτές να θεσπίσει την παράγραφο 2 του άρθρου 299 ΠΚ, και να τιμωρήσει με ελαφρύτερη ποινή την ανθρωποκτονία που τελείται υπό συνθήκες βρασμού ψυχικής ορμής.

Με δεδομένο εξάλλου ότι ο δράστης που ενεργεί επηρεασμένος από έντονα συναισθήματα, όπως είναι οι αψιθυμίες, μπορεί να προβεί και σε

129 Έτσι εξηγείται άλλωστε, όπως επισημαίνει η Καϊάφα – Γκμπάντι στο ως άνω βιβλίο Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γενικού μέρους, η διαφορετική αντιμετώπιση των περιπτώσεων των άρθρων 23 εδ. γ', 25§3 και 32§2 ΠΚ, όπου πραγματοποιείται άρση του καταλογισμού.

130 Ν. Παρασκευόπουλος, *Η δικαστική άφεση της ποινής ως δυνατότητα στα πλαίσια της εγγυητικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 1982, σελ. 187.

άλλες πράξεις πλην της ανθρωποκτονίας (λ.χ. σε σωματικές βλάβες ή σε φθορά ξένης ιδιοκτησίας κ.ά.), ζήτημα αποτελεί ο λόγος για τον οποίο ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν τυποποιήθηκε ως λόγος μείωσης της ποινής σε κανένα άλλο έγκλημα παρά μόνο στο άρθρο 299 ΠΚ. Το ζήτημα αυτό αποτελεί αντικείμενο μελέτης άλλης ενότητας της παρούσας εργασίας. Μπορεί ωστόσο στο σημείο αυτό να ειπωθεί ότι, παρότι δεν προβλέπεται ρητά η εφαρμογή του βρασμού ψυχικής ορμής σε άλλα εγκλήματα πλην της ανθρωποκτονίας, μειωμένη ποινή εφαρμόζεται σε όλα τα εγκλήματα που τελούνται υπό τέτοιες συνθήκες, βασισμένη όμως σε άλλες διατάξεις του ΠΚ, όπως η ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 84§2 γ' ΠΚ ή οι διατάξεις περί καταλογισμού, ενώ γίνεται δεκτό ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να εφαρμοστεί ως λόγος μείωσης της ποινής και στις περιπτώσεις σωματικών βλαβών¹³¹.

131 Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από τον Στ. Παπαγεωργίου – Γονατά στο βιβλίο του “Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο”, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 223 επ, αλλά και από τον Μαγκάκη, στο *Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Παπαζήση, 1984, σελ. 312. ομοίως ο Κονταξής, στο *Ποινικός Κώδικας*, εκδ. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, 2000, σελ. 118.

II. Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΒΡΑΣΜΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΟΡΜΗΣ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ Π.Κ.

1. Αναλογική εφαρμογή σε του βρασμού ψυχικής ορμής σε άλλες διατάξεις.

Μια πρώτη ανάγνωση του ΠΚ μας δείχνει πως ο ποινικός νομοθέτης επέλεξε να εισάγει τον βρασμό ψυχικής ορμής ως λόγο μείωσης της ποινής αποκλειστικά και μόνο στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας από πρόθεση. Ωστόσο, στη θεωρία έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να αναγνωρισθεί ως ελαφρυντική περίπτωση και σε άλλα εγκλήματα, οδηγώντας σε μείωση της ποινής του δράστη κατά το άρθ. 83 ΠΚ. Η άποψη αυτή στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο σε μια από τις θεμελιωδέστερες αρχές του δικαίου, αυτή της αναλογικότητας, και παραθέτει ορισμένα πειστικά επιχειρήματα, με αποτέλεσμα να γίνει δεκτή από το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας. Για το λόγο αυτό κρίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη μια προσεκτική θεώρησή της στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, ώστε να γίνει ευχερέστερη η βαθύτερη κατανόηση της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής.

Η άποψη ότι, παρά τη σιωπή του νομοθέτη, ο βρασμός ψυχικής ορμής θα πρέπει να γίνει δεκτός αναλογικά και σε άλλα εγκλήματα, βασίζεται στην αντίληψη ότι, αυτό που λαμβάνεται υπόψη από τον εφαρμοστή του δικαίου, είναι ότι ο δράστης μπορεί να τελέσει σε κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης κάθε είδους έγκλημα, και όχι μόνο την ανθρωποκτονία. Θα μπορούσε δηλαδή ο δράστης, όντας οργισμένος, να μην προβεί σε πράξεις θανάτωσης, αλλά σε άλλες πράξεις, όπως λχ. σωματικές βλάβες κατά του παθόντος, προσβολές της τιμής του ή φθορά της περιουσίας του. Ιδιαίτερα μάλιστα σε ότι αφορά στις σωματικές βλάβες, οι οποίες αποτελούν προστάδιο της ανθρωποκτονίας και εμφανίζουν ένα είδος «συνάφειας» με την ανθρωποκτονία, θα ήταν όχι μόνο δογματικά παράδοξο, αλλά και αντίθετο τόσο προς τη λογική όσο και προς τη βούληση του νομοθέτη το να γίνεται δεκτός ο βρασμός ψυχικής ορμής στο μείζον (δηλαδή την ανθρωποκτονία) και όχι στο έλασσον (δηλαδή

τις σωματικές βλάβες)¹³².

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία μια σύντομη αναφορά στην αρχή της αναλογικότητας. Είναι γεγονός ότι, ιδιαίτερα στο ποινικό δίκαιο, οτιδήποτε επιθυμεί ο νομοθέτης να ισχύσει, το τυποποιεί ρητά σε νομοθετικές διατάξεις. Ωστόσο, και παρά τον τεράστιο αριθμό νόμων που θεσπίζονται καθημερινά στην ελληνική έννομη τάξη, ενδέχεται μια περίπτωση να μην ρυθμιστεί από το νομοθέτη, είτε εσκεμμένα είτε εκ παραδρομής. Στις περιπτώσεις που μια περίπτωση έμεινε αρρύθμιστη από το νομοθέτη εσκεμμένα, δεν υπάρχει αμφιβολία για το τι ήθελε ο νομοθέτης να τυποποιήσει. Όταν όμως η σιωπή του νομοθέτη οφείλεται σε παραδρομή του, η λύση δίνεται με την αρχή της αναλογικότητας (principle of proportionality). Η σπουδαιότατη αυτή δικαιοσύνη αρχή θεμελιώνεται¹³³ στην ελληνική νομοθεσία στο άρθ. 5§1 και 25§1 του Σ/τος (υπό την προηγούμενη διατύπωσή του)¹³⁴ και συνδέεται άμεσα με την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, σε ένα κράτος όπου ο πολίτης τείνει να γίνεται όλο και περισσότερο αντικείμενο υποχρεώσεων και λιγότερο υποκείμενο δικαιωμάτων.

Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας¹³⁵, μια διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί ακόμη και σε μια περίπτωση που δεν προβλέπεται ρητά από το νομοθέτη, μόνον όταν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Αρχικά θα πρέπει να υπάρχει μια σχέση αναλογίας, δηλαδή ένα είδος «συνάφειας», έτσι ώστε να παρουσιάζονται ορισμένα κοινά στοιχεία ανάμεσα στην περίπτωση που περιγράφει η διάταξη και στην περίπτωση που αυτή καλείται να εφαρμοστεί. Ακόμη, η εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης θα πρέπει να είναι απολύτως αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού του νομοθέτη, καθώς και πρόσφορη και κατάλληλη να εξυπηρετήσει το σκοπό αυτό, ή τουλάχιστον να τον προωθήσει σημαντικά¹³⁶. Είναι φυσικά δεδομένο ότι η εφαρμογή της διάταξης δεν μπορεί να αντιτίθεται σε άλλη διάταξη νόμου. Από την ίδια

132 Βλ. σχετικά Γ. - Α. Μαγκάκης, *Ποινικό Δίκαιο – Διάγραμμα Γενικού Μέρους*, εκδ. Παπαζήση, 1984, σελ. 312.

133 Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η αρχή της αναλογικότητας θεμελιώνεται στο άρθ. 5 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Βλ. σχετικά <http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/proportionality.html>

134 Βλ. ΣτΕ 2845/1994, ΣτΕ 1709/1997, ΣτΕ 542/1999 (δημοσίευση: nomos)

135 Βλ. σχετ. Α. Ι. Τάχος, *Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα (8^η έκδοση), 2005, σελ. 192 επ.

136 Βλ. Ζ. Παπαϊωάννου, *Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση της αστυνομικής εξουσίας*, εκδ. Σάκκουλα, 2003, σελ. 31.

λοιπόν την φύση της αρχής της αναλογικότητας συνάγεται και το εύλογο συμπέρασμα ότι δεσμεύει το νομοθέτη, αλλά και τον ερμηνευτή και εφαρμοστή του δικαίου.

Στα πλαίσια του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, η αρχή της αναλογικότητας γίνεται δεκτή, με την προϋπόθεση όμως ότι η αναλογία δεν αποβαίνει τελικά σε βάρος του δράστη, επαυξάνοντας ή διευρύνοντας το αξιόποιο, ή διαπλάθοντάς το σε περιπτώσεις που δεν το προέβλεψε ρητά ο ποινικός νομοθέτης¹³⁷. Τα κενά που τυχόν άφησε ο ποινικός νομοθέτης δεν μπορούν να καλυφθούν με αναλογική εφαρμογή διατάξεων, οι οποίες θα επιβαρύνουν τελικά τη θέση του δράστη κατά την ποινική του αντιμετώπιση. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν έχει ως αποτέλεσμα την βελτίωση της ποινικής θέσης του δράστη, προϋπόθεση που κρίνεται πάντα *in concreto*, δηλαδή σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ξεχωριστά. Σε αντίθετη περίπτωση θα υπήρχε παραβίαση του Συντάγματος, το οποίο απαιτεί τον χειρισμό του ποινικού φαινομένου με τυπικούς νόμους (άρθ. 7 Σ/τος) και όχι με δικαστικές αποφάσεις ή εθιμικά.

Την άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής θα πρέπει να εφαρμόζεται αναλογικά και στις διατάξεις για τις σωματικές βλάβες υποστήριξε μεταξύ άλλων ο Παπαγεωργίου – Γονατάς¹³⁸. Θεωρώντας πως οι καταστάσεις που μπορούν να δημιουργήσουν στο δράστη τέτοια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, έχουν πολυποίκιλες συνέπειες στον εξωτερικό κόσμο, μπορεί βάσιμα κατά τον Παπαγεωργίου – Γονατά να υποστηριχθεί ότι όταν ο δράστης βρίσκεται σε βρασμό ψυχικής ορμής ενδέχεται να μην περιοριστεί μόνο στην τέλεση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας, αλλά να προβεί σε οποιαδήποτε εγκληματική ενέργεια. Με το σκεπτικό δε ότι οι σωματικές βλάβες αποτελούν (προ)στάδιο του θανάτου, και συνεπώς κάτι έλασσον από την ανθρωποκτονία, δικαιολογημένα υποστηρίζει πως δεν θα ήταν βάσιμο να κάνουμε δεκτό το βρασμό ψυχικής ορμής για την ανθρωποκτονία και όχι για τις σωματικές βλάβες.

Ο Κονταξής¹³⁹ αναφέρει επίσης ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί

137 Ι. Μανωλεδάκης, *Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα (ζ' έκδοση), 2005, σελ. 26.

138 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 223 επ.

139 Α. Κονταξής, *Ποινικός Κώδικας*, τ. Α', 2000, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 118.

να αποτελέσει ελαφρυντική περίπτωση, και συνεπώς να οδηγήσει σε μείωση της ποινής κατά το άρθ. 83 ΠΚ, όχι μόνο στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας, αλλά σε κάθε έγκλημα. Αυτό διότι η απαρίθμηση των ελαφρυντικών περιστάσεων στο άρθ. 84 δεν είναι αποκλειστική, αλλά ενδεικτική.

Ως ελαφρυντική περίπτωση θεωρεί τον βρασμό ψυχικής ορμής και ο Μαργαρίτης¹⁴⁰, ο οποίος επισημαίνει ότι μέσω αυτού μπορεί να μειωθεί η ποινή τόσο για τη βαριά όσο και για τη θανατηφόρα σωματική βλάβη, σύμφωνα με το άρθ. 83 ΠΚ.

Με την άποψη αυτή συντάσσεται τέλος και ο Μπέκας¹⁴¹, ο οποίος υποστηρίζει ότι υπάρχει δυνατότητα επιβολής μειωμένου πλαισίου ποινής, κατά το άρθ. 83 ΠΚ, θεωρώντας ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί ελαφρυντική περίπτωση και για τις σωματικές βλάβες.

Αξιοσημείωτο είναι ότι παρουσιάζονται διαφορές ακόμα και ανάμεσα στους ίδιους τους υποστηρικτές της άποψης ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να εφαρμοστεί αναλογικά και σε άλλες διατάξεις εκτός της ανθρωποκτονίας από πρόθεση. Συγκεκριμένα, ενώ οι περισσότεροι θεωρητικοί δέχονται ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής μπορεί να γίνει δεκτός ως ελαφρυντική περίπτωση μόνο για τα «συναφή» της ανθρωποκτονίας εγκλήματα, και συγκεκριμένα μόνο για τις σωματικές βλάβες, ο Παπαγεωργίου – Γονατάς υποστηρίζει μια πιο ριζοσπαστική άποψη. Συγκεκριμένα, δέχεται το βρασμό ψυχικής ορμής ως ελαφρυντική περίπτωση για κάθε έγκλημα, και όχι μόνο στις σωματικές βλάβες, θεωρώντας ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση κάποιος δράστης ο οποίος βρίσκεται υπό το κράτος έντονης ψυχικής υπερδιέγερσης να αποφασίσει και να τελέσει κάποιο άλλο έγκλημα, διάφορο από την ανθρωποκτονία (λχ. φθορά ξένης ιδιοκτησίας ή πλαστογραφία)¹⁴².

140 Λ. Μαργαρίτης, *Σωματικές βλάβες*, εκδ. Σάκκουλα, 1991, σελ. 416-417 και 456.

141 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλα 2004, σελ. 404.

142 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 228, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι: «τίποτα δεν αποκλείει ένας δράστης να κυριευθεί για κάποιο λόγο από ένα έντονο συναίσθημα ή πάθος να μην μπορεί να σταθμίσει και να ζυγίσει τα κίνητρα που τον ωθούν και τον αποτρέπουν από το συγκεκριμένο έγκλημα, και τελικά να διαρρήξει το σπίτι του ανταγωνιστή του για να κλέψει ότι βρει μπροστά του ή για να του καταστρέψει όποια πολύτιμα αντικείμενα βρίσκονται στο σπίτι του ή για να του πλαστογραφήσει μία επιταγή του που βρίσκεται στην κατοχή του».

Η άποψη αυτή του Παπαγεωργίου – Γονατά στηρίζεται στη σκέψη ότι εκείνο που ενδιαφέρει για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής, η ουσία του δηλαδή, είναι η ψυχική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο δράστης, και όχι το έγκλημα στο οποίο αυτή θα τον οδηγήσει. Εύστοχα λοιπόν κατά την άποψη της γράφουσας ο Παπαγεωργίου – Γονατάς θεωρεί ότι τα έντονα συναισθήματα του δράστη δεν αποκλείεται να μην τον οδηγήσουν σε πράξεις θανάτωσης κατά άλλου ανθρώπου, αλλά σε άλλες εγκληματικές ενέργειες που τυποποιούνται στον ΠΚ. Θα ήταν λοιπόν αντίθετη στους σκοπούς του ποινικού δικαίου η διαφορετική αντιμετώπιση του δράστη όταν υπό το ίδιο ψυχικό καθεστώς τελεί διαφορετικά εγκλήματα.

Ωστόσο, θα μπορούσε να υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, η οποία απορρίπτει τον βρασμό ψυχικής ορμής σε οποιοδήποτε άλλο έγκλημα πέραν της ανθρωποκτονίας από πρόθεση, με το σκεπτικό ότι η σιωπή του νομοθέτη στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής δεν οφείλεται σε παραδρομή του, αλλά ήταν ηθελημένη. Από τη στιγμή που υπάρχει τυποποιημένη η διάταξη του άρθ. 84§2γ' ΠΚ, η οποία θεσπίζει μια ελαφρυντική περίπτωση συναφή (από την άποψη της ψυχικής κατάστασης του δράστη) με τον βρασμό ψυχικής ορμής, ο νομοθέτης μας έκανε φανερή την επιθυμία του να θεσπίσει το βρασμό ψυχικής ορμής ως λόγο επεικέστερης μεταχείρισης του δράστη μόνο στην ανθρωποκτονία. Στα υπόλοιπα εγκλήματα, η ψυχολογική κατάσταση του δράστη μπορεί να μειώσει την ποινή του δράστη μόνο όταν οφείλεται σε προγενέστερη συμπεριφορά του μετέπειτα παθόντος. Αντιθέτως, στο σοβαρότατο έγκλημα της ανθρωποκτονίας, τα συναισθήματα του δράστη, και η ψυχική κατάσταση που αυτά του δημιούργησαν, ενδιαφέρει τον ποινικό νομοθέτη, ανεξάρτητα για το λόγο και τις συνθήκες που αυτά προκλήθηκαν στο δράστη. Ωστόσο, κατά την άποψη της γράφουσας, μια τέτοια ερμηνεία της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής αποβαίνει σε βάρος του δράστη και δεν πρέπει να γίνει δεκτή, καθώς αντιτίθεται στην αρχή *in dubio pro mitiore*¹⁴³

Με τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, εύκολα διαβλέπει κανείς ότι έχουν υποστηριχθεί όλες οι πιθανές απόψεις σχετικά με το ζήτημα του κατά

143 Οσάκις βρισκόμαστε ενώπιον διατάξεως ως προς την έννοια της οποίας μπορούν να θεμελιωθούν δύο ερμηνευτικές αντιλήψεις, προτιμάται εκείνη που είναι ευμενέστερη για τον δράστη στη συγκεκριμένη περίπτωση. Βλ. ενδεικτικά την ΑΠ 1707/2007, δημοσίευση Νομος, αλλά και το Ιστολόγιο των Εγκληματολογικών Επιστημών της Α. Συκιώτου, στην ιστοσελίδα <http://sykiotou.blogspot.gr/2011/02/12.html>.

πόσο μπορεί ο βρασμός ψυχικής ορμής να εφαρμοστεί σε άλλα εγκλήματα πέραν της ανθρωποκτονίας από πρόθεση. Μέσα σε όλο αυτό τον κυκεώνα απόψεων, ορθότερη θα ήταν κατά τη γνώμη μου μια ενδιάμεση λύση. Με δεδομένο ότι οι σωματικές βλάβες αποτελούν προστάδιο της ανθρωποκτονίας – καθώς κανείς δεν μπορεί να χάσει τη ζωή του εάν δεν υποστεί κάποιου είδους σωματική βλάβη – μπορεί να γίνει δεκτό ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δύναται να οδηγήσει σε μείωση της ποινής (ως ελαφρυντική περίπτωση) και σε ορισμένες περιπτώσεις σωματικών βλαβών ανάλογης σοβαρότητας και απαξίας. Ωστόσο, θεωρώ ότι δεν μπορεί να μειώσει την ποινή σε άλλα εγκλήματα, καθώς είναι φανερό ότι ο ποινικός νομοθέτης δεν επιθυμούσε κάτι τέτοιο. Άλλωστε ο ίδιος τυποποίησε την ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84§2 γ' ΠΚ, με παρεμφερές περιεχόμενο, δείχνοντας με τον τρόπο αυτό τη βούλησή του, δίνοντας έτσι ο ίδιος τη λύση στις περιπτώσεις που η εφαρμογή του βρασμού ψυχικής ορμής δεν είναι δυνατή.

Σε επόμενη ενότητα της παρούσας εργασίας θα γίνει αναλυτικότερη παρουσίαση της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84§2γ' ΠΚ, ώστε να αναδειχθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές της με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής και να γίνει έτσι πληρέστερα κατανοητός ο πραγματικός σκοπός του νομοθέτη για τις περιπτώσεις που θεωρεί ότι η ψυχική κατάσταση του δράστη θα πρέπει να οδηγήσει σε ευνοϊκότερη ποινική του μεταχείριση.

2. Η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με τις περί του καταλογισμού διατάξεις.

Ο καταλογισμός αποτελεί στο τρίτο κατά σειρά συστατικό στοιχείο του εγκλήματος, μέσα από το οποίο συνδέεται η τελικά άδικη πράξη με το πρόσωπο του δράστη. Η αρχή του καταλογισμού ή της ενοχής πηγάζει από την αρχή της νομιμότητας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθ. 7§1 του Σ/τος. Σύμφωνα με αυτή, απαγορεύεται η ποινική τιμώρηση κάποιου, εάν πρώτα δεν διαπιστωθεί η ενοχή του για την πράξη που τέλεσε.

Συνδέοντας στο σημείο αυτό τον καταλογισμό με τον βρασμό ψυχικής ορμής, και την ψυχική υπερδιέγερση που αυτός απαιτεί, θα διαπιστώσουμε ότι αυτή σαφώς και ασκεί επίδραση στην ικανότητα του δράστη να σκέφτεται ψύχραιμα και λογικά. Δεν αποκλείεται μάλιστα, η υπερένταση του συναισθήματος ή πάθους που αισθάνεται ο δράστης να φτάσει σε τέτοια επίπεδα έντασης, ώστε να μειώσει ή ακόμη και να αποκλείσει την ικανότητά του να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του και να δράσει σύμφωνα με τη συνείδησή του για αυτό¹⁴⁴. Με άλλα λόγια, είναι πιθανό, εάν η ένταση του βρασμού ψυχικής ορμής μεγιστοποιηθεί, να διαταραχθεί η συνείδηση (και γενικώς οι πνευματικές λειτουργίες) του δράστη σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην μπορεί αυτός να λειτουργήσει σύμφωνα με τη συνείδησή του για το άδικο, προβαίνοντας έτσι χωρίς αναστολές στην τέλεση της ανθρωποκτόνου ενέργειάς του.

Το ποινικό δίκαιο, ακολουθώντας την κοινωνική αντίληψη για το έγκλημα, κατανοεί το γεγονός ότι ορισμένες ψυχικές διαταραχές μπορούν να επιδράσουν στην ικανότητα του δράστη να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του. Για το λόγο αυτό θεσπίστηκαν στον ΠΚ δύο διατάξεις που αφορούν τη μείωση ή την άρση του καταλογισμού του σε αντίστοιχες περιπτώσεις: τα άρθ. 34 και 36 ΠΚ. Εν όψει αυτού, ζήτημα αποτελεί η θέση του βρασμού ψυχικής ορμής σε σχέση με τις διατάξεις των άρθρων αυτών, και συνεπώς η

144 Βλ. σχετικά Π. Παπαϊωάννου, *Εγκλήματα Ζηλοτυπίας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2001, σελ. 127.

θέση του σε σχέση με τον καταλογισμό του δράστη της ανθρωποκτονίας.

Κοινό στοιχείο που περιλαμβάνεται στις διατάξεις τόσο του άρθ. 299§2 όσο και στις διατάξεις των άρθ. 34 και 36 ΠΚ, είναι η παραγμένη ψυχική κατάσταση στην οποία βρίσκεται και ενεργεί ο δράστης. Ενόψει αυτού του στοιχείου, δεν αποκλείεται σε μια περίπτωση να μπορούν να εφαρμοστούν παράλληλα περισσότερες από τις προαναφερόμενες διατάξεις. Για να προκύψει ωστόσο ζήτημα παράλληλης εφαρμογής των διατάξεων των άρθ. 299 § 2 ΠΚ και 36 ή 34 ΠΚ, απαιτείται τα συναισθήματα που μπορούν να φέρουν το δράστη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής να είναι τέτοιας έντασης ώστε να μπορούν να μειώσουν την ικανότητά του για καταλογισμό, ή ακόμα και να την εξαλείψουν εντελώς.

Αναμφίβολα λοιπόν, γεννάται ζήτημα συρροής ανάμεσα στις διατάξεις των άρθρων 299 § 2 ΠΚ και των άρθρων 36 και 34 ΠΚ, η οποία και θα μελετηθεί στη συγκεκριμένη ενότητα της παρούσας εργασίας. Για τις ανάγκες της μελέτης μας, αρχικώς θα αναφερθούμε στα κοινά σημεία που παρουσιάζουν μεταξύ τους ο βρασμός ψυχικής ορμής και οι διατάξεις των άρθ. 34 και 36 ΠΚ, και στη συνέχεια θα μελετηθεί η σχέση κάθε μίας από τις περί του καταλογισμού διατάξεις με το βρασμό ψυχικής ορμής.

Όπως προαναφέρθηκε, κοινό σημείο των άρθ. 34 και 36 ΠΚ είναι η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών και νοητικών λειτουργιών του δράστη, η οποία επιδρά στην ικανότητά του να αντιληφθεί το άδικο και να λειτουργήσει σύμφωνα με τη συνείδησή του για αυτό. Συνεπώς, η κατάσταση αυτή δεν μπορεί παρά να ασκεί σημαντική επίδραση στον καταλογισμό του δράστη και να οδηγεί σε επιεικέστερη ποινική του αντιμετώπιση. Ωστόσο, η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών του δράστη συνεπάγεται στις περισσότερες των περιπτώσεων ανεπαρκή τους ανάπτυξη, διαπίστωση που σε καμία περίπτωση δεν συνάδει με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής. Εκεί η πνευματική κατάσταση του δράστη είναι πλήρης και άριστα ανεπτυγμένη, και απλώς διαταράσσεται προσωρινά, λόγω ενός γεγονότος που τον τάραξε.

Σε αντίθεση λοιπόν με τη νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών, η οποία έχει στις περισσότερες περιπτώσεις έναν περισσότερο «μόνιμο» χαρακτήρα και έχει ως αποτέλεσμα την άρση του καταλογισμού του

δράστη κατά τα άρθ. 34 και 36 ΠΚ, ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί ένα είδος παροδικής διατάραξης της συνείδησής του, η οποία στον εξωτερικό κόσμο γίνεται αντιληπτή ως «ανωμαλία», ως δηλαδή σοβαρή διαταραχή της κανονικής ψυχολογικής σχέσης μεταξύ του υποκειμένου και του εξωτερικού κόσμου¹⁴⁵. Εύκολα λοιπόν αντιλαμβάνεται κανείς, ότι στην περίπτωση του άρθ. 299§2 ΠΚ, η τέλεση άδικων πράξεων δεν αποτελεί στοιχείο του χαρακτήρα του δράστη, ο οποίος υπό κανονικές συνθήκες δεν θα επέλεγε να τελέσει μια ανθρωποκτονία.

Μελετώντας τη διάταξη του άρθ. 34 ΠΚ, διαπιστώνει κανείς ότι για τον αποκλεισμό του καταλογισμού απαιτείται να συντρέχουν ένα βιολογικό (περιγραφικό) και ένα ψυχολογικό (αξιολογικό) στοιχείο. Το βιολογικό στοιχείο συνίσταται στην διατάραξη της συνείδησης, η οποία εκδηλώνεται στον εξωτερικό κόσμο ακόμη και με σωματικές ενδείξεις (λχ. εφίδρωση, αύξηση καρδιακών παλμών κλπ). Το ψυχολογικό στοιχείο από την άλλη πλευρά, συνίσταται στη διαπίστωση του κατά πόσο η διατάραξη αυτή επέδρασε στη νόηση του δράστη, ώστε αυτός να μην μπορούσε να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του, ή – ακόμα και εάν μπορούσε να το αντιληφθεί – να μη μπορούσε να συμπεριφερθεί σύμφωνα με την αντίληψή του αυτή¹⁴⁶.

Είναι αδιάφορο για την συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθ. 34 ΠΚ το κατά πόσο η διατάραξη της συνείδησης οφείλεται σε παθολογικά αίτια (πχ. παραλήρημα από υψηλό πυρετό) ή σε φυσιολογικά αίτια (πχ. έντονη οργή ή τρόμο, οξεία υπερκόπωση κ.ά.). Για την άρση του καταλογισμού αρκεί και μόνο η διαπίστωση ότι ο ψυχικός κόσμος του δράστη διαταράχθηκε σε μεγάλο βαθμό, ανεξάρτητα από το αίτιο που οδήγησε στην κατάσταση αυτή. Ωστόσο ορισμένοι θεωρητικοί διαφωνούν με την συγκεκριμένη άποψη. Ο Κωστάρας¹⁴⁷ λχ θεωρεί ότι έντονα συναισθήματα δεν μπορούν να προκαλέσουν διατάραξη της συνείδησης, καθώς ο άνθρωπος έχει τα μέσα για να χαλιναγωγήσει τα πάθη του.

145 Έτσι ο Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος*, εκδ. Σάκκουλα, 2006, σελ. 476, και ο Γ. - Α. Μαγκάκης, *Ποινικό Δίκαιο – Διάγραμμα Γενικού Μέρους*, εκδ. Παπαζήση, 1984, σελ. 296.

146 Α. Χαραλαμπάκης, *Διάγραμμα Ποινικού Δικαίου*, δ' έκδ. εκδ. Σάκκουλα, 1999, σελ. 272 επ.

147 Α. Κωστάρας, *Έννοιες και θεσμοί του Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 453.

Συνεπώς, το κοινό σημείο ανάμεσα στις διατάξεις των άρθ. 299 § 2 ΠΚ και 34 ΠΚ, είναι ότι αμφότερες αφορούν την διατάραξη τη του δράστη. Συγκεκριμένα, ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί μια διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών (και συγκεκριμένα της συνείδησης) του δράστη, η οποία όμως προέρχεται αποκλειστικά και μόνο από έντονη υπερένταση συναισθήματος ή πάθους. Οι υπόλοιπες μορφές διατάραξης της συνείδησης δεν εντάσσονται στο πεδίο εφαρμογής του 299 § 2 ΠΚ.

Αναφορικά δε με το κριτήριο που διαφοροποιεί τη διατάραξη της συνείδησης στις διατάξεις των άρθ. 299§2 και 34 ΠΚ, έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Κατά την Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου¹⁴⁸, η διαφορά τους εντοπίζεται στο αξιολογικό στοιχείο, καθώς στη διάταξη του άρθ. 34 ΠΚ απαιτείται να έχει εκλείψει εντελώς η ικανότητα του δράστη να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του, ενώ στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής αυτό δεν συμβαίνει.

Η κρατούσα τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία γνώμη είναι ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής βρίσκεται ένα στάδιο πριν το άρθ. 34 ΠΚ, με την αιτιολογία ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν επηρεάζει την ικανότητα του δράστη να αντιληφθεί το άδικο και να επιλέξει ή όχι να τελέσει την πράξη του¹⁴⁹.

Συμπερασματικά, αναφορικά με τη σχέση των άρθ. 299 § 2 ΠΚ και 34 ΠΚ, μπορεί να ειπωθεί ότι μοναδικό κοινό τους στοιχείο αποτελεί η διατάραξη της συνείδησης του δράστη. Ωστόσο, η διατάραξη της συνείδησης στο άρθ. 34 ΠΚ μπορεί να οφείλεται και σε μια υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους¹⁵⁰. Παρά ταύτα, στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής η διατάραξη της συνείδησης δε φτάνει σε ένταση το σημείο ανικανότητας για καταλογισμό. Οι δύο έννοιες επικαλύπτονται μόνο αναφορικά με τα γενεσιουργά τους αίτια, ωστόσο διαφέρουν ως προς το βαθμό που επηρεάζουν τον καταλογισμό του δράστη.

148 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 275 επ.

149 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 273, αλλά και της ίδιας, *Μελέτες Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 447 επ.

150 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. ΠΝ Σάκκουλας, 2002, σελ. 34-35.

Στη συνέχεια θα εξεταστεί η σχέση ανάμεσα στα άρθρ. 299§2 ΠΚ και 36 ΠΚ. Με την ανάγνωση των δύο αυτών διατάξεων, προκύπτει ότι κοινό στοιχείο ανάμεσα στο βρασμό ψυχικής ορμής στην μείωση του καταλογισμού κατά το άρθρ. 36 ΠΚ, είναι η διατάραξη (και όχι ο αποκλεισμός) της συνείδησης του δράστη. Ωστόσο, για να εφαρμοστεί το άρθρ. 36 απαιτείται η διατάραξη της συνείδησης του δράστη να είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της ικανότητάς του να αντιλαμβάνεται το άδικο των πράξεών του και να ενεργεί σύμφωνα με τη συνείδησή του για αυτό, ενώ για την εφαρμογή του άρθρ. 299 § 2 ΠΚ απαιτείται ο αποκλεισμός της ήρεμης σκέψης, ώστε ο δράστης να μην μπορεί να σταθμίσει τα αίτια που τον ωθούν προς το έγκλημα ή τον απωθούν από την τέλεσή του¹⁵¹.

Από τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, δεν μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση η υπερένταση του συναισθήματος ή πάθους, που έφεραν το δράστη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, να φτάσει σε τέτοια επίπεδα έντασης ώστε να υπάρξει ουσιαστική μείωση του καταλογισμού του δράστη. Εν όψει της διαπίστωσης αυτής, αποτέλεσε ζήτημα για τη θεωρία η δυνατότητα παράλληλης εφαρμογής των άρθρ. 299 § 2 ΠΚ και 36 ΠΚ.

Στην περίπτωση που ο βρασμός ψυχικής ορμής φτάσει στο σημείο ουσιαστικής μείωσης της ικανότητας για καταλογισμό, δεν υπάρχει ουσιαστικό ζήτημα για την εφαρμογή της διάταξης του άρθρ. 36 ΠΚ, καθώς η ουσιαστική αυτή μείωση του καταλογισμού του δράστη έχει ήδη αξιολογηθεί στο άρθρ. 299 § 2 ΠΚ. Συγκεκριμένα, σε αυτό έχουν αξιολογηθεί όλες οι πιθανές κλιμακώσεις στην ικανότητα του δράστη να διακρίνει και να επιλέξει το άδικο, μόνον όμως εάν αυτή οφείλεται σε αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους¹⁵² και σε καμία άλλη αιτία.

Εν όψει αυτού, η Συμεωνίδου – Καστανίδου¹⁵³ δίνει κατ' αρχήν αρνητική απάντηση στο ζήτημα της παράλληλης εφαρμογής των διατάξεων των άρθρ. 299§2 και 36 ΠΚ, βασιζόμενη στην απαγόρευση που θέτει το άρθρ. 85 ΠΚ αναφορικά με τη διπλή αξιολόγηση των πλαισίων ποινής όταν συντρέχουν λόγοι μείωσης της ποινής με ελαφρυντικές περιστάσεις.

151 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 27-28.

152 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 277.

153 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 375.

Συγκεκριμένα, από τη στιγμή που γίνεται δεκτό ότι η διατάραξη της συνείδησης στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής έχει ήδη αξιολογηθεί για τη διαμόρφωση του απειλούμενου πλαισίου ποινής στη διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, η παράλληλη εφαρμογή του άρθ. 36 ΠΚ θα προσέκρουε στη διάταξη του άρθ. 85 ΠΚ. Ωστόσο η ίδια δέχεται ότι η άποψη αυτή δύσκολα θα μπορούσε να γίνει δεκτή *de lege lata*.

Με την άποψη αυτή διαφωνεί ο Μπέκας¹⁵⁴, με το σκεπτικό ότι το άρθ. 85 ΠΚ αφορά τη διπλή μείωση της ποινής με βάση το άρθ. 83 ΠΚ. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η πρώτη μείωση έχει ήδη συνυπολογιστεί στην ίδια τη διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, ήτοι στον ίδιο τον κυρωτικό κανόνα, με αποτέλεσμα να μην απαγορεύεται νέα περαιτέρω μείωση των πλαισίων ποινής με το άρθ. 83 ΠΚ. Δεν επιτρέπεται από το ποινικό δίκαιο η αναλογική εφαρμογή στη συγκεκριμένη περίπτωση της διάταξης του άρθ. 85 ΠΚ, καθώς πρόκειται για απαγορευμένη αναλογική ερμηνεία σε βάρος του κατηγορουμένου.

Παρόμοια άποψη εξέφρασε και ο Ανδρουλάκης¹⁵⁵, θεωρώντας ότι είναι άτοπο να προβλέπονται τελικώς βαρύτερα πλαίσια ποινής για το δράστη μειωμένου ή μηδενικού καταλογισμού, απ' ότι για το δράστη που έδρασε σε βρασμό ψυχικής ορμής. Για το λόγο αυτό υποστηρίζει ότι, στην περίπτωση που δράστης μειωμένου καταλογισμού τελεί την πράξη του σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, θα πρέπει να εφαρμοστούν υποχρεωτικά σε συνδυασμό μεταξύ τους τα άρθ. 83 ΠΚ και 299 § 2 ΠΚ και να υπάρξει με τον τρόπο αυτό διπλή μείωση του προβλεπόμενου πλαισίου ποινής.

Συμπερασματικά, αναφορικά με τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα άρθ. 299 § 2 ΠΚ και 36 ΠΚ, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο μειωμένος καταλογισμός του δράστη, όταν οφείλεται στην υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους, είναι στοιχείο αρκετό, αλλά όχι αναγκαίο για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής. Έτσι, κατά την άποψη της Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, εάν η διατάραξη της συνείδησης φτάνει στο σημείο να μειώσει την ικανότητα του δράστη για διάκριση και επιλογή του αδίκου, τότε θα εφαρμοστεί μόνο η διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ, καθώς η αξιολόγηση της

154 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 150.

155 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικό Δίκαιο – Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλα, 1974, σελ. 50 επ.

μειωμένης ενοχής του δράστη έχει ήδη αξιολογηθεί στο κείμενο της εν λόγω διάταξης.

Κατά την άποψη της γράφουσας, παράλληλη εφαρμογή των διατάξεων των άρθ. 299 § 2 ΠΚ και 36 ΠΚ, καθώς και «νέα» περαιτέρω μείωση της ποινής κατά το άρθ. 83 ΠΚ δεν πρέπει να αποκλείεται εκ προοιμίου, με το σκεπτικό ότι προσκρούει στη διάταξη του άρθ. 85 ΠΚ. Μια τέτοια ερμηνεία των εν λόγω διατάξεων και αναλογική εφαρμογή του άρθ. 85 ΠΚ σε αυτή την περίπτωση αποβαίνει τελικά σε βάρος του κατηγορουμένου, και συνεπώς είναι απαγορευμένη από το ποινικό μας δίκαιο.

Εξ άλλου, δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής ότι στο άρθ. 299 § 2 ΠΚ τυποποιείται ένα αυτοτελές έγκλημα ανθρωποκτονίας και όχι μια προνομιούχα μορφή του βασικού εγκλήματος της ανθρωποκτονίας της παρ. 1 του ίδιου άρθρου, στο οποίο μάλιστα προβλέπεται ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ποινής, ανεξάρτητα από το εάν για τη διαμόρφωσή του συνυπολογίστηκε αυτή η ιδιότυπη κατάσταση μειωμένης αντίληψης του δράστη που είναι ο βρασμός ψυχικής ορμής. Επιπλέον, η διάταξη του άρθ. 36 ΠΚ αποτελεί διάταξη του γενικού μέρους του ΠΚ, με αποτέλεσμα να μπορεί να εφαρμοστεί και στις διατάξεις του ειδικού του μέρους, και συνεπώς σε όλα τα επιμέρους εγκλήματα που τυποποιούνται σε αυτό, συμπεριλαμβανομένου και αυτού που περιλαμβάνεται στη διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ.

Μείζον ζήτημα σχετικό με την προβληματική που μελετάται στη συγκεκριμένη ενότητα, στο οποίο αξίζει να αναφερθούμε είναι η θέση του βρασμού ψυχικής ορμής σε σχέση με τις ψυχικές καταστάσεις που περιγράφονται στις διατάξεις των άρθ. 34 και 36 ΠΚ. Στη νομολογία εκφράζεται σταθερά ή άποψη ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής βρίσκεται πριν τις καταστάσεις που περιγράφονται στα άρθ. 34 και 36 ΠΚ. Στον ίδιο τον ορισμό που δίνεται εξάλλου για το βρασμό ψυχικής ορμής αναφέρεται ότι δεν φτάνει μέχρι τη διατάραξη της συνείδησης, ώστε να αποκλείεται εντελώς ή να μειώνεται η ικανότητα του δράστη προς καταλογισμό¹⁵⁶.

156 Βλ. εντελώς ενδεικτικά: ΑΠ 109/1999 Ποιν.Χρ. 1999 σελ. 417, ΑΠ 1997/2001 Ποιν.Χρ. 2002 σελ. 790, ΑΠ 989/1999 Ποιν.Χρ. 2000 σελ. 500, ΑΠ 626/1986 Ποιν.Χρ. 86 σελ. 706, ΑΠ 225/1986 Ποιν.Χρ. 1986 σελ. 519, ΑΠ 571/1996 Ποιν.Χρ. 1997 σελ. 238. Αντίστοιχη άποψη εκφράστηκε και στα ακόλουθα Βουλευμάτα: Βουλ.Πλημ.Αθ. 4530/2001 Ποιν.Χρ. 2002 σελ. 556, Βουλ.Πλημ.Πειρ. 190/1997 Ποιν.Χρ. 97 σελ. 1368,

Στη νομολογία δικαιολογείται η ως άνω άποψη με το σκεπτικό ότι τα πάθη και τα έντονα συναισθήματα δεν δικαιολογούν διατάραξη της συνείδησης, καθώς ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να τις ελέγξει με τη θέλησή του. Ωστόσο, υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο δράστη που λειτουργεί γενικά ψύχραιμα και λογικά στη ζωή του και μία μόνο φορά προβαίνει στην εγκληματική του ενέργεια, παρασυρόμενος από κάποιο συναίσθημα ή πάθος που του προκάλεσε έντονη ψυχική υπερδιέγερση, και στον εγκληματία που ο οποίος έχει μια γενική ροπή προς τη διάπραξη εγκλημάτων. Ο δεύτερος λειτουργεί ψυχρά, υπολογιστικά και λογικά, και διαπράττει το έγκλημα επειδή το επιθυμεί, χωρίς να καθοδηγείται από τα συναισθήματά του, με αποτέλεσμα να είναι περισσότερο επικίνδυνος από έναν πρωτόπειρο εγκληματία, ο οποίος καμία ροπή προς το έγκλημα δεν έχει.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι «κάτι λιγότερο» από την κατάσταση πλήρους αποκλεισμού της συνείδησης που απαιτεί το άρθ. 34 ΠΚ. Κι αυτό διότι στην περίπτωση του άρθ. 299 § 2 ΠΚ δεν αποκλείεται η δυνατότητα του δράστη να διακρίνει το άδικο ή να το επιλέξει, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του άρθ. 34 ΠΚ¹⁵⁷. Βέβαια, κατά τον Παπαγεωργίου – Γονατά, αυτό το κάτι λιγότερο δεν μπορεί να αναφέρεται στο βιολογικό στοιχείο της (νοσηρής στην περίπτωση του άρθ. 34 ΠΚ) διατάραξης της συνειδήσεως, διότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν αποτελεί μια παθολογική κατάσταση του ανθρώπινου οργανισμού.

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει αναφορά στο εξής παράδοξο που έχει παρατηρηθεί αναφορικά με τα πλαίσια ποινής που προβλέπονται σε κάθε μία από τις διατάξεις των άρθρ. 299§2 και 36 ΠΚ,. Το πλαίσιο ποινής που διαμορφώνεται για το δράστη σύμφωνα με το άρθ. 36 ΠΚ είναι τελικώς βαρύτερο από εκείνο που διαμορφώνεται για τον δράστη που έδρασε σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής. Στην πρώτη περίπτωση ο δράστης απειλείται τελικά με πλαίσιο ποινής κάθειρξης 10 – 20 ετών (299 § 1 ΠΚ + 36 ΠΚ), ενώ στη δεύτερη περίπτωση του άρθ. 299 § 2 ΠΚ απειλείται με πλαίσιο ποινής κάθειρξης 5 – 20 ετών.

Παρά το γεγονός ότι ο δράστης μειωμένου καταλογισμού αντιμετωπίζεται κατά κανόνα επεικέστερα, ο Μπέκας εξέφρασε την άποψη

157 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Μελέτες Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 451.

ότι η επιλογή του ποινικού νομοθέτη στη συγκεκριμένη περίπτωση δικαιολογείται ως ένα βαθμό από το γεγονός ότι στο άρθ. 299 § 2 ΠΚ απαιτείται να υπάρχει η ψυχική υπερένταση πριν την τέλεση της πράξης, ενώ στην περίπτωση του άρθ. 36 ΠΚ, οι συνθήκες μειωμένου καταλογισμού εξετάζεται μόνο κατά την τέλεση του εγκλήματος¹⁵⁸. Την άποψη ότι η κατάσταση του δράστη κατά το προγενέστερο της τέλεσης της πράξης στάδιο (ήτοι κατά το στάδιο λήψης της απόφασης) μπορεί να επιδράσει στον καταλογισμό του δράστη εξέφρασε και η Καϊάφα – Γκμπάντι¹⁵⁹.

Αξιοσημείωτο στην περίπτωση αυτή είναι το γεγονός ότι τα πλαίσια ποινής που διαμορφώνονται με τη διάταξη του άρθ. 36 ΠΚ είναι τελικώς αυστηρότερα από εκείνα που διαμορφώνονται με βάση τη διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ. Παρατηρείται λοιπόν το φαινόμενο ο ποινικός μας νομοθέτης να αντιμετωπίζει αυστηρότερα το δράστη ο οποίος έχει μειωμένη ικανότητα για καταλογισμό και λιγότερο αυστηρά το δράστη που τελεί την πράξη του όντας σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.

Ενώ με μία πρώτη ματιά το σχήμα αυτό φαίνεται αντίθετο στο αίσθημα δικαίου, αφού ο δράστης μειωμένου καταλογισμού αντιμετωπίζεται κατά κανόνα ευνοϊκότερα από το νομοθέτη. Ωστόσο, το φαινομενικά οξύμωρο αυτό σχήμα δικαιολογείται εάν αναλογιστεί κανείς ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής απαιτείται να συντρέχει πριν την τέλεση της πράξης, ήτοι σε στάδιο προγενέστερο του εγκλήματος, ενώ το γεγονός που οδηγεί σε μειωμένη ικανότητα για καταλογισμό απαιτείται να συντρέχει μόνο κατά τη στιγμή της τέλεσης της πράξης.

Έχοντας αναπτύξει στην ενότητα αυτή τις βασικές θέσεις της θεωρίας και της νομολογίας αναφορικά με τη σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με τον καταλογισμό, και πάντοτε με βάση τον ορισμό που δόθηκε για την έννοια αυτή, οφείλω στο σημείο αυτό να αναφέρω την δική μου προσωπική θέση επάνω στο ζήτημα. Θεωρώ ότι η ψυχική υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους που προϋποτίθεται για την εφαρμογή του άρθ. 299 § 2 ΠΚ δεν

158 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 140.

159 Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Χαρακτηριστικά του βρασμού ψυχικής ορμής στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας*, Υπεράσπιση, 1993, σελ. 179-180.

αποκλείεται να φτάσει σε τέτοια επίπεδα έντασης ώστε να μειώσει ή ακόμα και να αποκλείσει εντελώς την δυνατότητα του δράστη να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του. Συνεπώς, εάν η υπερένταση του συναισθήματος ή του πάθους είναι αρκετά έντονη, δεν αποκλείεται να φτάσουμε στο σημείο της μείωσης ή ακόμη και πλήρους αποκλεισμού του καταλογισμού του δράστη της ανθρωποκτονίας. Ωστόσο, στην πράξη σπάνια ανακύπτει ζήτημα του ποια διάταξη τελικώς θα εφαρμοστεί.

Από τα όσα αναφέρθηκαν, καταλαβαίνει κανείς ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής παρουσιάζεται μεν ως έννοια συγγενής με τον μειωμένο καταλογισμό, ωστόσο δεν ταυτίζεται απόλυτα με αυτόν¹⁶⁰. Αυτό διότι πρόκειται μεν και στις δύο περιπτώσεις για μία μορφή διατάραξης της συνείδησης του δράστη, ωστόσο το άρθ. 299 § 2 ΠΚ εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις έντονης ψυχικής υπερδιέγερσης, ενώ το άρθρο 36 ΠΚ εφαρμόζεται σε άλλες περιπτώσεις που μπορούν να μειώσουν τον καταλογισμό, όπως οι περιπτώσεις αναίτιας μέθης, υπερκόπωσης κ.ά.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι όλοι οι θεωρητικοί που έχουν ασχοληθεί με το βρασμό ψυχικής ορμής έχουν μελετήσει τη σχέση του με τον καταλογισμό (όπως αυτός αντιμετωπίζεται από τα άρθρα 34 και 36 ΠΚ, αν και πολλοί από αυτούς δεν έχουν λάβει σαφή θέση για το ζήτημα. Παρά ταύτα, έχει υποστηριχθεί τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία η άποψη ότι, αναφορικά με το ζήτημα του καταλογισμού, ο βρασμός ψυχικής ορμής βρίσκεται ανάμεσα στα άρθ. 34 και 36 ΠΚ. Ωστόσο, μάλλον ορθότερη φαίνεται η άποψη που υποστηρίζει ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής βρίσκεται πριν τα άρθρα 34 και 36 ΠΚ.

3. Η ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 84§2 γ' ΠΚ.

Για την αναγνώριση της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ απαιτείται ο δράστης να έχει προβεί στην τέλεση του εγκλήματος λόγω οργής ή βίαιης θλίψης που του προκάλεσε προγενέστερη σε βάρος του άδικη συμπεριφορά από τον παθόντα. Απαιτείται δηλαδή τα στοιχεία αυτά να

¹⁶⁰ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 27.

κατευθύνουν απόλυτα την απόφαση και τις ενέργειες του δράστη, έτσι ώστε να δημιουργείται ένας αιτιώδης σύνδεσμος, μια σχέση αιτίου – αιτιατού ανάμεσα στην οργή του δράστη και στην πράξη του¹⁶¹.

Η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ εντάσσεται επίσης στο χώρο της ενοχής, καθώς ο δικαιολογητικός λόγος για τον οποίο προβλέπεται μείωση των πλαισίων ποινής σύμφωνα με το άρθ. 83 ΠΚ στην περίπτωση αυτή, είναι ακριβώς το γεγονός ότι λόγω της βίαιης οργής ή θλίψης που νιώθει ο δράστης δεν μπορεί να έχει τον πλήρη έλεγχο των πράξεών του και της συμπεριφοράς του. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται και η ομοιότητα του βρασμού ψυχικής ορμής και της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ. Ωστόσο, ενώ στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής, αλλά και των άρθ. 34 και 36 ΠΚ (που επίσης εντάσσονται στο χώρο της ενοχής του δράστη) ενδιαφέρει ο βαθμός μείωσης της ενοχής, δε συμβαίνει το ίδιο και με την ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ.

Με μια πρώτη ανάγνωση του σχετικού άρθρου, προκύπτει ότι η διάταξη του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ αναφέρεται σε οργή, βίαιη θλίψη ή αγανάκτηση του δράστη – καταστάσεις που μόνο ψυχική ηρεμία δεν μαρτυρούν. Με αυτό το δεδομένο, γεννήθηκε το ερώτημα κατά πόσο στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας από πρόθεση, θα πρέπει η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ να εφαρμόζεται μόνο σε συνδυασμό με το άρθ. 299 § 2 ΠΚ, ή αν είναι δυνατόν ο δράστης να τέλεσε την ανθρωποκτονία σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, παρόλο που ωθήθηκε στην τέλεσή της από οργή ή βίαιη θλίψη που του προκάλεσε κάποια άδικη πράξη που τέλεσε σε βάρος του το θύμα.

Η Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου υποστήριξε ότι η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ βρίσκεται σε σχέση υπαλληλίας με το άρθ. 299 § 2 ΠΚ¹⁶², διότι πρόκειται μεν και στις δύο περιπτώσεις για καταστάσεις στις οποίες διαταράσσεται η συνείδηση του δράστη, ωστόσο για να γίνει δεκτή η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ, θα πρέπει η διατάραξη της συνείδησης να οφείλεται μόνο στην οργή ή βίαιη θλίψη του δράστη, η οποία μάλιστα θα έχει προκληθεί από προηγούμενη άδικη σε βάρος του πράξη, και όχι σε οποιαδήποτε υπερένταση συναισθήματος ή πάθους.

161 Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος*, εκδ. Σάκκουλας, 2006, σελ. 137.

162 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 280 - 281.

Με δεδομένο λοιπόν ότι τόσο ο βρασμός ψυχικής ορμής όσο και η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ οφείλονται στην ίδια ουσιαστικά αιτία, την οργή του δράστη, είναι λογικό το άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ να συνεπάγεται και την παράλληλη εφαρμογή του άρθ. 299 § 2 ΠΚ. Ωστόσο, αυτό δεν είναι απόλυτο.

Συγκεκριμένα, από την ίδια¹⁶³ έχει υποστηριχθεί ότι η προγενέστερη άδικη πράξη που τελέστηκε εναντίον του δράστη, καθώς και η προηγούμενη ανάρμοστη συμπεριφορά του παθόντος αποτελούν παράγοντες που υποβοηθούν την περιαγωγή του δράστη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής. Υπάρχει συνεπώς μια σχέση αλληλουχίας μεταξύ τους, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός αυτοτελούς λόγου μείωσης της ενοχής. Εκείνο μάλιστα το οποίο αξίζει να παρατηρήσει κανείς, είναι το γεγονός ότι στο δράστη στην περίπτωση αυτή αντιστοιχεί μικρότερη ποινή από εκείνη που θα προέκυπτε από το συνδυασμό των άρθ. 299 § 1 ΠΚ και 83 ΠΚ.

Η άποψη αυτή, παρότι βάσιμη αναφορικά με τα επιχειρήματά της, δεν φαίνεται να λαμβάνει υπόψη την βούληση του ποινικού νομοθέτη. Τόσο στην διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ όσο και σε εκείνη του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ, ο νομοθέτης αρκείται στη διακρίβωση των ψυχολογικών αιτίων που οδήγησαν το δράστη στην τέλεση της ανθρωποκτονίας. Ωστόσο, ενώ για την συνδρομή της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84§2 γ' ΠΚ, αρκεί και μόνο η διακρίβωση αυτού του βιολογικού στοιχείου, για την κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής απαιτείται και ένα επιπλέον στοιχείο, αξιολογικό αυτή τη φορά: ο δράστης να έχει απωλέσει εξ αιτίας αυτού την ικανότητά του να σταθμίζει τα αίτια που τον ωθούν προς την τέλεση της πράξης ή τον απωθούν από αυτήν¹⁶⁴.

Επομένως, παρά το γεγονός ότι στη διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ ο ποινικός νομοθέτης προσδιορίζει την υψηλή ένταση που πρέπει να έχει η συναισθηματική κατάσταση του δράστη, δε συμβαίνει το ίδιο και στην διάταξη του άρθ. 84 §2 γ' ΠΚ. Συνεπώς, προκύπτει ότι η αναγνώριση της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ δεν συνεπάγεται σε κάθε

163 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου της Εταιρίας Ελληνικού Ποινικού Δικαίου*, σελ. 162.

164 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλας 2001, σελ. 215.

περίπτωση και την εφαρμογή του άρθ. 299 § 2 ΠΚ¹⁶⁵.

Αντίστοιχη προβληματική δημιουργήθηκε και σχετικά με το ζήτημα του κατά πόσο μπορεί να υπάρξει παράλληλη εφαρμογή των άρθ. 299 § 1 ΠΚ και της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ. Η καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν θα πρέπει να αποκλείεται εκ προοιμίου, με το σκεπτικό ότι οι δύο διατάξεις είναι αντικρουόμενες λογικά. Σε κάθε περίπτωση που ο δράστης δεν βρίσκεται σε βρασμό ψυχικής ορμής κατά τη λήψη της απόφασης και την τέλεση της πράξης, ή κατά το μεταξύ τους χρονικό διάστημα, ενώ αποδεικνύεται πως σε κάποια από τα χρονικά αυτά σημεία βρισκόταν σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας, τότε θα εφαρμοστεί η παράγραφος 1 του άρθ. 299 ΠΚ. Δεν αποκλείεται όμως κατά την τέλεση της πράξης συντρέχουν οι όροι του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ, με αποτέλεσμα η εφαρμογή της ελαφρυντικής περίπτωσης που προβλέπει είναι δυνατή.

Η άποψη που προαναφέρθηκε έγινε δεκτή στην θεωρία από τον Μπέκα¹⁶⁶. Ωστόσο, γίνεται σε πολλές περιπτώσεις δεκτή από την νομολογία. Στην ΑΠ 343/2000¹⁶⁷ λχ έγινε δεκτό ότι δεν είναι αντιφατική η παράλληλη εφαρμογή των διατάξεων των άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ και 299 § 1 ΠΚ, διότι « ... η ανάρμοστη συμπεριφορά του παθόντος και η συνεπεία αυτού αναγνώριση της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ και ο βρασμός ψυχικής ορμής του δράστη, δεν βρίσκονται σε σχέση ταυτότητας, έτσι ώστε η παραδοχή του ενός να καθιστά αναγκαία και την παραδοχή του άλλου, αλλά σε σχέση αιτίου και ενδεχομένως αιτιατού, εφόσον προέκυπτε ότι πράγματι βρισκόταν σε τέτοια κατάσταση ο δράστης λόγω της συμπεριφοράς του παθόντος...».

Ακόμη, στο υπ' αριθ. 58/1991 Βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Βόλου¹⁶⁸ αναφέρεται ότι το αίσθημα οργής ή θλίψης που μπορεί να νιώθει ο δράστης λόγω της συμπεριφοράς του μετέπειτα παθόντος και τον οδήγησε τελικά στην τέλεση της ανθρωποκτονίας, το οποίο αρκεί για να του αναγνωριστεί η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 27 § 2 γ' ΠΚ, δεν

165 Μ. Καϊάφα – Γμπάντι, *Η φύση και η λειτουργία των ελαφρυντικών περιστάσεων του άρθ. 84 ΠΚ*, τιμητικός τόμος εις μνήμην Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκια, τ. Α', 1986, σελ. 31 επ.

166 Γ. Μπέκας, *Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκουλας, 2004, σελ. 150.

167 Δημοσιευμένη στα Ποιν.Χρ. 2000, σελ. 897.

168 Δημοσιευμένη στην Υπεράσπιση 1992, σελ. 107.

είναι απαραίτητο ότι μπορεί να θεμελιώσει και βρασμό ψυχικής ορμής, με αποτέλεσμα στην περίπτωση αυτή να θεωρείται ότι ο δράστης βρισκόταν σε ήρεμη ψυχική κατάσταση. Αποσυνδέεται λοιπόν στο συγκεκριμένο Βούλευμα ο βρασμός ψυχικής ορμής από το μεμονωμένο αίσθημα οργής ή θλίψης που τον προκαλεί.

Η ίδια γνώμη εκφράζεται ακριβέστερα και στην ΑΠ 1154/1988¹⁶⁹, στην οποία αναφέρεται ρητώς ότι τα συναισθήματα της οργής ή της θλίψης, όπως νοούνται ως μορφές διατάραξης της συνείδησης στο άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ, δεν είναι απαραίτητο ότι θα φτάσουν σε τέτοιο σημείο έντασης ώστε ο δράστης να απωλέσει την ικανότητά του να σταθμίσει τα αίτια που τον ωθούν προς την τέλεση της ανθρωποκτονίας και εκείνων που τον αποτρέπουν από αυτή. Πρόκειται συνεπώς για μια ψυχολογική κατάσταση του δράστη, η οποία όμως δεν τον φέρνει σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, με αποτέλεσμα να μπορεί να υπάρξει παράλληλη εφαρμογή των διατάξεων των άρθ. 299 §1 ΠΚ και 84 § 2 γ' ΠΚ. Επιπλέον, σε λογική συνέπεια με το σκεπτικό της, η ανωτέρω αρεοπαγίτικη απόφαση δεν αποκλείει ούτε την παράλληλη εφαρμογή των διατάξεων των άρθ. 299 § 1 ΠΚ και 84 § 2 γ' ΠΚ, αν τα συναισθήματα του δράστη φτάσουν σε τέτοιο σημείο έντασης ώστε να αποκλείσουν την ήρεμη σκέψη του.

Ωστόσο, ορθότερη φαίνεται μάλλον η αντίθετη άποψη, την οποία εξέφρασαν στη θεωρία τόσο ο Παπαγεωργίου – Γονατάς¹⁷⁰ όσο και η Καϊάφα – Γκμπάντι¹⁷¹. Συγκεκριμένα, ο Παπαγεωργίου – Γονατάς θεωρεί τελείως ασυμβίβαστο με τη λογική το συμπέρασμα ότι ο δράστης έδρασε σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας, ενώ την ίδια στιγμή διακατέχονταν από συναισθήματα οργής ή θλίψης τα οποία διατάραξαν (έστω και εν μέρει) τη συνειδησιακή του διαύγεια. Ένα τέτοιο συμπέρασμα άλλωστε θα ήταν και εντελώς αντίθετο προς την κοινωνική πραγματικότητα.

Αντιστοίχως, η Καϊάφα – Γκμπάντι υποστηρίζει την ίδια άποψη, στηριζόμενη στο γράμμα του νόμου. Συγκεκριμένα, στη διάταξη του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ απαιτείται ο δράστης να έχει «παρασυρθεί» στην πράξη του από

169 Δημοσιευμένη στα Ποιν.Χρ. ΛΘ, σελ. 97

170 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλας 2001, σελ. 218.

171 Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, *Η φύση και η λειτουργία των ελαφρυντικών περιστάσεων του άρθ. 84 ΠΚ*, τιμητικός τόμος εις μνήμην Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκια, τ. Α', 1986, σελ. 37.

οργή ή βίαιη θλίψη. Συνεπώς, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα προαναφερόμενα συναισθήματα θα πρέπει να έχουν διαταράξει ως ένα βαθμό τη συνειδησιακή διαύγεια του δράστη, με αποτέλεσμα εκείνος να μην έχει πλέον τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα στο δίκαιο και στο άδικο. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί φυσικά να υποστηριχθεί για ένα δράστη που βρίσκεται σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας, καθώς στην περίπτωση αυτή η ικανότητά του να επιλέξει μεταξύ δικαίου και αδικού δεν έχει επηρεαστεί καθόλου. Συνεπώς, είναι λογικά ασυμβίβαστο να δεχόμαστε αφενός ότι έχει διαταραχθεί η ψυχική κατάσταση του δράστη, και μάλιστα σε τέτοιο σημείο ώστε να αδυνατεί να επιλέξει ανάμεσα στο δίκαιο και το άδικο, και αφετέρου να θεωρούμε ότι ο συγκεκριμένος δράστης βρισκόταν σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας. Άλλωστε, όπως ήδη έχει τονιστεί παραπάνω, η απουσία βρασμού ψυχικής ορμής δεν συνεπάγεται σε καμία περίπτωση την ύπαρξη ψυχικής ηρεμίας. Αμφότερες είναι ψυχικές καταστάσεις του δράστη που πρέπει να διακριβώνονται θετικά.

Εξ άλλου, σε περίπτωση που τα συναισθήματα οργής ή βίαιης θλίψης του δράστη, που απαιτούνται στο άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ κορυφωθούν σε ένταση και φτάσουν σε σημείο πρόκλησης βρασμού ψυχικής ορμής, η ποινή του δράστη δεν θα υποστεί διπλή μείωση στα πλαίσιά της. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε μια αυθαίρετη διπλή αξιολόγηση εκ μέρους του εφαρμοστή του δικαίου ενός χαρακτηριστικού που έχει ήδη αξιολογηθεί στα πλαίσια της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ. Η επιθυμία άλλωστε του ποινικού νομοθέτη να μην υπάρξει διπλή μείωση των πλαισίων ποινής, όταν συντρέχουν παράλληλα δύο λόγοι μείωσής της, αποτυπώνεται και στη διάταξη του άρθ. 85 ΠΚ.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε σε ένα άλλο ζήτημα, το οποίο απασχόλησε τη θεωρία αναφορικά με το βρασμό ψυχικής ορμής. Το ζήτημα αυτό είναι ο προσδιορισμός των πλαισίων ποινής στην περίπτωση που η διάταξη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ συρρέει όχι με την ελαφρυντική περίσταση του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ, αλλά με άλλες ελαφρυντικές περιστάσεις που αναφέρονται στο άρθ. 84. Είναι λχ δυνατή η διπλή μείωση των πλαισίων ποινής όταν λχ. ο δράστης μιας ανθρωποκτονίας σε βρασμό ψυχικής ορμής είχε ζήσει κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα έντιμο βίο, ή σε περίπτωση που μετά την πράξη του επέδειξε καλή συμπεριφορά ή ειλικρινή μετάνοια και επιχείρησε να άρει τις συνέπειες της πράξης του; Αντίστοιχα, πώς θα αντιμετωπίζονταν ποινικά ο εν λόγω δράστης, εάν είχε ωθηθεί στην πράξη του από όχι ταπεινά

αίτια, ή από μεγάλη ένδεια, ή εάν την πράξη την τέλεσε υπακούοντας σε εντολή προσώπου στο οποίο όφειλε υπακοή ή με το οποίο βρισκόταν σε σχέση εξάρτησης;

Καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό φαίνεται να δίνει ο Παπαγεωργίου – Γονατάς, ο οποίος μάλιστα επισημαίνει, εκτός των άλλων, ότι είναι εξ άλλου δογματικά ορθό να υπάρχει διπλή μείωση της ποινής όταν συρρέουν ελαφρυντικές περιστάσεις του άρθ. 84 § 2 ΠΚ με το βρασμό ψυχικής ορμής, καθώς στις περιπτώσεις αυτές ο δράστης καταβάλλει πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια για να αυτοσυγκρατηθεί από την τέλεση του εγκλήματος σε σχέση με έναν πλήρως ικανό προς καταλογισμό δράστη. Σε περίπτωση λοιπόν που δεν το καταφέρει, θα πρέπει παρά ταύτα να αντιμετωπίζεται επιεικέστερα από τον εφαρμοστή του δικαίου, και να τύχει διπλής μείωσης της ποινής του¹⁷².

Αναφορικά με το ζήτημα αυτό, η Συμεωνίδου – Καστανίδου, προέβη σε διάκριση των ελαφρυντικών περιστάσεων σε εκείνες που αφορούν το χώρο της ενοχής και σε εκείνες που εντάσσονται έξω από αυτόν¹⁷³. Συγκεκριμένα, θεωρεί ότι την ενοχή αφορούν οι ελαφρυντικές περιστάσεις των περιπτώσεων β' και γ' της παρ. 2 του άρθ. 84 ΠΚ, ήτοι αυτές των μη ταπεινών αιτίων και της προγενέστερης ανάρμοστης συμπεριφοράς του παθόντος, ενώ τοποθετεί εκτός του χώρου της ενοχής τις ελαφρυντικές περιστάσεις των άρθ. 84 § 2 περ. α (πρότερου έντιμου βίου), δ (ειλικρινή μετάνοια) και ε (καλή συμπεριφορά για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την τέλεση της πράξης).

Με βάση την ως άνω διάκριση των ελαφρυντικών περιστάσεων, η Συμεωνίδου – Καστανίδου θεωρεί ότι όταν συρρέουν με τον βρασμό ψυχικής ορμής εκείνες που δεν εντάσσονται στο χώρο της ενοχής (84 § 2 περ. α, δ και ε), τότε θα πρέπει να μειώνεται το απειλούμενο πλαίσιο ποινής σύμφωνα με το άρθ. 83 ΠΚ. Ωστόσο, έχουν υποστηριχθεί διαφορετικές απόψεις αναφορικά με τα κακουργήματα, τα οποία απειλούνται με ποινή κάθειρξης, και ιδιαίτερα σε εγκλήματα που το κατώτερο όριο του πλαισίου της απειλούμενης ποινής είναι κάτω των 10 ετών, ενώ το ανώτερο άνω των 10

172 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλας 2001, σελ. 62.

173 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, β' έκδ., 2001, σελ. 374 επ.

ετών. Η κρατούσα γνώμη θεωρεί ότι η μείωση της ποινής στα συγκεκριμένα εγκλήματα θα πρέπει να αφορά το ανώτατο όριο του πλαισίου της απειλούμενης ποινής, με αποτέλεσμα το νέο πλαίσιο ποινής να διαμορφώνεται στα 2-12 έτη σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με την περίπτωση β του άρθ. 83 ΠΚ. Ωστόσο, η Συμεωνίδου – Καστανίδου διαφωνεί με την κρατούσα άποψη και θεωρεί ότι στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να γίνει μια σύνθεση των περιπτώσεων β και γ του άρθ. 83 ΠΚ, με αποτέλεσμα το νέο πλαίσιο της απειλούμενης ποινής να διαμορφώνεται στα 1-12 έτη κάθειρξης.

Εξετάζοντας, τέλος, την περίπτωση της συρροής του βρασμού ψυχικής ορμής με το ελαφρυντικό «των μη ταπεινών αιτίων», ορθότερο θα ήταν να δεχθούμε ότι και στην περίπτωση αυτή είναι δυνατή περαιτέρω μείωση της ποινής του δράστη της ανθρωποκτονίας. Η γνώμη αυτή υποστηρίχθηκε στην θεωρία από τον Μπέκα¹⁷⁴, ο οποίος επισημαίνει ότι η διπλή μείωση των πλαισίων της απειλούμενης ποινής είναι νοητή μόνο στην περίπτωση που ο λόγος μείωσης της ποινής δεν είχε ήδη αξιολογηθεί στα πλαίσια της διάταξης του άρθ. 299 § 2 ΠΚ. Αυτό συμβαίνει μεν στην περίπτωση της ελαφρυντικής περίπτωσης της περίπτωσης γ' του άρθ. 84 § 2 ΠΚ, καθώς τόσο σε αυτή όσο και στον βρασμό ψυχικής ορμής αξιολογείται η ψυχολογική κατάσταση του δράστη κατά τη χρονική στιγμή τέλεσης του εγκλήματος, ωστόσο δεν συμβαίνει το ίδιο και στην περίπτωση της ελαφρυντικής περίπτωσης «των μη ταπεινών αιτίων», καθώς στην περίπτωση αυτή αξιολογούνται άλλα, περισσότερο αντικειμενικής φύσεως, γενεσιουργά του εγκλήματος γεγονότα. Με την άποψη αυτή φαίνεται να συντάσσεται και ο Παπαγεωργίου – Γονατάς¹⁷⁵.

Από τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω προκύπτει ότι η διπλή μείωση των πλαισίων της απειλούμενης ποινής στην περίπτωση που συρρέουν ο βρασμός ψυχικής ορμής με κάποια από τις ελαφρυντικές περιστάσεις που περιγράφονται στο άρθ. 84 § 2 ΠΚ είναι νοητή και δεν πρέπει να αποκλείεται εκ προοιμίου, με βάση την απαγόρευση του άρθ. 85 ΠΚ.

174 Γ. Μπέκα, *Εγκλήματα κατά της ζωής και της υγείας*, εκδ. Σάκκουλα, 2002, σελ. 84.

175 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο Ποινικό Δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Σάκκουλας 2001, σελ. 62.

III. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

1. Ο βρασμός ψυχικής ορμής στην περίπτωση του «τυραννικού συζύγου» υπό το πρίσμα των αποφάσεων του ΜΟΕφΑθ 105,106,109 και 110 / 2008.

Ένα ζήτημα ιδιαίτερου ποινικού ενδιαφέροντος, με το οποίο συνδέεται άμεσα η διδασκαλία του ποινικού δικαίου για το βρασμό ψυχικής ορμής, αποτελεί η ποινική αξιολόγηση της συζυγοκτονίας στην περίπτωση του αποκαλούμενου «τυραννικού συζύγου».

Πρόκειται για την περίπτωση κατά την οποία μια κακοποιημένη σύζυγος¹⁷⁶, η οποία, βίωνε συχνά και σε τακτικά χρονικά διαστήματα στο παρελθόν περιστατικά βίας ή συμπεριφορές κακοποίησης σε βάρος της από τον «τύραννο» σύζυγό της, καταλήγει να κάνει προληπτική χρήση βίας σε βάρος του¹⁷⁷, θανατώνοντάς τον την ώρα που εκείνος είναι αδύναμος να αντιδράσει (λχ. όταν κοιμάται), προκειμένου να απαλλαγεί από κάθε επόμενη κακοποίηση. Πρόκειται για ένα ευρύ φάσμα υποθέσεων, οι οποίες αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα του φαινομένου της ενδοοικογενειακής κακοποίησης.

Το φαινόμενο της γυναίκας η οποία αποφάσισε να θανατώσει τον «τύραννο» σύζυγό της, προκειμένου να αποφύγει μελλοντική κακοποίησή της, εγείρει πολλά θέματα προς συζήτηση, τα οποία μάλιστα ενδιαφέρουν το ποινικό δίκαιο. Καθώς μάλιστα το φαινόμενο αυτό δεν εντάσσεται αποκλειστικά στο πεδίο έρευνας μόνο της Νομικής Επιστήμης, αλλά και της

176 Η αναφορά σε γυναίκα (και όχι σε άνδρα) δράστη στην συγκεκριμένη περίπτωση γίνεται για λόγους στατιστικούς και μόνο, καθώς οι περιπτώσεις στις οποίες άνδρας προβαίνει σε ανθρωποκτονία της τυραννικής συζύγου του, η οποία επί έτη τον κακοποιούσε σωματικά ή / και ψυχολογικά είναι σημαντικά λιγότερες αριθμητικά, σε σχέση με τις περιπτώσεις που το ίδιο έγκλημα τελείται από γυναίκα. Βλ. σχετικά και την έκθεση της World Bank του 1993, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα www.worldbank.org

177 Κ. Βαθιώτης, *Τυραννικός σύζυγος και χρήση προληπτικής βίας*, ΠοινΔικ 10/2012, σελ. 872 επ.

Ψυχολογίας, για την πληρέστερη κατανόησή του είναι επιτακτική η ανάγκη διεπιστημονικής διερεύνησης και μελέτης του.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας θα παρουσιαστούν αρχικά τα βασικά χαρακτηριστικά τόσο της κακοποιημένης συζυγοκτόνου όσο και του τυραννικού συζύγου της, στη συνέχεια θα γίνει μια παρουσίαση των μεθόδων με τις οποίες αντιμετωπίζεται ποινικά η γυναίκα αυτή, ενώ τέλος θα γίνει αναφορά στο πολυσυζητημένο (ιδιαίτερα στο αγγλοσαξονικό δίκαιο) «Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας» (“The Battered Woman Syndrome”), όπως αυτό παρουσιάστηκε το πρώτον τη δεκαετία του 1970 από την Αμερικανίδα ψυχολόγο Lenore Walker.

i. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του θύτη και του θύματος.

Ανάμεσα στα κοινά χαρακτηριστικά όλων των κακοποιημένων γυναικών, σύμφωνα με την έρευνα της L. Walker¹⁷⁸, είναι η χαμηλή τους αυτοεκτίμηση, καθώς συχνά αναλαμβάνουν οι ίδιες την ευθύνη για τη βία που υφίστανται, θεωρώντας ότι φταίνε ως ένα βαθμό και οι ίδιες, προκαλώντας με τη συμπεριφορά τους το σύζυγό τους¹⁷⁹. Παρά τη χαμηλή τους αυτοεκτίμηση όμως, πιστεύουν ότι κανένας άλλος δεν μπορεί να τις βοηθήσει να απαλλαγούν από την κατάσταση στην οποία ζουν. Οι γυναίκες αυτές είναι συνήθως γυναίκες με παραδοσιακά πρότυπα, οι οποίες ακολουθούν τα στερεότυπα παλαιότερων εποχών σχετικά με το ρόλο των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια. Λόγω αυτών των αντιλήψεων συμπεριφέρονται μεν παθητικά στον κοινωνικό τους περίγυρο, ωστόσο όποτε παρουσιάζεται ανάγκη, βρίσκουν τη δύναμη για να αντιδράσουν για να προστατεύσουν το προσωπικό τους περιβάλλον, ώστε να αποφύγουν

178 L. Walker, *The Battered Woman Syndrome*, Springer Publishing Company, 1979, σελ. 3 επ.

179 Πρόκειται για ένα συνηθισμένο μύθο αναφορικά με την κακοποίηση: πάντα το θύμα ευθύνεται για την κακοποίηση που υφίσταται, αφού το ίδιο το θύμα την προκάλεσε με τη συμπεριφορά του. Τα θύματα κακοποίησης αισθάνονται συχνά ενοχές για την κακοποίησή τους, και η αντιμετώπιση αυτών των αισθημάτων ενοχής είναι ένα σημαντικό και πρωτεύον σημείο της θεραπευτικής διαδικασίας που ακολουθείται από τους ειδικούς ψυχικής υγείας.

μεγαλύτερη κακοποίηση ή και το θάνατό τους¹⁸⁰. Συχνά μάλιστα έχουν και έντονες ψυχοσωματικές αντιδράσεις, λόγω του τρόμου ή του θυμού που αισθάνονται για το δυνάστη τους¹⁸¹.

Παρόμοια όμως χαρακτηριστικά έχουν και οι άνδρες που κακοποιούν τις συζύγους τους. Είναι και εκείνοι άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση, τα οποία όμως αποδέχονται τις κλασικές (παρωχημένες πια στις μέρες μας) στερεότυπες αντιλήψεις για την υπεροχή του ανδρικού φύλου και για το ρόλο του άνδρα μέσα στην οικογένεια. Συνηθίζουν να ζηλεύουν παθολογικά τις συζύγους τους και να τις κατηγορούν για οτιδήποτε συμβαίνει, ενώ προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους με τη βοήθεια ουσιών (αλκοόλ, ναρκωτικές ουσίες) και εκδηλώνοντας βίαιες συμπεριφορές απέναντι στις συζύγους τους, αλλά και σε άλλα μέλη της οικογένειάς τους¹⁸².

Δεν είναι μάλιστα λίγες οι περιπτώσεις που οι άνδρες αυτοί παρουσιάζουν κυκλοθυμικές συμπεριφορές, και μάλιστα ορισμένες φορές ακραίες, αφού ακόμα και μέσα στην ίδια μέρα μπορούν να χτυπήσουν τη σύζυγό τους, αλλά ταυτόχρονα να είναι τρυφεροί και περιποιητικοί απέναντι στα παιδιά τους ή ακόμα και στην ίδια τη σύζυγο που μόλις πριν είχαν κακοποιήσει. Πολλές φορές φαίνονται να νιώθουν ενοχές και να μετανοούν για την πράξη τους ζητώντας συγχώρεση¹⁸³, ωστόσο επαναλαμβάνουν τη βίαιη συμπεριφορά τους λίγο αργότερα, επειδή δεν θεωρούν ότι αυτή θα έχει αρνητικές επιπτώσεις επάνω στη σύζυγο και στις σχέσεις τους με τα μέλη της οικογένειάς τους.

Ζήτημα αποτελεί λοιπόν ο λόγος για τον οποίο, μετά από την προπεριγραφείσα βίαιη σε βάρος τους συμπεριφορά, οι κακοποιημένες

180 M. Hirigoyen, *Ηθική παρενόχληση: η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*, εκδ. Πατάκη, 2000, (μετάφραση Μαριλένα Γεωργιάδου), σελ. 159 επ.

181 Τα συγκεκριμένα συναισθήματα της οργής ή του τρόμου γίνεται παγίως δεκτό ότι μπορούν να φέρουν τον άνθρωπο σε αφιθυμική κατάσταση. Πρβλ και την ενότητα της παρούσας εργασίας αναφορικά με το ρόλο των αφιθυμιών.

182 Θύματα της βίας που ασκείται ενδέχεται να είναι όχι μόνο η σύζυγος, αλλά και τα τέκνα της οικογένειας ή οι υπερήλικες γονείς των συζύγων. Ως αντίδραση στη βία που βιώνουν οι ίδιες, μπορούν να ασκήσουν πράξη βίας απέναντι λχ. στα τέκνα τους και οι ίδιες οι κακοποιημένες γυναίκες.

183 Βλ. σχετικά L. Walker, *Terrifying Love: Why battered women kill and how society responds*, 1989, στο οποίο η συγγραφέας επισημαίνει ότι έρευνες απέδειξαν ότι ο δράστης συχνά νιώθει ενοχές για τις πράξεις βίας απέναντι στη σύζυγό του, εκτός από ψυχοπαθολογικές περιπτώσεις.

γυναίκες, που είναι τακτικά θύματα των «τυράννων» συζύγων τους, δεν αποφασίζουν να τους εγκαταλείψουν, αλλά πολλές φορές μένουν μαζί τους, ακόμη και εάν έχουν με κάποιο τρόπο τη δυνατότητα να διαφύγουν. Η απάντηση είναι ότι, πέρα από την παραδοσιακή (παρωχημένη πλέον) αντίληψη ότι οι γυναίκες οφείλουν υποταγή στους άνδρες τους, πιστεύουν τις υποσχέσεις των συζύγων τους ότι θα αλλάξουν, κάτι όμως που σπάνια συμβαίνει. Οι R. P. Dobash και E. Dobash¹⁸⁴ επισημαίνουν σχετικά ότι στις περιπτώσεις αυτές έχουμε έναν ατέρμονο κύκλο βίας, ο οποίος (με την επανάληψη των βίαιων συμπεριφορών σε βάρος της συζύγου, της δημιουργούν εύλογα την πεποίθηση ότι βρίσκονται συνεχώς σε κίνδυνο.

Δεν είναι λοιπόν παράλογο, η γυναίκα η οποία ζει μέσα σε έναν τέτοιο κύκλο βίας και κακοποίησης, με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, να επιθυμεί να λυτρωθεί από τον δυνάστη σύζυγό της. Επειδή όμως στην πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτών η σύζυγος δεν διαθέτει την μυϊκή δύναμη να τον αντιμετωπίσει σε στιγμές που αυτός μπορεί να αντιδράσει και να αμυνθεί, αποφασίζει να το πράξει σε στιγμές που ο σύζυγος είναι αδύναμος να αμυνθεί (λχ όταν κοιμάται).

ii. Η ποινική αντιμετώπιση της τυραννοκτονίας συζύγου.

Το ζήτημα της ποινικής αντιμετώπισης της συζύγου που αποφάσισε και τέλεσε το έγκλημα της ανθρωποκτονίας σε βάρος του συζύγου που την κακοποιούσε, όπως ήταν φυσικό, απασχόλησε έντονα τη θεωρία. Η κοινωνική απαξία της ανθρωποκτονίας στην περίπτωση αυτή είναι σαφώς μικρότερη από εκείνη της κοινής ανθρωποκτονίας, καθώς γίνεται για την αυτοπροστασία του μέχρι πρότινος θύματος, το οποίο για μία και μοναδική φορά αποφασίζει να εγκαταλείψει το ρόλο αυτό και να απαλλαγεί από το δυνάστη του¹⁸⁵.

184 R. P. Dobash και R. E. Dobash, *Violence against wives: a case against the Patriarchy*, New York Free Press, 1979.

185 Κ. Βαθιώτης, *Τυραννικός σύζυγος και χρήση προληπτικής βίας*, ΠοινΔικ 10/2012, σελ. 872 επ.

Οι λύσεις για την ποινική αντιμετώπιση της τυραννοκτόνου συζύγου αναζητήθηκαν τόσο σε επίπεδο αδίκου, όσο και σε επίπεδο καταλογισμού και ενοχής:

Ως λύσεις σε επίπεδο αδίκου προτάθηκαν η άμυνα και η κατάσταση ανάγκης (ή αμυντική κατάσταση ανάγκης) που αποκλείει το άδικο.

α) Η άμυνα, ως λόγος άρσης του αδίκου, στηρίχθηκε για τη συγκεκριμένη περίπτωση στο σκεπτικό ότι η κακοποιημένη σύζυγος υφίσταται μία παρούσα και άδικη σε βάρος της επίθεση (όπως απαιτεί το άρθ. 22 ΠΚ), απέναντι στην οποία αμύνεται.

β) Η κατάσταση ανάγκης (ή η αμυντική κατάσταση ανάγκης), ως λόγος άρσης του αδίκου επίσης, στηρίχθηκε στο σκεπτικό ότι η συμπεριφορά του συζύγου συνιστά μεγάλο κίνδυνο για την δράστι – και μάλιστα κατά την κρατούσα στη θεωρία άποψη συνεχή – , τον οποίο δεν μπορεί να αποτρέψει με άλλο τρόπο, παρά μόνο με το να θανατώσει τον δυνάστη της (όπως απαιτεί το άρθρο 25 ΠΚ).

Είναι φανερό ότι το ποια από τις δύο διατάξεις (22 ΠΚ ή 25 ΠΚ) θα εφαρμοστεί για να αρθεί το άδικο της πράξης της ανθρωποκτονίας που τέλεσε η συζυγοκτόνος, εξαρτάται από το εάν θα θεωρηθεί η κακοποίηση ως επίθεση ή ως διαρκής κίνδυνος. Ωστόσο στην νομολογία και οι δύο αυτές λύσεις έχουν επικριθεί και δεν εφαρμόζονται παρά σε λίγες περιπτώσεις ανάλογων ανθρωποκτονιών. Μια τέτοια περίπτωση είναι και αυτή των υπό μελέτη αποφάσεων, οι οποίες αρκέστηκαν στο να αναγνωρίσουν στη συζυγοκτόνο μόνο το ελαφρυντικό του άρθ. 84 § 2 γ' ΠΚ.

Αναφορικά με την λύση της άμυνας, ζήτημα αποτέλεσε το κατά πόσο η δράστι υφίσταται, κατά τη στιγμή που προβαίνει στην πράξη θανάτωσης του τυραννικού συζύγου της, επίθεση – ιδιαίτερα μάλιστα σε περιπτώσεις όπου η πράξη θανάτωσης τελείται σε ώρα που το θύμα είναι ανήμπορο να αντιδράσει (την ώρα λχ. που κοιμάται). Διατυπώθηκαν πολλές απόψεις για το ζήτημα αυτό, ωστόσο ορθότερο είναι να δεχθούμε ότι σε ανάλογες περιπτώσεις υφίσταται επίθεση¹⁸⁶, και συνεπώς μπορεί να νοηθεί άμυνα.

186 Ο Ανδρουλάκης αναφέρει σχετικά ότι η αρχή της επίθεσης δεν συμπίπτει με την απόπειρα, αλλά βρίσκεται στο προπαρασκευαστικό της τέλεσης του εγκλήματος στάδιο και προηγείται από εκείνην. Βλ. σχετικά Ν. Ανδρουλάκη, *Ποινικόν Δίκαιο – Γενικόν*

Αναφορικά δε με τη λύση της κατάστασης ανάγκης, προκύπτει ότι αυτή μπορεί να γίνει δεκτή σε περιπτώσεις που η δράστις δεν έχει το σθένος (σωματικό ή ψυχικό) που απαιτείται να τελέσει την ανθρωποκτόνο ενέργεια την ώρα της επίθεσης σε βάρος της, αλλά περιμένει μέχρι το θύμα (πρώην θύτης) να βρεθεί σε ευάλωτη θέση για να το πράξει. Η ανωτέρω διαπίστωση σχετίζεται και με το Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας, καθώς σύμφωνα με αυτό, οι γυναίκες που κακοποιούνται νιώθουν τον κίνδυνο να είναι συνεχώς παρών¹⁸⁷.

Είναι γεγονός ότι κάθε μία από τις περιπτώσεις αυτές ενδοοικογενειακής βίας και κακοποίησης είναι ξεχωριστή, και χρήζει ιδιαίτερης ποινικής αντιμετώπισης. Ωστόσο απασχόλησε έντονα τη θεωρία, αλλά και τη νομολογία, το ερώτημα του κατά πόσο μια κακοποιημένη σύζυγος, που θυματοποιείται λόγω της ανάρμοστης ή βίαιης συμπεριφοράς του τυραννικού συζύγου της, και για το λόγο αυτό αποφασίζει να απαλλαγεί από αυτόν, προβαίνοντας σε πράξεις για τη θανάτωσή του ενώ εκείνος δεν μπορεί να αντιδράσει, μπορεί να θεωρηθεί ότι ενεργεί ευρισκόμενη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.

Κατά την ποινική αξιολόγηση της τυραννοκτόνου συζύγου, η κατάσταση του βρασμού ψυχικής ορμής δεν πρέπει να απορρίπτεται αυτομάτως, με το επιχείρημα ότι έχει μεσολαβήσει μεγάλο χρονικό διάστημα από την τελευταία κακοποίησή της μέχρι την στιγμή που εκείνη προβαίνει στη θανατηφόρο σε βάρος του συζύγου της ενέργειά της. Για την εφαρμογή της διάταξης της παρ. 2 του άρθ. 299 ΠΚ απαιτείται να συντρέχει ο βρασμός ψυχικής ορμής τόσο κατά τη λήψη της απόφασης όσο και κατά την εκτέλεση της πράξης, οι οποίες ενδέχεται να απέχουν χρονικά μεταξύ τους¹⁸⁸. Ιδιαίτερα στην περίπτωση του τυραννικού συζύγου, μπορεί εύλογα να υποστηριχθεί ότι το συναίσθημα που προκαλεί το βρασμό ψυχικής ορμής (φόβος, θυμός κ.ά.) ενισχύεται με κάθε επαναλαμβανόμενη ανάρμοστη

Μέρος, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2000, σελ. 371.

187 Βλ. σχετικά L. Walker, *Η κακοποιημένη γυναίκα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1989 (μετάφραση Τ. Ανθουλιάς, σελ. 38 επ.

188 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 284 επ. Έτσι και στην ΑΠ 200/1989, Υπεράσπιση 1993, σελ. 201, έγινε δεκτή η συνδρομή βρασμού ψυχικής ορμής και μετά την πάροδο κάποιων ωρών.

συμπεριφορά του τυραννικού συζύγου, με αποτέλεσμα να διατηρείται και ο βρασμός ψυχικής ορμής στην δράστη της ανθρωποκτονίας.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο ποινικός δικαστής αντιλαμβάνεται τον τρόπο λειτουργίας του βρασμού ψυχικής ορμής στο ποινικό μας δίκαιο, παρουσιάζουν οι αποφάσεις του ΜΟΕ Αθηνών 105,106, 109, 110 / 2008 και του ΜΟΔ Λάρισας με αριθμό 60 - 65 / 2004.

Στην πρώτη περίπτωση, το ΜΟΕ Αθηνών κλήθηκε να κρίνει σε δεύτερο βαθμό την υπόθεση μιας γυναίκας, η οποία ζούσε με το σύζυγό της σε ένα χωριό της Βοιωτίας. Ο σύζυγος συνήπτε συχνά εξωσυζυγικές σχέσεις με άλλες γυναίκες (στην πλειοψηφία τους αλλοδαπές, και κυκλοφορούσε μαζί τους δημόσια, αδιαφορώντας για τη σύζυγο του, την οποία εξέθετε στην κλειστή συντηρητική κοινωνία του χωριού όπου διέμεναν. Μάλιστα συμπεριφερόταν με αρκετά προκλητικό τρόπο και δεν έκρυβε τις εξωσυζυγικές του σχέσεις ούτε από την ίδια τη σύζυγο και τα παιδιά του, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά καβγάδες που είχαν σαν αποτέλεσμα ακόμα και σωματικές βλάβες της συζύγου.

Την ημέρα του συμβάντος (19.01.2005) είχε επαναληφθεί και πάλι καβγάς ανάμεσα στους συζύγους, μετά από έξοδο του συζύγου με κάποια ερωμένη του. Μετά τον καβγά εκείνος κοιμήθηκε, και το επόμενο πρωί πήγε στη δουλειά του, και αφού επέστρεψε, καβγάδισε και πάλι έντονα με τη σύζυγό του. Στη συνέχεια έπεσε και πάλι για ύπνο. Τότε η σύζυγος, όντας εξοργισμένη και αγανακτισμένη, και γεμάτη από συναισθήματα πικρίας λόγω της ταπείνωσης και εξευτελισμού που βίωνε τόσα χρόνια από τη συμπεριφορά του συζύγου της, και μάλιστα ενώπιον της οικογένειας και των συγχωριανών της, πήρε την κυνηγετική του καραμπίνα και τον πυροβόλησε ενώ εκείνος κοιμόταν, με αποτέλεσμα να επέλθει ο θάνατός του.

Στη δεύτερη περίπτωση, το ΜΟΔ Λάρισας κλήθηκε να κρίνει σε πρώτο βαθμό την υπόθεση μιας γυναίκας, η οποία είχε συνδεθεί ερωτικά με το θύμα το 1974. Αφού είχαν συζήσει για 11 περίπου έτη, τέλεσαν γάμο το 1981. Το θύμα κακοποιούσε συστηματικά τη σύζυγό του καθ' όλα τα χρόνια της κοινής τους συμβίωσης, ασκώντας σε βάρος της βία (σωματική και ψυχολογική, ενώ

την εξύβριζε και την εξευτέλιζε ως γυναίκα, συνάπτοντας κατά διαστήματα εξωσυζυγικές σχέσεις. Την ημέρα του συμβάντος, το θύμα επέστρεψε από την εργασία του, και αφού γευμάτισε με την σύζυγό του, αποφάσισε να κοιμηθεί, ζητώντας παράλληλα από εκείνη να του ετοιμάσει καθαρά ρούχα και ζεστό νερό για να κάνει μπάνιο όταν θα ξυπνούσε. Η δράστις ωστόσο δεν πίστεψε τον ισχυρισμό του ότι θα επισκεπτόταν αργότερα έναν ιατρό, καθώς ήταν βέβαιη ότι θα συναντούσε την ερωμένη του, με αποτέλεσμα οι δυο τους να διαπληκτιστούν έντονα. Όσο δε το θύμα κοιμόταν στον καναπέ του σαλονιού, η δράστις έβλεπε τηλεόραση δίπλα του, νιώθοντας μεγάλη οργή και αγανάκτηση για την βίαιη και εξευτελιστική συμπεριφορά του θύματος απέναντί της όλα χρόνια της κοινής τους συμβίωσης. Καθώς τα αισθήματα αυτά ωρίμασαν μέσα της, αποφάσισε να τον εκδικηθεί, και για το λόγο αυτό πήρε από την κουζίνα έναν μπαλτά, τον οποίο είχε αφαιρέσει από το πατρικό σπίτι του θύματος το 2003, και κατάφερε στο θύμα πολλά χτυπήματα, τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα τον αποκεφαλισμό του. Στη συνέχεια άλλαξε τα ματωμένα ρούχα της και μετέβη στο Αστυνομικό Τμήμα Βόλου, όπου παραδόθηκε και ομολόγησε την πράξη της.

Με τις αποφάσεις τους, τα Δικαστήρια της ουσίας έκριναν τις κατηγορούμενες ένοχες για ανθρωποκτονία σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, και όχι για ανθρωποκτονία σε βρασμό ψυχικής ορμής, εφαρμόζοντας τη διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθ. 299 ΠΚ.

Στην πρώτη μάλιστα περίπτωση, το Δικαστήριο θεώρησε ως ενδεικτικό στοιχείο της ψυχικής ηρεμίας της κατηγορουμένης το γεγονός ότι *«επί 5-6 λεπτά ταλαντευόταν μεταξύ του να τελέσει και να μην τελέσει την πράξη της ανθρωποκτονίας και πηγαινοερχόταν μεταξύ κουζίνας και υπνοδωματίου, όπου κοιμόταν το θύμα, [κατά] τρόπο ώστε, όταν τελικά εισήλθε στο υπνοδωμάτιο στόχευσε στο κεφάλι του κοιμωμένου συζύγου της και πυροβόλησε, γνωρίζοντας ότι ο πυροβολισμός εξ επαφής στο σημείο εκείνο θα επέφερε τον θάνατο, αποτέλεσμα το οποίο και ήθελε, δεν ενεργούσε υπό την επίδραση τέτοιας συναισθηματικής διεγέρσεως, αλλά αντιθέτως πολύ ψύχραιμα και κατόπιν ωρίμου σκέψεως και σταθμίσεως και της βαρύτητας της*

πράξεώς της, των αιτιών που την οδήγησαν σε αυτή και των συνεπειών της»¹⁸⁹.

Με άλλα λόγια, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι αποκλείεται ο βρασμός ψυχικής ορμής στις περιπτώσεις που η δράστις, η οποία βρέθηκε σε ένα καθεστώς διατάραξης της μέχρι τότε ήρεμης ψυχικής της κατάστασης, λόγω της βάνουσης σε βάρος της συμπεριφοράς από την πλευρά του μετέπειτα θύματος της ανθρωποκτονίας, δεν τέλεσε παρά ταύτα την άδικη πράξη της σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, διότι παρήλθε χρόνος μερικών λεπτών, στην διάρκεια των οποίων εκείνη είχε το χρόνο να σκεφτεί ήρεμα και να σταθμίσει τις συνέπειες της πράξης της.

Μια τέτοια άποψη ωστόσο μπορεί να δεχθεί ισχυρό αντίλογο. Η παρέλευση ενός χρονικού διαστήματος από τη λήψη της απόφασης μέχρι την τέλεση της πράξης της ανθρωποκτονίας, ανεξαρτήτως του πόσο μεγάλο ή μικρό θα είναι αυτό, μέσα στο οποίο η δράστις αμφιταλαντεύεται για το ποια θα πρέπει να είναι η επόμενη ενέργειά της, σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί ένδειξη ότι δεν βρίσκεται πια σε εκείνη την κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης που απαιτεί η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής. Πολύ δε περισσότερο όταν το χρονικό αυτό διάστημα είναι τόσο μικρό, όσο στην συγκεκριμένη περίπτωση (μόλις 5-6 λεπτά)¹⁹⁰, ώστε δύσκολα θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο δράστης μπόρεσε να αποβάλλει την ψυχική του ταραχή και υπερδιέγερση και να σκεφτεί λογικά.

Άλλωστε, τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία δέχονται ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν είναι ένα στιγμιαίο φαινόμενο, αλλά μπορεί να διαρκέσει και για μεγάλα χρονικά διαστήματα, ακόμη και ολόκληρες ημέρες, όπως εύστοχα επισημαίνει η Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου ¹⁹¹. Αρκεί να αποδειχθεί ότι ο δράστης στο διάστημα αυτό δεν κατάφερε να ηρεμήσει και να αποβάλλει εκείνα τα συναισθήματα που του προκάλεσαν έντονη ψυχική

189 Βλ. αποφάσεις του ΜΟΕΦΑΘ 105-106, 109-110/2008, καθώς και σχόλια Κ. Βαθιώτη στην υπ' αριθμ. ΜΟΔΛαρ 60-65/2004, δημοσιευμένα στην ΠοινΔικ 10/2012, σελ. 868-873.

190 Βλ. σχόλια Κ. Βαθιώτη στην υπ' αριθμ. ΜΟΔΛαρ 60-65/2004, δημοσιευμένα στην ΠοινΔικ 10/2012, σελ. 868-873.

191 Βλ. σχετικά παρατηρήσεις της Ε. Συμεωνίδου - Καστανίδου, Ποιν.Δικ. 2003, σελ. 504 επ.

υπερδιέγερση, σε σημείο που να μην μπορεί να σκεφτεί λογικά και να σταθμίσει τις συνέπειες της πράξης του.

Σύμφωνα και πάλι με την ίδια απόφαση, ένας ακόμη ενδείκτης για την κατάσταση ψυχικής ηρεμίας στην οποία βρισκόταν η κατηγορούμενη, ήταν το γεγονός ότι αυτοβούλως παραδόθηκε στις αστυνομικές αρχές. Ωστόσο, και στην περίπτωση που η δράστις είχε τελέσει την ανθρωποκτονία ευρισκόμενη σε βρασμό ψυχικής ορμής, δεν αποκλείεται να παραδιδόταν στις Αστυνομικές Αρχές. Στο πώς θα ενεργήσει ο δράστης μετά την τέλεση της πράξης του (είτε ομολογήσει την πράξη του είτε προσπαθήσει να αποπροσανατολίσει ή να τις έρευνες), υπαγορεύεται κατά κύριο λόγο από το ένστικτο της αυτοσυντήρησης του κάθε ανθρώπου, αλλά και την ιδιοσυγκρασία του¹⁹². Σε ελάχιστες περιπτώσεις θα μπορούσε η μετά την πράξη συμπεριφορά του δράστη να αποτελέσει ένδειξη για το πώς αισθανόταν όταν την τελούσε – το οποίο έχει σημασία για την αναγνώριση του βρασμού ψυχικής ορμής. Ως εκ τούτου, δύο μέλη του Δικαστηρίου μειοψήφησαν, θεωρώντας ότι η δράστις τέλεσε την πράξη της όντας σε κατάσταση ψυχικής ορμής¹⁹³.

Έτσι, παρατηρεί κανείς ότι στην περίπτωση του τυραννικού συζύγου, η δράστις δεν διαθέτει τον κλασικό ψυχισμό του εγκληματία, με αποτέλεσμα να είναι πολύ φυσιολογικό να αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στο εάν θα τελέσει ή όχι την πράξη του, καθώς δεν είναι εύκολο να σκοτώσει έναν άλλο άνθρωπο. Αυτό όμως δεν μπορεί να αποκλείσει το ενδεχόμενο να συντρέχουν στο πρόσωπό της οι όροι του βρασμού ψυχικής ορμής.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση των υπό μελέτη αποφάσεων, η τυραννική συμπεριφορά του συζύγου (μετέπειτα θύματος) ξεκινά από το γεγονός ότι συνήπτε συνεχώς εξωσυζυγικές σχέσης, γεγονός ταπεινωτικό για τη σύζυγό του, το οποίο οδηγούσε στους συνεχείς μεταξύ τους καβγάδες και στην βίαιη συμπεριφορά του απέναντί της (έστω και σε μικρό βαθμό).

192 Βλ. σχετικά και Κ. Βαθιώτης, *Εμβάθυνση σε ειδικά ζητήματα ποινικού δικαίου – από την πράξη στη θεωρία*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 85.

193 Είναι αξιοσημείωτο ότι τα δύο μέλη του Δικαστηρίου που μειοψήφησαν ήταν ένορκοι και όχι τακτικοί Δικαστές, γεγονός που αποδεικνύει ότι η κοινωνία θεωρεί περιστατικά όπως αυτά της υπό κρίση υπόθεσης, όπου η βία που ασκείται στο δράστη είναι κατά κύριο λόγο ψυχολογική και δευτερευόντως σωματική, ικανά να στοιχειοθετήσουν βρασμό ψυχικής ορμής.

Αυτή λοιπόν η συμπεριφορά του συζύγου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί έναν διαρκή κίνδυνο για τη δράστη, για την αποτροπή του οποίου όμως δεν ήταν αναγκαία η θανάτωσή του. Θα μπορούσε λχ να αποτραπεί με τη φυγή της δράστιδος (κάτι που άλλωστε δεν ενοχλούσε κατά τα φαινόμενα ούτε και το σύζυγό της). Αυτό βέβαια συνέβη, σύμφωνα με το ιστορικό των υπό μελέτη αποφάσεων, αλλά ανατράπηκε τελικά μετά από την παρέμβαση συγγενικών της προσώπων. Η πίεση αυτή, ακόμη και σε μια κλειστή κοινωνία όπως αυτή που διέμενε η δράστις, δεν σημαίνει φυσικά ότι δεν είχε τη δυνατότητα να φύγει, αλλά απλώς αποφάσισε να μην το πράξει. Συνεπώς σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να πούμε ότι μπορεί στη συγκεκριμένη περίπτωση να εφαρμοστεί η διάταξη του άρθ. 25 ΠΚ.

Ζήτημα αποτελεί το εάν ήταν ο ορθή στην πρώτη περίπτωση η ταυτόχρονη εφαρμογή από το Δικαστήριο η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 § 2 στ. γ' στην συγκεκριμένη περίπτωση. Εν προκειμένω θα φαινόταν ορθή μια πρώτη θετική απάντηση, διότι η συμπεριφορά του συζύγου (εξωσυζυγικές σχέσεις, ταπεινωτική συμπεριφορά προς τη σύζυγο) ξεφεύγει πλέον από τα όρια της απλώς *ανάρμοστης* – αγγίζει πια τα όρια της *άδικης* (άσκηση ψυχολογικής και σωματικής βίας προς τη σύζυγό του). Ωστόσο, ούτε αυτή η λύση αρκεί στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς η απόφαση της συζύγου να προβεί στην ανθρωποκτόνο ενέργειά της προέκυψε ως αποτέλεσμα όχι ενός μεμονωμένου περιστατικού (οπότε και θα μπορούσε να εφαρμοστεί η εν λόγω διάταξη χωρίς κανένα ζήτημα), αλλά σωρευτικά, λόγω μιας σειράς επαναλαμβανόμενων *ανάρμοστων* και *άδικων* συμπεριφορών σε βάρος της.

Ακόμη, η σύνδεση στην συγκεκριμένη περίπτωση των διατάξεων των άρθ. 84 § 2 γ' και 299 §2 ΠΚ, δηλώνει ότι το Δικαστήριο ταυτίζει την *ανάρμοστη* ή *άδικη* συμπεριφορά του παθόντος με τον βρασμό ψυχικής ορμής. βλ. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι και οι δύο διατάξεις στηρίζονται στο αίσθημα θυμού του δράστη, στο άρθ. 84 § 2 γ' αναφέρεται συγκεκριμένη αιτία που προκαλεί θυμό στο δράστη (η *ανάρμοστη* ή *άδικη* συμπεριφορά του θύματος). Αυτό όμως δεν συμβαίνει στην περίπτωση του άρθ. 299 § 2 ΠΚ. Η έννοια λοιπόν του βρασμού ψυχικής ορμής είναι ευρύτερη, και περιλαμβάνει και την *άδικη* ή *ανάρμοστη* συμπεριφορά του παθόντος. Στη

θεωρία εξάλλου γίνεται λόγος για προφανή υπαλληλία της διάταξης του άρθ. 84 § 2 γ' προς εκείνη του άρθ. 299 § 2 ΠΚ ¹⁹⁴ .

Εν κατακλείδι, το Δικαστήριο δεν έκανε καμία αναφορά σε σημαντικούς υπερασπιστικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι ποτέ δεν προτάθηκαν και δεν συζητήθηκαν, όπως λχ. η άμυνα ή η κατάσταση ανάγκης. Παρά όμως το γεγονός ότι δεν φαίνεται να λήφθηκε καν σοβαρά υπ' όψιν από το Δικαστήριο το γεγονός ότι το θύμα ασκούσε συστηματικά πράξεις βίας απέναντι στη δράστη, ωστόσο (και αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό) τίθεται υπό συζήτηση η συμβολή της τυραννικής συμπεριφοράς του απέναντί της – έστω και εμμέσως, με την αναγνώριση της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 § 2 γ'.

Κλείνοντας, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η απόρριψη του βρασμού ψυχικής ορμής από τα Δικαστήρια της ουσίας στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, δε σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι οι κατηγορούμενες βρισκόταν σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας όταν αποφάσισαν και όταν εκτέλεσαν τις ανθρωποκτονίες. Σε καμία από τις επίμαχες περιπτώσεις δεν πήραν την απόφαση να προβούν σε θανάτωση των τυραννικών συζύγων τους όντας ψύχραιμες. Ακόμη κι αν δεχθούμε ότι δεν βρισκόταν σε βρασμό ψυχικής ορμής, αναμφίβολα βρισκόταν υπό την επίδραση κάποιας ψυχολογικής πίεσης, που σαφώς και επηρέασε την δυνατότητά τους να σκεφτούν λογικά και ψύχραιμα. Το γεγονός αυτό ωστόσο, καίτοι καίριας σημασίας για την ποινική αντιμετώπιση των γυναικών αυτών, δε φαίνεται να ερευνήθηκε ιδιαίτερα από τα Δικαστήρια της ουσίας. Σε περίπτωση ωστόσο που διερευνώνταν, η ψυχική στάση των κατηγορουμένων απέναντι στο έγκλημα που τέλεσαν, αλλά και ο σεβασμός ή η ασέβειά τους απέναντι στην έννομη τάξη ως σύνολο, σαφώς θα έπαιζε σπουδαίο ρόλο για τον καταλογισμό τους.

194 Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 29.

iii. Το «Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας».

Αποτέλεσμα της ανωτέρω περιγραφόμενης κατάστασης είναι η εμφάνιση στις γυναίκες που υφίστανται βία από τους συζύγους τους του «Συνδρόμου της κακοποιημένης γυναίκας»¹⁹⁵. Το σύνδρομο αυτό περιγράφηκε για πρώτη φορά από την Αμερικανίδα ψυχολόγο Lenore Walker, μετά από έρευνα που διεξήγαγε σε δείγμα κακοποιημένων γυναικών. Σήμερα περιλαμβάνεται στον κατάλογο των παθήσεων του Π.Ο.Υ. (Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας), στην κατηγορία του μετατραυματικού στρες¹⁹⁶. Σύμφωνα με αυτό το Σύνδρομο, η πορεία της κακοποίησης της γυναίκας διέρχεται από τρεις συνολικά φάσεις, οι οποίες επαναλαμβάνονται, σχηματίζοντας έναν «φαύλο κύκλο»:

α) Η φάση της δημιουργίας της έντασης (tension building), κατά την οποία ο σύζυγος παρουσιάζει στοιχεία του βίαιου χαρακτήρα του μέσα από μικρής σημασίας περιστατικά βίας (λχ. ένα χαστούκι). Στη φάση αυτή η σύζυγος προσπαθεί να αποκλιμακώσει τις εντάσεις και να ηρεμήσει το σύζυγό της, θεωρώντας ότι δε θα δοθεί συνέχεια. Ωστόσο, γυναίκες οι οποίες έχουν υποστεί συστηματικά κακοποίηση γνωρίζουν ότι αυτά τα μικρής σημασίας περιστατικά θα οδηγήσουν σε βαρύτερα, ωστόσο αρνούνται να το δεχθούν και να το πιστέψουν, ελπίζοντας ότι αυτό δε θα συμβεί στη συγκεκριμένη περίπτωση του συζύγου τους.

β) Η φάση της κυρίως κακοποίησης (acute battering incident), κατά την οποία λαμβάνουν χώρα περιστατικά βαριάς και σοβαρής κακοποίησης της γυναίκας. Οι αντιδράσεις της γυναίκας στη φάση αυτή είναι ανώφελες και συχνά εξαγριώνουν περισσότερο τον άνδρα που την κακοποιεί. Η φάση αυτή είναι συνήθως σύντομη, δεν αποκλείεται όμως να διαρκεί και για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

γ) Η φάση της ηρεμίας ή περιόδου αγάπης (the loving contrition phase), κατά την οποία έχουν εκτονωθεί πλέον τα άγρια ένστικτα του δράστη, ο

195 Βλ. για αναλυτικότερες πληροφορίες: L. Walker, *The Battered Woman Syndrome*, Springer Publishing Company, 1979 και Del Martin, *Battered Wives*, αναθεωρημένη έκδοση του 1981.

196 Κ. Βαθιώτης, *Τυραννικός σύζυγος και χρήση προληπτικής βίας*, ΠοινΔικ 10/2012, σελ. 872.

οποίας σταματά πλέον τις πράξεις βίας. Στη φάση αυτή ο δράστης παρουσιάζεται μεταμελημένος και συμπεριφέρεται στην γυναίκα με αγάπη και στοργή, ζητώντας της να τον συγχωρήσει, ενώ παράλληλα υπόσχεται ότι θα αλλάξει. Έτσι, η γυναίκα, παρότι επιθυμεί να φύγει, πείθεται από την εντυπωσιακή αλλαγή στη συμπεριφορά του συζύγου της και τελικά παραμένει στη σχέση, πιστεύοντας ότι τα περιστατικά βίας δεν θα επαναληφθούν. Δυστυχώς όμως συνήθως δεν επιβεβαιώνονται, με αποτέλεσμα να αρχίζει μετά από κάποιο χρονικό διάστημα ένας νέος κύκλος βίας.

Η κακοποίηση στην πρώτη και τη δεύτερη φάση του συνδρόμου δεν είναι ανάγκη να λάβει πάντοτε τη μορφή βίας, όπως εκείνη ορίζεται με βάση το άρθ. 330 ΠΚ¹⁹⁷. Μπορεί να λάβει και τη μορφή απειλής, η οποία προκαλεί τρόμο και ανησυχία στην γυναίκα (κατά τη διατύπωση του άρθ. 333 ΠΚ), η οποία με τον τρόπο αυτό αισθάνεται ότι βιώνει συνεχώς ένα είδος (ψυχολογικής) κακοποίησης. Η απειλή αυτή δεν είναι ανάγκη να εκφράζεται προφορικά, μπορεί να συνάγεται και σιωπηρά από τη συμπεριφορά του απειλούντος, δια συμπερασματικών πράξεων, όπως λχ οι απειλητικές χειρονομίες ή το απειλητικό βλέμμα του¹⁹⁸. Είτε η απειλή είναι άμεση ωστόσο, είτε είναι έμμεση (συναγόμενη δηλαδή από τις περιστάσεις, τα αποτελέσματά της στον ψυχικό κόσμο της γυναίκας είναι τα ίδια: αισθάνεται διαρκώς ότι βρίσκεται σε κίνδυνο.

Για το ποινικό δίκαιο, ως κίνδυνος νοείται εκείνη η ασυνήθιστη κατάσταση η οποία ενέχει κατά την κοινή πείρα την πιθανότητα επέλευσης ορισμένης βλάβης σε ένα έννομο αγαθό, θέτοντας με άλλα λόγια τους αιτιακούς όρους για την επέλευσή της¹⁹⁹. Έτσι όμως ο κίνδυνος προκαλεί σε εκείνον κατά του οποίου απευθύνεται (στην περίπτωση μας στην

197 Κατά το άρθ. 330 ΠΚ η βία ενδέχεται να είναι τόσο σωματική όσο και ψυχολογική. Γίνεται ωστόσο δεκτό ότι η βία μπορεί να είναι ακόμα και λεκτική. Δεν αποκλείεται μάλιστα σε ένα περιστατικό να εκδηλώνονται και οι τρεις μορφές βίας παράλληλα.

198 Α. Σαρέλη, *Βιασμός – η τυποποίησή του στον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Α. Σάκκουλας, 1999, σελ. 114 και 115.

199 Α. Σαρέλη, *Βιασμός – η τυποποίησή του στον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Α. Σάκκουλας, 1999, σελ. 116. Την ίδια άποψη υποστηρίζει και ο Ανδρουλάκης (βλ. Ν. Ανδρουλάκη, *Ποινικόν Δίκαιον – Γενικόν Μέρος*, σελ. 172.

κακοποιημένη γυναίκα) αβεβαιότητα για το μέλλον του και την ασφάλεια των εννόμων αγαθών που το αφορούν.

Στην συγκεκριμένη βέβαια περίπτωση των υπό μελέτη αποφάσεων, δεν φαίνεται να συντρέχουν τα στοιχεία του Συνδρόμου της Κακοποιημένης Γυναίκας, όπως αυτό έχει περιγραφεί από την L. Walker. Και αυτό διότι ακόμη δεν είχαν ολοκληρωθεί η τρεις φάσεις του: απουσιάζει η τρίτη φάση της μεταμέλειας του συζύγου, η οποία ωστόσο δεν αποκλείεται να εμφανιζόταν στο μέλλον. Εξάλλου η ίδια η κακοποιημένη σύζυγος τον είχε καταγγείλει στην Αστυνομία, γεγονός που αποδεικνύει ότι παρότι είχε τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την οικογένεια και το ρόλο των δύο φύλων μέσα σε αυτή, ωστόσο δεν ήταν παθητική και αντιδρούσε στην κακοποίησή της. Ακόμη, είχε επιχειρήσει να τον εγκαταλείψει, κάτι στο οποίο ο ίδιος ο σύζυγος (που την αποστρεφόταν σαν γυναίκα και δεν επεδίωκε να την κρατήσει κοντά του) φαινόταν να μην αντιτίθεται. Εκείνοι που την έπεισαν να μείνει κοντά του ήταν οι γονείς (τρίτα πρόσωπα), και όχι ο ίδιος. Συνεπώς, η συγκεκριμένη δράστης δεν φαίνεται να πάσχει από το σύνδρομο της κακοποιημένης γυναίκας.

Άλλο είναι βέβαια το ζήτημα της ψυχικής της στάσης της συζύγου απέναντι στην κακοποίηση που υφίσταται. Το γεγονός ότι ο σύζυγος συνήπτε εξωσυζυγικές σχέσεις, και ασκούσε σωματική και ψυχολογική βία στη σύζυγό του όταν εκείνη αντιδρούσε σε αυτές, συνιστά για τη συγκεκριμένη γυναίκα τυραννική συμπεριφορά. Για το λόγο αυτό αισθανόταν ταπεινωμένη και εξευτελισμένη, ιδιαίτερα απέναντι στους συγχωριανούς της, πολλώ δε μάλλον εάν αναλογιστεί κανείς ότι ζούσε σε μια κλειστή κοινωνία (ένα μικρό χωριό της επαρχίας).

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δεν συντρέχει στη συγκεκριμένη περίπτωση, αναμφίβολα έχει σημαντική επίδραση επάνω στην ψυχική κατάσταση του θύματος, το οποίο αισθάνεται μόνιμως να απειλείται. Έτσι, κάποια στιγμή αποφασίζει να εγκαταλείψει το ρόλο αυτό (του θύματος) και να μετατραπεί σε θύτη, καθώς θεωρεί ότι μόνο θανατώνοντας τον σύζυγό της θα απαλλαγεί από τις βίαιες εμπειρίες που βιώνει. Μεταμορφώνεται έτσι από θύμα σε θύτη, προσπαθώντας θα μπορούσαμε να πούμε να

προστατεύσει με τον τρόπο αυτό τον εαυτό της από το να υποστεί νέα κακομεταχείριση από τον σύζυγό της.

Το γεγονός ότι η δράστις σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως και σε αυτή των αποφάσεων που μελετώνται, αποφασίζει να προβεί στην πράξη της ανθρωποκτονίας αρκετό καιρό μετά την έναρξη των βίαιων συμπεριφορών από την πλευρά του συζύγου – θύματος, δεν θα πρέπει να αποκλείει αυτόματα την συνδρομή βρασμού ψυχικής ορμής. Η έντονη υπερδιέγερση που προκάλεσαν στην ψυχική κατάσταση της συγκεκριμένης γυναίκας τα περιστατικά βίας – στην οποία ωστόσο δεν φάνηκε να δίνει ιδιαίτερη έμφαση το Δικαστήριο – αλλά και η απαξιωτική συμπεριφορά του συζύγου της, δεν δημιουργήθηκαν σε μια στιγμή, αλλά λειτούργησαν σωρευτικά, με αποτέλεσμα να εκδηλωθούν τελικά όταν δόθηκε η κατάλληλη αφορμή. Τελικό αποτέλεσμα ήταν η απόφαση της συζύγου να προβεί στην ανθρωποκτονία. Καθώς λοιπόν η απόφαση της συζυγοκτόνου δεν λήφθηκε σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, δεν θα έπρεπε να αποκλειστεί ο βρασμός ψυχικής ορμής, και το Δικαστήριο όφειλε να εξετάσει τη συνδρομή των όρων του.

Γ. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Από το ίδιο το περιεχόμενο, αλλά και τη φύση του βρασμού ψυχικής ορμής προκύπτει το συμπέρασμα ότι ως έννοια προέρχεται από την αναγνώριση στο ποινικό δίκαιο της γενικής αρχής της αναλογικότητας. Σύμφωνα με αυτή, τόσο ο βαθμός της ενοχής όσο και οι ιδιαίτερες συνθήκες υπό τις οποίες τελέστηκε η άδικη πράξη της ανθρωποκτονίας – και ιδίως η ψυχική κατάσταση του δράστη κατά τη χρονική στιγμή που την αποφάσισε και την τέλεσε – πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τον εφαρμοστή του δικαίου, τουλάχιστον σε συγκεκριμένο επίπεδο, και ακόμη περισσότερο σε αφηρημένο.

Επομένως, και σε συνδυασμό με τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται κατανοητή η τεράστια σημασία της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής για την ποινική αντιμετώπιση του δράστη της ανθρωποκτονίας. Σε κανένα άλλο έγκλημα που τυποποιείται στην ποινική μας νομοθεσία η ψυχική κατάσταση του δράστη, η οποία είναι στοιχείο αμιγώς υποκειμενικό, δεν επηρεάζει την απόφαση του δράστη να το τελέσει, σε σημείο μάλιστα να τυποποιείται ένα ουσιωδώς διαφορετικό έγκλημα από το βασικό έγκλημα της ανθρωποκτονίας²⁰⁰.

Στην πρώτη περίπτωση, όπου ο δράστης δρα σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας, ο ψυχισμός του δεν έχει διαταραχθεί, με αποτέλεσμα αυτός να έχει καθαρή σκέψη και να μπορεί να οργανώσει και να σχεδιάσει το έγκλημά του με όλη του την άνεση, σε όλες του τις λεπτομέρειες. Η ποινική αντιμετώπιση που προβλέπεται για τον δράστη σε αυτή την περίπτωση είναι (και θα έπρεπε δογματικά να είναι) σαφώς αυστηρότερη, διότι σε αυτή την περίπτωση το έννομο αγαθό της ζωής δεν προσβάλλεται τυχαία από έναν κατ' εξαίρεση εγκληματία, αλλά από έναν μεθοδικό και οργανωμένο δράστη, ο οποίος δεν αποκλείεται να εγκληματήσει ξανά στο μέλλον.

Αντιθέτως, στην περίπτωση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 299 ΠΚ, προϋπόθεση είναι ο δράστης να αφαιρεί (ή έστω αποπειράται να αφαιρέσει) την ανθρώπινη ζωή σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής,

200 Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Ανθρωποκτονία με πρόθεση – Από τη Θεωρία στην Πράξη*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 76.

δηλαδή σε κατάσταση στην οποία ο ψυχισμός του έχει διαταραχθεί και δεν έχει τη δυνατότητα να σκεφτεί λογικά και να σταθμίσει τις συνέπειες της πράξης του. Η περίπτωση αυτή αντιμετωπίζεται ευνοϊκότερα από τον ποινικό νομοθέτη, καθώς για αυτήν προβλέπεται ελαφρύτερη ποινή, καθώς εδώ πλέον ο δράστης δεν είναι ένας ήρεμος και οργανωμένος εγκληματίας, αλλά ένας άνθρωπος που οδηγήθηκε στην πράξη του ευρισκόμενος σε μια ταραγμένη ψυχική κατάσταση, η οποία δεν του επέτρεψε να λειτουργήσει ψύχραιμα και να συνειδητοποιήσει πλήρως τη βαρύτητα της πράξης του και τις συνέπειες που αυτή θα έχει.

Κρίσιμο στοιχείο για την κατανόηση τόσο της ίδιας της έννοιας του βρασμού ψυχικής ορμής όσο και του δικαιολογητικού λόγου της θέσπισής της είναι οι έκτακτες συνθήκες που οδήγησαν το δράστη στη συγκεκριμένη (διαταραγμένη κατά την έννοια που προαναφέρθηκε) ψυχική κατάσταση. Οι έκτακτες αυτές συνθήκες τίθενται στο υπόβαθρο όσων έχει βιώσει ο δράστης και τον επηρεάζουν με τέτοιο τρόπο, ώστε τελικά καταφέρνουν να «επιστρέψουν» στον εξωτερικό κόσμο δια μέσου των πράξεών του (εν προκειμένω της εγκληματικής του συμπεριφοράς).

Ωστόσο η αντίδραση του δράστη απέναντι στα όσα συμβαίνουν στο περιβάλλον του (εσωτερικό και εξωτερικό) δεν είναι ανάγκη να είναι πάντοτε άμεση. Οι Smith & Hogan αναφέρουν περιπτώσεις προκλητικών συμπεριφορών (provocation) που δεν οδηγούν σε συγχώρεση, του εγκλήματος (excuse), όπως η πρόκληση μιας πλημμύρας που καταστρέφει τη γεωργική παραγωγή κάποιου ή η οικονομική καταστροφή ενός χρηματιστή στο χρηματιστήριο²⁰¹. Ωστόσο, σύμφωνα με τους ίδιους, δεν αποκλείονται και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες τα αισθήματα οργής, φθόνου κλπ. αναπτύσσονται σταδιακά, οπότε δεν έχουμε άμεσα «αντίδραση» του δράστη (slow burn reactions)²⁰². Και σε αυτές τις περιπτώσεις είναι ευνόητο ότι μπορεί να γίνει λόγος για βρασμό ψυχικής ορμής στο δράστη.

Η περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής αποτελεί ουσιαστικά μια περίπτωση ενσωμάτωσης σε διάταξη ποινικού νόμου (του ΠΚ) μιας κατάστασης που βρίσκεται στο ενδιάμεσο ανάμεσα σε εκείνες τις καταστάσεις που αίρουν τον καταλογισμό και εκείνων που τον διατηρούν

201 Βλ. σχετικά D. David Ormerod, *Smith & Hogan's Criminal Law*, σελ. 491.

202 Βλ. σχετικά D. David Ormerod, *Smith & Hogan's Criminal Law*, σελ. 494.

πλήρη. Σε αυτή την ενδιάμεση κατάσταση ο ποινικός νομοθέτης επέλεξε να τιμωρεί μεν το δράστη (καθώς δεν αίρεται ο καταλογισμός του), δείχνοντας ωστόσο μια εύνοια προς αυτόν, από τη στιγμή που η ουσιαστική απαξία της πράξης του μειώνεται λόγω καταστάσεων που προκαλούνται από άλλα πρόσωπα (συνήθως δε το ίδιο το μετέπειτα θύμα), τα οποία επίσης διατάραξαν την ειρήνη των εννόμων αγαθών του δράστη, καταφερόμενοι εναντίον του παράνομα ή άδικα.

Τόσο το έγκλημα της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως γενικά όσο και η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής ειδικότερα αποτέλεσαν από την αρχαιότητα ακόμη αντικείμενο μελέτης πολλών επιστημονικών κλάδων. Τόνοι μελάνης έχουν χυθεί αναλύοντας την έννοια, το περιεχόμενο και τα ειδικότερα στοιχεία τους, όχι μόνο από νομικούς και εγκληματολόγους, αλλά και από ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, ακόμη και λογοτέχνες. Θα αποτελούσε συνεπώς ουτοπία η προσπάθεια κάλυψης όλων των ζητημάτων που αφορούν τον βρασμό ψυχικής ορμής.

Με την παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να παρουσιαστούν τα βασικότερα ζητήματα που αφορούν, παραθέτοντας τις διάφορες απόψεις που έχουν διατυπωθεί τόσο στη θεωρία της επιστήμης του ποινικού δικαίου όσο και στην νομολογία. Ζητούμενο κι ευχή της γράφουσας είναι απλώς η δημιουργία ερεθισμάτων για περαιτέρω προβληματισμό και διερεύνηση των ειδικότερων ζητημάτων που αφορούν τόσο το βρασμό ψυχικής ορμής όσο και το έγκλημα της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως γενικότερα.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Ανδρουλάκης Νικόλαος, *Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1974.
- Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* 1111 β.
- Βαθιώτης Κωνσταντίνος, *Εμβάθυνση σε ειδικά ζητήματα ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλας, 2014.
- Γάφος Ηλίας, *Ελληνικόν Ποινικόν Δίκαιον*, εκδ. Σάκκουλας, 1947.
- Ηλιόπουλος Τιμολέων, *Ελληνικόν Ποινικόν Δίκαιον*, εκδ. Βεργιανίτου, 1936.
- Καϊάφα – Γκμπάντι Μαρία, *Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009.
- Κονταξής Αθανάσιος, *Ποινικός Κώδικας*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, 2000.
- Κοτσαλής Λεωνίδα, *Δικαστική Ψυχιατρική*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- Κωστάρας Αλέξανδρος, *Έννοιες και θεσμοί του Ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 2001.
- Μαγκάκης Γεώργιος - Αλέξανδρος, *Ποινικό Δίκαιο – Διάγραμμα Γενικού Μέρους*, εκδ. Παπαζήση, 1984.
- Μανωλεδάκης Ιωάννης, *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 1998.
- Μανωλεδάκης Ιωάννης, *Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα (ζ' έκδοση), 2005.
- Μανωλεδάκης Ιωάννης / Καϊάφα – Γκμπάντι Μαρία / Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γενικού μέρους*, ζ' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005.
- Μαργαρίτης Λάμπρος, *Σωματικές βλάβες*, εκδ. Σάκκουλα, 1991.
- Μπέκας Γιάννης, *«Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα»*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, 2004
- Μπέκας Γιάννης, *Εγκλήματα κατά της ζωής και της υγείας*, εκδ. Σάκκουλα, 2002
- Μπουρόπουλος Άγγελος, *Ερμηνεία Ποινικού Κώδικος*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, τ. Β', εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1960.

- Παπαγεωργίου – Γονατάς Στυλιανός, *Ανθρωποκτονία από πρόθεση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.
- Παπαγεωργίου – Γονατάς Στυλιανός, *Ο βρασμός ψυχικής ορμής στο ποινικό δίκαιο*, σειρά Δίκαιο και Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2012.
- Παπαϊωάννου Ζωή, *Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση της αστυνομικής εξουσίας*, εκδ. Σάκκουλα, 2003.
- Παπαϊωάννου Παναγιώτης, *Εγκλήματα Ζηλοτυπίας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2001.
- Παπανούτσος Ευάγγελος, *Ψυχολογία Β' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, 1981, σελ. 121.
- Παρασκευόπουλος Νικόλαος, *Η δικαστική άφεση της ποινής ως δυνατότητα στα πλαίσια της εγγυητικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, 1982.
- Παρασκευόπουλος Νικόλαος, *Ποινολογία*, εκδ. Σάκκουλα, 2005.
- Παρασκευόπουλος Νικόλαος, *Φρόνημα και καταλογισμός στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1987.
- Παύλου Στέφανος, *Μεταβολές Ποινών στο Αττικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, 1985, ανάπτυπο από τον Αρμενόπουλο.
- Πλάτων, *Νόμοι*, Θ', 866 d.
- Σαρέλη Αγγελική, *Βιασμός – η τυποποίησή του στον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα*, εκδ. Α. Σάκκουλας, 1999.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Εγκλήματα κατά Προσωπικών Αγαθών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη, 2006.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Εγκλήματα κατά της ζωής*, εκδ. Σάκκουλα, 2001.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Μελέτες Ουσιαστικού Ποινικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2003.
- Τάχος Αναστάσιος, *Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα (8^η έκδοση), 2005.
- Φιλιππίδης Τηλέμαχος, *Μαθήματα Ποινικού Δικαίου*, Ειδικόν Μέρος, τ. Α', εκδ. Σάκκουλα, 1979.
- Φιλιππίδης Τηλέμαχος, *Μαθήματα Ποινικού Δικαίου*, Ειδικόν Μέρος, τ. Β', *Εγκλήματα κατά της ζωής – Σωματικά Βλάβαι – Εγκλήματα κατά των ηθών*, εκδ. Κυριακίδη, 1981.
- Φιλιππίδης Τηλέμαχος, *Δικαστική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, 1988.
- Χαραλαμπίδης Αριστοτέλης, *Διάγραμμα Ποινικού Δικαίου*, δ' έκδ.εκδ. Σάκκουλα, 1999.
- Χωραφάς Νικόλαος, *Ποινικόν Δίκαιον*, 9η έκδ. Αθήνα, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 1978

Β. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Allfeld Phillip, *Die Entwicklung des Begriffes Mord bis zur Carolina*, 1969.
- Dobash R. P. & Dobash R. E., *Violence against wives: a case against the Patriarchy*, New York Free Press, 1979.
- Eser – Koch, *Die vorsätzlichen Tötungsbestände*, ZstW 1980.
- Feuerbach, *Kritik des Kleinschrodschen Entwurfs*, τ. Β. III, 1804.
- Hirigoyen M., *Ηθική παρενόχληση: η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*, εκδ. Πατάκη, 2000 (μετάφραση Μαριλένα Γεωργιάδου).
- Maurach-Schröder, *Die vorsätzlichen Tötungsbestände*, ZstW 1980.
- Ormerod David / Laird Karl, *Smith & Hogan's Criminal Law*, εκδ. Oxford, 14th ed.
- Reich Wichelm, *Η ανάλυση του χαρακτήρα 3 – από την Ψυχανάλυση στην βιοσύνθεση της οργόνης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1980.
- Simson – Geerds, *Straftaten gegen die Person und Sittsichkeitsdelikte*, 1969.
- Walker Lenore, *The Battered Woman Syndrome*, Springer Publishing Company, 1979.
- Walker Lenore, *Terrifying Love: Why battered women kill and how society responds*, εκδ. Harpercollins, 1989.

Γ. ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαθιώτης Κωνσταντίνος, *Σχολιασμός επί των υπ' αριθ. 60-65/2004 αποφάσεων του ΜΟΔΛαρ.*, Ποιν.Δνη 10/2012 σελ. 868 επ.
- Βαθιώτης Κωνσταντίνος, *Τυραννικός σύζυγος και χρήση προληπτικής βίας*, ΠοινΔικ 10/2012, σελ. 872 επ.
- Γαρδίκας Κωνσταντίνος, *Τα παρορμητικά εγκλήματα*, Ποιν.Χρον. ΙΕ', σελ. 129.
- Καϊάφα – Γκμπάντι Μαρία, *Η φύση και η λειτουργία των ελαφρυντικών περιστάσεων του άρθρου 84 ΠΚ*, στη μνήμη Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκας, τ. Α', σελ. 25-48.
- Καϊάφα – Γκμπάντι Μαρία, *Χαρακτηριστικά του βρασμού ψυχικής ορμής στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας*, Υπεράσπιση 1993, σελ. 175 επ.
- Μυλωνόπουλος Χρήστος, *Διαθετικές Έννοιες και Ποινικό Δίκαιο*, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα <http://www.mylonopoulos.gr>.
- Παπαγεωργίου – Γονατάς Στυλιανός, *Μπορεί να συνυπάρχει το ακαταλόγιστο με το βρασμό ψυχικής ορμής;*, Ποινικά Χρονικά 2002, σελ. 193 επ.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου*

Συνεδρίου της Εταιρίας Ελληνικού Ποινικού Δικαίου.

- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Η ήρεμη ψυχική κατάσταση στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας*, Ποιν.Δικ. 2003, σελ. 504 επ.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής*, Υπεράσπιση 1993, σελ. 928 επ.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, *Η διάκριση της ανθρωποκτονίας στις δύο παραγράφους του άρθρου 299 ΠΚ*, Υπεράσπιση 1993, σελ. 699 επ.

Δ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- http://www.austlii.edu.au/au/legis/nt/consol_act/cca115/sch1.html.
- <http://www.gesetze-im-internet.de>
- <http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/proportionality.html>
- <http://sykiotou.blogspot.gr/2011/02/12.html>
- <http://www.worldbank.org>

Ε. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΑΠ 571/1996, Ποινικά Χρονικά ΜΖ', σελ. 238.
- ΑΠ 1935/2001, Ποινικός Λόγος 2001, σελ. 2410.
- ΑΠ 219/2002, Ποινικός Λόγος 2002, σελ. 184.
- ΑΠ 809/1997, Ποιν.Χρ. ΜΗ' σελ 248.
- ΑΠ 1217/1999, Ποιν.Χρ Ν' σελ 614.
- ΑΠ 1155/1989, Ποιν.Χρ. Μ' (1990), σελ. 435 - 438.
- ΑΠ 996/2009, δημ. σε <http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis>.
- ΑΠ 898/2015, δημ. σε <http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis>.
- ΑΠ 1707/2007, δημοσίευση ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 109/1999 Ποιν.Χρ. 1999 σελ. 417.
- ΑΠ 1997/2001 Ποιν.Χρ. 2002 σελ. 790.
- ΑΠ 989/1999 Ποιν.Χρ. 2000 σελ. 500.
- ΑΠ 626/1986 Ποιν.Χρ. 86 σελ. 706.
- ΑΠ 225/1986 Ποιν.Χρ. 1986 σελ. 519.
- ΑΠ 571/1996 Ποιν.Χρ. 1997 σελ. 238.
- ΑΠ 200/1989, Υπεράσπιση 1993, σελ. 201.
- Βουλ.Πλημ.Αθ. 4530/2001 Ποιν.Χρ. 2002 σελ. 556.
- Βουλ.Πλημ.Πειρ. 190/1997 Ποιν.Χρ. 97 σελ. 1368.
- Βουλ. ΑΠ 377/1980, Ποιν.Χρον. Λ' 1980, σελ. 566.
- ΣΤΕ 2845/1994, δημοσίευση ΝΟΜΟΣ.
- ΣΤΕ 1709/1997, δημοσίευση ΝΟΜΟΣ.
- ΣΤΕ 542/1999, δημοσίευση ΝΟΜΟΣ.